Balla Tibor



Szarajevó, Doberdó, Trianon

Magyarország I. világháborús képes albuma

Scolar



Balla Tibor

Szarajevó, Doberdó, Trianon

Magyarország I. világháborús képes albuma



Scolar Kiadó
2003

Szüleimnek

A képeket válogatta: Dr. Balla Tibor és Illés Andrea
Szerkesztette: Illés Andrea
A könyvet tervezte: Széplaki Gyöngyi

© Dr. Balla Tibor
© Scolar Kiadó, 2003

Köszönetet mondunk a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotóarchívumának és a Nemzeti Múzeumnak, amiért képeiket rendelkezésünkre bocsátották, és Bánffyné dr. Kalavszky Györgyinek a képválogatásban nyújtott segítségéért.

Tartalom

Előszó

Az 1914–1918 között lezajlott I. világháború, vagy korabeli szóhasználattal élve, a Nagy Háború történetét képekben bemutató művet tart kezében az olvasó. Magyarországon hasonló jellegű képeskönyv az utóbbi 15 évben nem látott napvilágot. Aktualitást ad a kötet megjelenésének, hogy az idén lesz az I. világháború befejezésének 85., a következő esztendőben pedig kitörésének 90. évfordulója.

Külön érdeme a fiatal, tehetséges hadtörténész írónak, Balla Tibornak, hogy a magyar múlt ismeretlen, már-már elfeledett területét mutatja be a Hadtörténeti Intézet és Múzeum fotóarchívumából kiválogatott több mint 200 eredeti fényképen keresztül. A fotók önmagukért beszélnek: általuk bepillantást nyerünk a frontélet, valamint a hátország mindennapjaiba. Jól érzékeltetik a világégés szörnyűségeit, a katonák, valamint a hátországban élők szenvedéseit, ugyanakkor vidám vagy humoros „hétköznapokkal" is találkozhatunk, amelyek kissé oldják a háború szörnyűségeit. A képek időrendben, évenként és tematikus sorrendben követik egymást. Tanúi lehetünk a háborúra közvetlen okot szolgáltató szarajevói merényletnek, a katonák bevonulásának és frontra indulásának, a géppuskák, a lövegek, az aknavetők, a lángszórók, a kézigránátok, a harci gázok, a repülőgépek tömeges bevetésének. Láthatjuk a török fronton, a sivatagban harcoló magyar tüzéreket, a hegyekben sziklafedezéket építő műszaki katonákat, a kézigránátszilánkoktól felismerhetetlenné vált „arctalan" katonát, a némán sorakozó nyírfakereszteket a hősök temetőjében, az elesett bajtárs sírjánál álló honvédeket. Ráismerhetünk a legnevesebb magyar tábornokokra, a legtöbb légi győzelmet elért magyar vadászpilótára, a birodalom agg uralkodójára, Ferenc Józsefre – akinek már „nem minden nagyon szép, nem minden nagyon jó és nincs mindennel megelégedve" – vagy a trónon őt követő IV. Károlyra.

A kötet írója bevezető tanulmányában röviden összefoglalja az I. világháború előzményeit és eseménytörténetét, alapvetően Magyarország, illetőleg az Osztrák–Magyar Monarchia szempontjából fontos történésekre és frontokra tér ki, nyomon követve a szárazföldön és az Adriai-tengeren végbement fejleményeket. Áttekintést kapunk a frontélet és a hadifogság viszontagságairól, továbbá a háborús hátország állapotáról, a világháborús magyar veszteségekről és a világégés politikai, területi, katonai következményeiről. Az egyes frontokon lezajlott hadműveleteket, valamint a háború alatt és után Európában bekövetkezett területi változásokat több térkép teszi érthetőbbé az olvasó számára. A hiányt pótló, érdekes könyv sokak számára emlékeket ébreszthet, és sokunkat taníthat George Santayana szavaival élve arra, hogy: „Aki nem tud emlékezni a múltra, arra van átkozva, hogy megismételje azt".

Dr. Holló József vezérőrnagy
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója



Fellobogózott katonavonat a frontra indulás előtt a Ferencvárosi pályaudvaron. 1914 nyarán még mindenki bízott a háború gyors és győzelmes befejezésében.

A Nagy Háború

Az I. világháborút a frontokról vagy a hadifogságból hazatért túlélők és azok, akik a hátországban élték át a vele járó szenvedéseket, több évtizeden át a Nagy Háborúként emlegették. Szinte minden tekintetben különbözött az előző történelmi korok, illetve a 19. század fegyveres összetűzéseitől – az 1914–1918 között lezajlott világégés volt a világtörténelem első modern háborúja. Ugyanakkor a régebbi korok erkölcse és hagyományai még némi hatást gyakoroltak a hadviselőkre: ez volt az utolsó háború, amelyben fellelhetők voltak a lovagiasság csírái. Az ellenfelet – legalábbis kezdetben – tisztelték. A repülőgépek pilótái még párbajt vívtak a levegőben, a legyőzött és fogságba esett ellenséget felesleges kegyetlenkedésből fakadóan nem alázták meg, a becsületszavát adó tiszt sokszor még hadifogolyként is viselhette oldalfegyverét.

A világégésnek számos kiváltó oka ismeretes: a két nagy katonai-politikai szövetségi rendszerbe – az 1882-től létező hármas szövetség és az 1907 óta fennálló hármas antant – tömörült európai nagyhatalmak érdekellentétei, Szerbia és az Osztrák–Magyar Monarchia 1908-tól egyre mélyülő konfliktusa, a nemzetközi fegyverkezési verseny – amelyben a kontinentális hegemóniára törő Németország jelentős előnyt szerzett – és a háborús tapasztalatok hiánya… A közvetlen ürügyet a dunai birodalom trónörököse, Ferenc Ferdinánd főherceg és felesége ellen 1914. június 28-án Szarajevóban elkövetett gyilkos merénylet szolgáltatta, amelynek következtében az európai szövetségek gépezete július végén működésbe lendült: Oroszország pártját fogta Szerbiának, Németország pedig Ausztria–Magyarország mellé állt.

A háború kirobbanását Európa-szerte kitörő lelkesedéssel fogadták. Az öreg kontinensen 1871 óta nem mérték össze fegyvereiket a nagyhatalmak, így egy egész generáció nőtt fel úgy, hogy nem tudta, mivel is jár együtt a fegyveres harc. A hosszú békeévek után az emberek szinte már várták a háború kitörését, amelynek befejezése után a világ majd megtisztul és megváltozik. Mindegyik ország azzal a gondolattal mozgósított, hogy saját létét és becsületét védelmezi, éppen ezért igazságos és semmiképpen sem agressziós háborút fog folytatni. Mindenki, beleértve a katonai vezetőket is, úgy képzelte, hogy az összecsapás néhány nagy, döntő csatából áll majd, és gyorsan eldől, az év végére már véget is ér. Az európainak induló háború 1914 augusztusában szinte napok alatt világméretűvé szélesedett. Majd mindegyik kontinensre és több óceánra kiterjedt, számos állam vett benne részt hadviselő félként. Az igazán nagyszabású küzdelmek azonban mindvégig Európában zajlottak.

A háborús lelkesedés az első hetekben áthatotta az egész társadalmat, a háborús propaganda ezt csak tovább fokozta. Példának okáért: a mozgósítás elrendelése után a Monarchia nagyvárosaiban olyan sokan jelentkeztek önként katonának, hogy egy részüket egyszerűen vissza kellett utasítani, mert nem állt a katonai hatóságok rendelkezésére elegendő fegyver és felszerelés.

A kezdeti lelkesültség persze hamar alábbhagyott, hiszen a falevelek lehullottak, egyre több katona tért vissza a sebesültszállító vonatok utasaként, és az elesettekről szóló értesítések is kijózanítólag hatottak. A mozgóháború 1914 végére a legtöbb fronton állásháborúvá változott, és a lövészárkokba költözött. Az első év semmilyen döntést nem hozott, a háború egyre inkább vég nélküli borzalomnak látszott. Senki sem sejtette, hogy még közel

négy évig fog tartani. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a győztes az lehet, aki hosszabb időn át nagyobb emberi és anyagi erők felvonultatására képes. Ilyen összefüggésben az antant államainak fölénye már kezdetben is megmutatkozott, a háború harmadik évétől pedig a központi hatalmak morális tartaléka is rohamosan csökkent.

A világégés a hadviselésről korábban kialakult képet gyökeresen átalakította. 1914-ben még mindegyik európai hadsereget rövid ideig tartó háborúra készítették fel, ideértve az ellátást és az utánpótlást is. Az általános hadkötelezettség alapján létrehozott tömeghadseregek számbeli fölényre törekedve próbálták meg kivívni a döntő győzelmet. A vasutak jelentősége az előző korszakokban játszott szerepükhöz képest igencsak megnőtt. A felvonulásnál is időnyereségre tehettek szert a jól kiépített vasúti hálózattal rendelkező országok. A milliós hadseregeket a megfelelő híradóeszközök és a gyors információáramlás nélkül már nem lehetett vezetni. Természetesen a frontokon aratott győzelmek vagy elszenvedett vereségek híre is gyorsan elért a hátországba.

A háború, különösen az álláháború hatalmas lökést adott a haditechnika fejlődésének, új harceszközök létrehozására ösztönözte a szembenálló feleket. Néhány fegyver és harceljárás már korábban is létezett, de a pusztító eszközök tömeges gyártására, illetve katonai alkalmazásukra csak most került sor. Ezek közé tartozik az aknavető, a kézigránát, a lángszóró, a harckocsi, a páncélgépkocsi, a kerékpár, a tengeralattjáró, a katonai célú repülőgép, a légvédelmi eszközök, például géppuskák és lövegek. Ekkor vetették be a harctéren először a mérges gázokat, s a háború közepétől a katonák felszereléséhez az ellene kifejlesztett gázálarc is hozzátartozott.

A harcok során a küzdelem legnagyobb súlya végig a gyalogságra nehezedett, amelyet a háború kitörésekor a fő fegyvernemnek tekintettek. A tüzérség a kezdeti kisegítő fegyvernemből az anyagcsaták és a frontok áttörésének fő eszközévé, csatadöntővé fejlődött, a tüzérségi előkészítés jelentősége egyre jobban felértékelődött. A lovasság a mozgóháború időszakában még némi szerepet játszott a felderítésben és az ellenség üldözése kapcsán, azonban később jelentőségét szinte teljesen elveszítette, a háború végére a legtöbb haderőben leépítették.

Az első világméretű gépi tömegháborút a hadviselő nemzetek összes erőforrásainak teljes igénybevételével, az ellenség abszolút megsemmisítésének céljával folytatták. A résztvevő államok lakossága első alkalommal találkozott a totális hadviselésnek a hátországot is minden korábbinál nagyobb mértékben sújtó következményeivel (például a légi bombázás, a polgári objektumok rombolása, a megszállt területek kifosztása, a népirtás, a tengeri és szárazföldi blokád következtében fellépő hiányok, a kereskedelmi és utasszállító hajók megtorpedózása felszólítás nélkül, a gazdaság teljes potenciáljának a háború szolgálatába állítása, a hadigazdálkodás, a hátország militarizálása, az ellenséges hátország bomlasztása a nemzetiségi ellentétek felszításával).

A Nagy Háború végleg lezárt egy korszakot a világtörténelemben. A régi Európa végét, az évszázadok óta uralkodó nagy dinasztiák: a Romanovok, Habsburgok, Hohenzollernek összeomlását is jelentette. A földkerekség és az öreg kontinens térképe átalakult. Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullott, vele együtt felbomlott a történelmi Magyarország is, amelyet a győztes antanthatalmak által rákényszerített trianoni békediktátummal szabdaltak fel.

Mára szinte teljesen feledésbe merült, hogy az I. világháború magyar érdekekért is folyt. A dunai birodalom többi nemzetének fiai mellett valamennyi hadszíntéren harcoltak magyar katonák, azonban mindmáig nem tudjuk pontosan, hogy az egyes frontokon hányan küzdöttek, és estek el közülük. Annyi viszont bizonyos, hogy mindenütt hősiesen harcoltak, és számtalan kiemelkedő fegyvertény fűződik nevükhöz.



Ferenc Ferdinánd (1863–1914) főherceg tengernagyi díszegyenruhában a VIRIBUS UNITIS csatahajó 1911. június 24-én történt vízrebocsátásakor Trieszteben. A később Szarajevóban meggyilkolt trónörökös lelkesen támogatta az osztrák–magyar haditengerészet fejlesztését.

Ausztria–Magyarország és a világháború előzményei

1879. október 7-én az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország megkötötte a kettős szövetséget, amely az I. világháború végéig fennállott. A megállapodás eredetileg a cári birodalom ellen irányult, arra kötelezte az aláírókat, hogy orosz támadás esetén teljes haderejükkel segítsék egymást. Később a Monarchia mint a II. Vilmos vezette Németország szövetségese ellenségévé vált nemcsak Oroszországnak, hanem Angliának és Franciaországnak is. Az 1882. május 20-án Ausztria–Magyarország, Németország és Olaszország által aláírt hármas szövetség alapvetően franciaellenes céllal alakult meg, a kettős szövetségtől függetlenül működött. 1887-es megújításakor a rekompenzáció elvét is belefoglalták a szerződés szövegébe, amelynek értelmében a Monarchia és Olaszország kárpótlásra tarthat igényt, ha a másik fél ideiglenes vagy állandó területi gyarapodásra tesz szert a Balkánon, az Adriai- vagy az Égei-tenger törökök által megszállt partjain és szigetein. Olaszország a századfordulótól eltávolodott a hármas szövetségtől – 1902-ben titkos francia–olasz megállapodást írtak alá –, általános volt a vélemény, hogy a szövetség lényegében megszűnt létezni. A dunai birodalom és déli szomszédjának viszonya megromlott, a két ország kölcsönösen megerősítette közös határai védelmét. Itália csupán a német szövetséges megtartása érdekében maradt formálisan a koalíció része. Az 1906-ban vezérkari főnökké kinevezett Franz Conrad von Hötzendorf úgy vélte, hogy a Monarchia valódi ellensége Olaszország, és preventív háborút sürgetett a megbízhatatlan szövetséges ellen. Az olaszok líbiai akciója (olasz–török háború) miatt az olasz–francia kapcsolatok 1911–12-ben hűvössé váltak, ezért Olaszország újra közeledett szövetségeseihez, így 1912 decemberében ismét sor került a hármas szövetség megújítására.

A Monarchia és Románia között 1883. október 30-án titkos katonai szövetség jött létre, amelyhez Németország még aznap csatlakozott, Olaszország pedig 1888. május 15-én írta alá az egyezményt, amely a hármas szövetség kibővítésének volt tekinthető. Románia bármely oldalról jövő támadás esetén számíthatott Ausztria–Magyarország fegyveres segítségére, a román fél viszont csak Oroszország támadása esetén volt köteles segítséget nyújtani szomszédjának. A szerződést utoljára 1913-ban újították meg, de értéke a Monarchia számára már kétessé vált. A világháború kitörésekor Bécs sem olasz, sem román oldalról nem várhatott konkrét segítséget, elérhető céllá mindkét ország esetében semlegességük fenntartása vált.

A Habsburg Monarchia népessége 1867–1914 között több mint négy és fél évtizedes, korábbi történetéhez képest nagyon hosszú békeidőszakot élt át. Ebben a korszakban a haderő csupán néhány rövid hadjáratban vett részt. 1869-ben a Cattarói-öböl környékén kitört lázadás leverésére, 1878-ban Bosznia és Hercegovina katonai megszállására, 1882-ben a Hercegovinában és Dél-Dalmáciában kirobbant fegyveres felkelés megfékezésére vetették be a közös hadsereget és benne jelentős számú magyar alakulatot. A dualista állam hadseregének az 1882-es felkelés leverése után az I. világháború kitöréséig többször már nem volt alkalma nagyszabású hadműveletekben részt venni. A birodalomnak gyarmatok híján nem kellett másik földrészen csapatokat állomásoztatnia. Így nem csoda, hogy az európai nagyhatalmak közül 1914-ben Ausztria–Magyarország hadereje rendelkezett a legkevesebb harci tapasztalattal. Ezt a békeévekben évente megrendezett és jól bejáratott sémák szerint végrehajtott hadgyakorlatok során is érzékelni lehetett.

EURÓPA AZ I. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT (1914)



A többi európai nagyhatalom és jó néhány kisebb ország, például Szerbia, Bulgária katonái és hadvezérei már a saját bőrükön tapasztalták a jövő háborújában használatos modern fegyverek pusztító erejét, a legújabb technikai vívmányok hatását, ismerték alkalmazhatóságukat, tisztában voltak vele, azok mennyiben befolyásolják a háborús harcászatot, és azt is tudták, hogy a háború milyen következményekkel jár a hátországra nézve.

A 19. század utolsó éveitől 1914-ig több, az európai nagyhatalmak egységes fellépését igénylő nemzetközi békefenntartó akció, továbbá háborús összecsapással fenyegető katonai-politikai válság zajlott le a világ számos pontján, amelyekben Ausztria–Magyarország hadereje valamilyen formában képviseltette magát, illetve érintve volt.

Két nagyobb nemzetközi békefenntartó vállalkozásnak is részese volt az osztrák–magyar haderő és azon belül a magyar katonák. Az 1897 februárja és 1898 áprilisa közötti, török–görög ellentétekből fakadt krétai válság során a dunai birodalom összesen tizenkilenc hajóval vett részt a sziget blokádjában. Egy 360 fős tengerészgyalogos-századdal, majd a Cilliből kiegészült 87. közös gyalogezred 2. zászlóaljának közel 700 emberével pedig – más nagyhatalmak egységeivel együtt – a szárazföldön rendfenntartó feladatokat hajtott végre.

A kínai bokszerlázadás (1900. június–1901. szeptember) leverésében Ausztria–Magyarország az európai nagyhatalmak, valamint Belgium, Hollandia, az USA és Japán csapataihoz csatlakozva a KAISERIN ELISABETH, az ASPERN és a ZENTA cirkálókról partra szállított kb. 500 fős tengerészkülönítménnyel vett részt, amely 1900 szeptemberében részese volt a Peking körüli harcoknak. Összesen 12 osztrák–magyar tengerész halt hősi halált.

Az 1912–13-as első Balkán-háború idején az észak-albániai Szkutari városának jövőbeni hovatartozása miatt kirobbant válság (1913. március–május) során, a Montenegró és Észak-Albánia partjai előtti nemzetközi tengeri blokádban (1913. április–május közepe) a Monarchia hét nagyobb és több kisebb flottaegysége vett részt. 1913. május közepe és 1914 augusztusa között Szkutari és környékének megszállásában, valamint a rendfenntartásban a Monarchia először egy 300 fős tengerészgyalogos-különítménnyel, majd a Cilliből rekrutálódott 87. gyalogezred több mint 500 fős 4. zászlóaljával képviseltette magát.

A katonai konfliktusokban nem közvetlenül érintett nagyhatalmaknak, így a Monarchiának is, lehetőségük nyílt, hogy indirekt módon tapasztalatokat szerezzenek a modern háború lefolyásáról, hiszen a 19–20. század fordulóját követő jelentősebb helyi háborúkban önkéntesekkel, hivatalos katonai megfigyelőkkel, illetve katonai attasékkal képviseltették magukat. Több magyar származású hivatásos vagy tartalékos tiszt is szolgálatot teljesített ilyen missziókban. Néhány magyar, korábban a közös hadseregben tisztként szolgáló önkéntes – péchújfalui Péchy Tibor, Simon Vilmos, Janssen Lajos – harcolt a búrok oldalán az 1899 októbere és 1902 májusa között lezajlott angol–búr háborúban. Csicserics Miksa alezredes az orosz, Dáni Béla százados a japán oldalon készített feljegyzéseket az 1904 februárja és 1905 szeptembere között végbement orosz–japán háborúban. Windischgraetz Lajos herceg tartalékos főhadnagy a bolgár, Tánczos Gábor alezredes a görög fél hadműveleteinek volt részese az 1912 októbere és 1913 májusa közötti első Balkán-háborúban.

A hadművészetet a helyi háborúk sok új elemmel gazdagították. A búr háborúban már tömegesen alkalmazták a géppuskákat, a gyorstüzelő tábori ágyúkat, a páncélvonatokat, és állásháború is kialakult. Az orosz–japán háborúban a felsoroltakon kívül a gyalogság zárt tömeg helyett rajvonalban támadott, a tüzérség fedett tüzelőállásból tüzelt, a katonák a terep színébe olvadó ruhát viseltek, először alkalmazták nagyobb tömegben az aknavetőket, kézigránátokat, mozgókonyhákat, a haditengerészetnél a torpedókat, és az utánpótlás egyre növekvő fontossága is bebizonyosodott. A balkán háborúkban a koalíciós hadviselés elveit a gyakorlatban is kipróbálták, bevetették a repülőgépeket, a páncélgépkocsikat, használták a kerékpárokat, a drót nélküli távírót, a fedett tüzelőállásból történő tűzvezetést, és megjelentek a légvédelem elemei is.

A katonai delegátusok jelentéseiből a vezérkarok ismerték a szembenálló felek nagyságát, a bevetett fegyverek hatását, a hadászat megváltozásáról, az alkalmazott harcászati módokról is rendelkeztek ismeretekkel. Sajnálatos módon a megfigyelők által gyűjtött harctéri tapasztalatokat, valamint a hadműveletekből levont és megfogalmazott tanulságokat az osztrák–magyar vezérkar a haderő fejlesztése során alig vagy egyáltalán nem vette figyelembe. (Például 1908–09-ben az volt a jelentős újítás, hogy a gyalogságnál bevezették a terep színébe jobban beleolvadó csukaszürke tábori egyenruhát.) A katonai felső vezetés úgy értékelte, hogy a helyi háborúk speciális körülmények között zajlottak, egy európai nagyhatalmak közötti fegyveres konfliktusban minden másképp fog történni. Mindehhez járult a mindenhol tetten érhető konzervativizmus, az újtól való idegenkedés. Ebben az uralkodó is élen járt: az 1906-ban rendezett hadgyakorlaton első ízben jelent meg egy páncélgépkocsi. Ferenc József minden katonai jelentőséget nélkülöző játékszernek minősítette, és elvetette az alkalmazását, mert megrémíti a lovakat.

Mindezek eredményeképpen az Osztrák–Magyar Monarchiában a haderő fejlesztése elmaradt más államokhoz képest, új fegyvereket, technikai vívmányokat, nélkülözhetetlen felszereléseket csak késve vagy egyáltalán nem vezettek be – például a lovasság rikító színű egyenruhában rohamozott a háború kezdetén, a modern 30,5 cm-es nehézmozsarakból keveset (mindössze huszonnégy darabot) gyártottak –, így 1914-ben az osztrák–magyar hadsereg nem volt felkészülve a világháborúra.



Magyar huszárok menetoszlopa átvonul egy falun. A világháború kezdetén a huszárság a lovasság egyik csapatnemét alkotta.

Az osztrák–magyar haderő az I. világháború előestéjén

Az Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje az 1867-es kiegyezés óta az általános hadkötelezettség elvén épült fel. A birodalom hadügyeit alapjaiban 1918-ig meghatározó, 1868-ban elfogadott véderőtörvényt 1889-ben, majd 1912-ben újabbak követték. Az utóbbi szerint a császári és királyi, avagy közös hadsereg fenntartásához Magyarország népessége arányában járult hozzá, évente 70 ezer fővel. A német vezényleti és szolgálati nyelvű közös hadsereg – mely a birodalom és a dualista állam egységes jellegének egyik szimbóluma lett, a dinasztiához feltétlenül hű tisztikara volt, és egyfajta nemzetekfelettiséget képviselt – valamint a közös hadiflotta képezte a fegyveres erő első vonalát. A császári és királyi hadsereg alakulatainak többségénél általában három-öt különféle nemzetiség szolgált együtt. A hadsereg nemzetiségi összetétele nagyjából megegyezett a Monarchia népességének ilyetén megoszlásával: 1910-ben 100 katona közül 25 osztrák, 23 magyar, 13 cseh, 9 szerb és horvát, 8 lengyel, 8 rutén, 7 román, 4 szlovák és morva, 2 szlovén és 1 olasz volt. A hivatásos tisztikarban az osztrákok aránya több mint 70, a tartalékos tisztek esetében 60% volt.

Az 1868-ban megalakult, magyar – illetve a horvát egységeknél horvát – vezényleti és szolgálati nyelvű magyar királyi honvédség, valamint a birodalom Lajtán túli felében annak ellensúlyaként létrehozott, németül vezényelt császári-királyi Landwehr csak kiegészítő szerepet kapott, ezek alkották a haderő második vonalát. Mindkettő élén honvéd főparancsnok állt, hivatalos ügyeiket a két honvédelmi miniszter intézte. Az eredetileg csak gyalogos- és lovasalakulatokból álló két honvédséget tüzérséggel is ellátták (1908-ban a Landwehrt, 1913-ban magyar megfelelőjét). A létszámában, felszerelésében, kiképzettségi szintjében történt nagyarányú fejlődés következtében 1912 után már az első vonalbeli csapatokhoz

sorolták. A magyar királyi honvédség 1914-ben 25 ezer újoncot kapott Magyarország területéről. Az évente tartott sorozáson csak minden negyedik-ötödik magyar újonc került a honvédséghez, a többiek a közös hadseregbe vonultak be.

A második vonalat a haderő mobilizálásakor létrejövő magyar királyi népfelkelés, illetőleg a birodalom osztrák felében a császári-királyi Landsturm alkotta, ahová 42 éves koráig minden hadköteles férfi tartozott, függetlenül attól, hogy korábban volt-e katona vagy sem. A népfelkelésnek külön főparancsnoksága vagy vezérkara nem volt. A mozgósítás során a népfelkelő gyalogság ezredeket és dandárokat, a lovasság osztályokat alakított.

1914. július végén, közvetlenül az I. világháború előestéjén Ausztria–Magyarország lakossága 51,4 millió főt számlált. A birodalom haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult, amelynek békelétszámába 36 ezer tiszt és 414 ezer főnyi legénység, összesen 450 ezer ember tartozott. A hadsereg hadiállományát 1,8 millió ember alkotta, ennek kb. 30%-át Magyarország állította ki. 1914 nyarán a Monarchia területén a közös hadseregnek tizenhat hadtestje létezett (ebből nyolc Ausztriában, hat Magyarországon, kettő Bosznia-Hercegovinában). Általában két ezred képezett egy dandárt és két dandár (négy ezred) egy gyalog-, illetve lovashadosztályt. A dandár parancsnoka ezredes vagy vezérőrnagy, a hadosztályé altábornagy volt. Ausztriában békében egy hadtest két közös hadseregbeli és egy Landwehr-gyaloghadosztályt, Magyarországon csak két gyaloghadosztályt, illetve más fegyvernemhez tartozó csapattesteket (tüzérség, műszakiak, hadtáp, egészségügyiek) foglalt magában, ideértve a háború esetén létrehozandó menetalakulatokat is. A hadtest élén gyalogsági, lovassági tábornok, táborszernagy állt, aki vezénylő tábornoki tisztséget is betöltött.

A magyar királyi honvédség békeállománya alig haladta meg a 30 ezer embert, hadiállományát 200 ezer fő képezte. Kötelékébe harminckettő gyalogezred, tíz huszárezred, nyolc tábori ágyúsezred, egy lovastüzérosztály tartozott. Ezeket a csapatokat nyolc gyalog-, kettő lovashadosztályba és nyolc tüzérdandárba vonták össze. A honvédség hadosztályait a világháborúban a közös hadsereg hadtestjeinek alárendelve, valamelyik osztrák–magyar vagy a szövetséges német hadsereg kötelékében vetették be. A Monarchia kiképzett fegyvereseinek számát, hadseregének technikai fejlettségét, hadi kiadásait tekintve alulmaradt főbb I. világháborús ellenfeleivel szemben. 1914-ben a dunai birodalom 182 millió dollárt költött haderejére, ugyanakkor Németország 442, Oroszország 441, Olaszország pedig 141 milliót. Az egy főre jutó hadi kiadások a Monarchia egészében 3,5 dollárt tettek ki, a korabeli európai nagyhatalmak közül a legalacsonyabbak között voltak. Németországban majdnem 7, Oroszországban 3, Olaszországban 4 dollár esett a hadiköltségekből minden lakosra.

A fegyveres erő különösen a fegyverzet terén szorult korszerűsítésre. A tüzérség általában nem érte el a várható ellenfelek hasonló fegyvernemének a szintjét. A lőszerutánpótlás a háború egész ideje alatt megoldatlannak bizonyult. Lemaradt a hadvezetés a repülőgépek fejlesztése terén is, mindössze negyvenkettő harci és negyven gyakorlógéppel rendelkezett.

A Monarchia hadereje 1914 augusztusában történetének legnagyobb kihívásával került szembe. A július végi mozgósítás után hadtestjeit hat hadseregbe vonták össze, melyek parancsnokságai az alábbi városokban voltak: 1. Bécs, 2. Budapest, 3. Pozsony, 4. Bécs, 5. Zágráb, 6. Szarajevó. A haderő összesen ötvenkettő gyalog- és tizenegy lovashadosztályból tevődött össze, létszáma 3,2 millió főre rúgott. A birodalom fegyveres erejét a hadsereg-főparancsnokság irányította, amely a háború előtti vezérkarból alakult ki. Székhelye eredetileg Bécsben volt, a háború folyamán 1914 novemberéig Przemyślben, majd Teschenben működött, IV. Károly pedig Badenből irányította a hadműveleteket. A hadsereg-főparancsnokság élén 1914 nyarától Frigyes főherceg gyalogsági tábornok állt, de a tényleges vezetés továbbra is Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok, vezérkari főnök kezében maradt. 1916 decemberében IV. Károly maga vette át Frigyes helyét, a vezérkari főnöki posztra 1917 márciusában Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornokot nevezte ki.



Gavrilo Princip letartóztatása a szarajevói merénylet után. Az 1914. június 28-án Szarajevóban Ferenc Ferdinánd és felesége ellen elkövetett merénylet a végső okot szolgáltatta a világháború kirobbantásához.

A háború kitörése

Ferenc Ferdinánd trónörökös 1914. június 26–27-én hadsereg-főfelügyelői minőségében tekintette meg a XVI. hadtest hadgyakorlatát. Június 28-án feleségével Szarajevóba, Bosznia-Hercegovina tartományi székvárosába látogatott. Délelőtt 11 óra előtt 10 perccel eldördültek Gavrilo Princip bosnyák származású szerbiai diák lövései: a főhercegi pár halálosan megsebesült. A merénylőt a helyszínen elfogták, öt társát is rövidesen kézre kerítették.

A szarajevói merénylet hírére a Monarchia vezetőinek körében egyöntetű volt a vélemény, hogy a trónörökös és felesége meggyilkolásáért közvetve Szerbia felelős. A szávai királysággal való fegyveres leszámolás gondolata most határozottan előtérbe került. Ausztria–Magyarország balkáni érdekei az 1908–09-es boszniai annexió óta egyre inkább ütköztek a szerb törekvésekkel. A délszláv probléma megoldatlansága, a belgrádi külpolitika mind jobban érezhető Monarchia-ellenessége önmagában nem jelenthetett volna komoly fenyegetést, ha nem párosul az orosz cári birodalom támogatásával. Bécsnek számolnia kellett azzal, hogy a Szerbia elleni fellépés együtt jár egy Oroszország elleni háborúval is. Ezért Ausztria–Magyarország 1914 nyarán nem gondolhatott arra, hogy a konfliktust egymaga, német támogatás nélkül rendezze. Az európai szövetségi rendszerek létezése miatt a Szerbia elleni támadás hatékonysága voltaképpen Berlin és Szentpétervár állásfoglalásától függött. A korábbi válságok idején a Monarchia fegyveres fellépést szorgalmazó katonai körei a szükséges német támogatás híján alulmaradtak azzal a külpolitikai vonallal szemben, amely legfőbb érdeknek a dualista állam háborús konfliktusoktól való távolmaradását tekintette.

Az 1914-es ún. júliusi válság idején azonban Berlinben – a háborús felkészülésben szerzett előnyüket kihasználva – már elérkezettnek látták az időt egy kontinentális háború megvívására, ezért szorgalmazták a Monarchia katonai akcióját Szerbia ellen. Németország feltétlen támogatásáról biztosította szövetségesét, azaz ígéretet tett, hogy a Monarchia nem marad magára Szerbiával és annak patrónusával, Oroszországgal szemben. Berlinben arra is hajlandóak voltak, hogy a Szerbia elleni háborút eleinte mereven ellenző gróf Tisza István magyar miniszterelnök kívánságainak megfelelően lépéseket tegyenek egy Erdély elleni esetleges román támadás megelőzésére. Tisza ígéretet kapott Románia semlegesítésére, így a mérvadó vezető körök sürgetésére július 19-re álláspontja gyökeresen megváltozott. A bolgár szövetség megteremtésére irányuló osztrák–magyar törekvések is támogatásra találtak a németeknél.

A német támogatás tudatában Ausztria–Magyarország döntéshozói vállalták a háború kockázatát. 1914. július 23-án a belgrádi követ, báró Wladimir Giesl ultimátummal felérő szigorú hangvételű tiltakozó jegyzéket adott át a szerb kormánynak, majd a negyvennyolc órás határidő lejárta után az arra adott szerb válasz nem kielégítő jellegére hivatkozva, a diplomáciai kapcsolatok megszakításával egyidejűleg, július 25-én elutazott Belgrádból. A Monarchia uralkodója még aznap este, a szerb mobilizálást követően utasítást adott a részleges, Szerbia elleni mozgósításra. Berlin a háború mielőbbi kiterjesztését kívánta, ezért sürgette, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia ne erőltesse a déli szomszédja elleni megtorló hadjáratot, hanem teljes erejével forduljon az igazi ellenfél, Oroszország ellen. Július 28-án gróf Leopold Berchtold közös külügyminiszter Bukaresten keresztül táviratban tudatta a szerb kormánnyal, hogy a két ország között beállt a hadiállapot. Július 31-én délben Ferenc József császár elrendelte az általános mozgósítást, és még ugyanaznap Oroszország uralkodója is kiadta a parancsot

a haderő mobilizálására. Augusztus 1-jén Németország és Franciaország is mozgósított. Ugyanezen a napon Németország hadat üzent Oroszországnak, augusztus 3-án pedig beállt a hadiállapot francia–német, másnap német–angol viszonylatban. Augusztus 6-án a Monarchia is hadat üzent a cári birodalomnak. A rá következő hetekben a nem közvetlenül harci érintkezésben álló államok is elküldték egymásnak hadüzeneteiket.

A központi hatalmak saját haditerveiket egyeztették ugyan, ám konkrét katonai megállapodás nem született közöttük. A Monarchia mint a szövetség gyengébb tagja kénytelen volt alkalmazkodni a német elképzelésekhez. A német terv az 1891–1905 között vezérkari főnökként tevékenykedő gróf Alfred von Schlieffen vezérezredes eredeti elgondolásának némileg módosított változata volt. A német jobbszárny Belgiumon keresztül betör Franciaországba, a francia balszárnyat döntően megveri, majd a maradék ellenséges erőket a svájci határra szorítja vissza. Közben Kelet-Poroszországban egy német, Galíciában négy osztrák–magyar hadsereg feltartóztatja a valószínűleg csak lassan kibontakozó orosz támadást, míg a nyugaton felszabaduló német főerők keletre átirányításával lehetőség nyílik a cári haderő legyőzésére.

A Monarchia vezérkari főnöke, Franz Conrad von Hötzendorf gyalogsági tábornok az osztrák–magyar haderő feladatait annak megfelelően határozta meg, hogy egyidejűleg hány fronton és milyen ellenfelekkel szemben kell helytállnia. Az oroszok feltartóztatását offenzív módon kívánta megoldani: ha Oroszország azonnal belép a háborúba, a „minimális Balkán-csoport" (5. és 6. hadsereg) Szerbia és Montenegró ellen biztosítja a határt, a szárazföldi fegyveres erő többi része, az „A-lépcső" (1–4. hadsereg) Galíciában összpontosul. Ez a négy hadsereg a kelet-poroszországi német erőkkel együtt rögtön támadólag lép fel, és igyekszik visszavetni a felvonulóban lévő orosz haderőt, mielőtt az a mozgósítást teljesen befejezné.

Abban az esetben, ha csak Szerbia és Montenegró ellen kell a dunai birodalomnak háborúznia, és a diplomáciának sikerül Oroszországot a hadba lépéstől eltántorítania, akkor az 5. és 6. mellett a 2. hadsereget (együttesen a „B-lépcső") is délre irányítják, és ott támadó csoportosítást képez. E három hadsereg elegendőnek látszott a gyors döntés kierőszakolására.

A tervek szerint, ha az orosz fellépés csak a Szerbia elleni felvonulás megkezdése után következik be, a 2. hadsereget, továbbá az 5. hadsereg bizonyos részeit dél helyett északra kell átirányítani, hiszen az orosz front lesz a fő hadszíntér. Nem volt mindegy viszont, hogy az erők átcsoportosítására mikor kerül sor, hiszen a már úton lévő csapatokat nem lehet visszafordítani a felvonulás menetének veszélyeztetése nélkül.

A központi hatalmak haditerveinek sikerét egy sor körülmény is gátolta. A szövetséges Olaszország és Románia semlegességi nyilatkozata miatt, a korábban beígért olasz egységek pótlására a németek kénytelenek voltak keletről csapatokat elvonni a franciák elleni támadáshoz, ezzel minimálisra csökkent a Kelet-Poroszországból kiinduló német támadás valószínűsége. Conrad Kelet-Galíciát kénytelen volt szinte védtelenül hagyni, a Monarchia erőinek jobbszárnyán pedig hiányzott a román támogatás.

Az orosz hadüzenetre a Monarchia szempontjából a legrosszabb pillanatban került sor: a 2. hadsereg jelentős része már úton volt a szerb határ felé. A galíciai felvonulás teljesen lefoglalta az északi vasútvonalakat, ezért Conrad úgy gondolta, hogy a 2. hadsereget felhasználja a Száva mentén a szerb haderő egy részének lekötésére. Fontos volt azonban, hogy az augusztus közepén felszabaduló vasútvonalakon rögtön megkezdődjön a 2. hadsereg elszállítása Galíciába, ezért alakulatainak nem volt szabad belebonyolódnia a közben megindult szerbek elleni hadjáratba. Mégis ez történt. A balkáni osztrák–magyar haderő főparancsnoka, Oskar Potiorek táborszernagy kieszközölte a hadvezetésnél a csapatok visszatartását, noha erőire Galíciában már nagy szükség lett volna. E törekvést támogatta Berchtold közös külügyminiszter és Tisza magyar miniszterelnök is, akik külpolitikai okokból fontosabbnak tartották a Szerbia elleni gyors katonai sikert, mert ettől várták a Monarchia balkáni pozícióinak javulását, illetve a még ingadozó Bulgária és Törökország szövetségesként való megnyerését.



Osztrák–magyar lovasság vonul át a Bojana folyón átívelő hídon az albániai Szkutariban 1916-ban.

A balkáni hadszíntér eseményei

A harci cselekmények Szerbia ellen indultak meg, azonban Oroszország belépésével a Balkán automatikusan mellékhadszíntérré változott. Potiorek nem volt hajlandó tudomást venni erről. Elsődleges feladatául egy esetleges szerb betörés megakadályozását kapta, ő mindenáron látványos győzelmet akart aratni. Haditervében szakított a földrajzi adottságoknak megfelelő, észak–déli irányú támadással, ehelyett nyugat–keleti irányban, Bosznia-Hercegovina felől kívánta megtámadni a szerbeket. Az 5. és 6. hadsereg a Drina mentén, a 2. hadsereg a Szerémségben, a Száva vonalán sorakozott fel. A Potiorek rendelkezésére álló haderő kezdetben 292 ezer ember és 744 löveg volt, amely a 2. hadsereg zömének északra szállítását követően 224 ezer főre és 522 lövegre apadt. Velük szemben 275 ezer szerb katona és 828 ágyú sorakozott fel. 1914. augusztus 12-én a Liborius Frank gyalogsági tábornok vezette 5. hadsereg, majd két nappal később tőle délre a Potiorek irányította 6. hadsereg átkelt a Drinán, és keleti irányban előrenyomult. Északon az Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok vezette 2. hadsereg csapatai elfoglalták Szabácsot. A szívós szerb ellenállás, a támadók taktikai hibái, a nehéz terepviszonyok miatt az offenzíva kudarccal végződött, augusztus 24-re az osztrák–magyar csapatok mindenütt kiinduló állásaikba voltak kénytelenek visszahúzódni.

A szerb hadvezetés a 2. hadsereg időközben történt elszállítása után szinte védtelenül hagyott Szerémség és Bánát elleni támadásra határozta el magát. Szeptember 6-án a Timok-hadosztály Mitrovicánál átkelt a Száván, két másik hadosztály 10-én Pancsovánál átlépte a Dunát, és átmenetileg elfoglalta Zimonyt. A betörés pánikot keltett a lakosságban, de szeptember 14-re sikerült a szerb erőket megsemmisíteni, illetve visszaszorítani. Szeptember 11-én a szerb Uzsice-hadseregcsoport benyomult Bosznia-Hercegovinába, és támadást indított Szarajevó irányában. Az osztrák–magyar csapatoknak az ellenséget csak október végére sikerült a Drináig visszaűzni. November 6-án a császári és királyi 5. és 6. hadsereg új támadást indított, csapataik széles fronton átlépték a Drinát és a Dunai Flottilla hathatós támogatásával a Szávát. Az ellenfél november 15-én Valjevo feladására kényszerült, az 5. hadsereg egységei elérték a Kolubara és a Ljig folyókat. December 2-án a dunai birodalom alakulatai bevonultak a szerbek által kiürített Belgrádba. December 3-án váratlanul megindult a szerb ellentámadás: az arangjelovaci csatában december 3–4-én elszenvedett vereség után december 15-re az osztrák–magyar csapatok kénytelenek voltak valamennyi általuk megszállt szerb területet kiüríteni. Potiorek 1914. szeptember 7. és december 2. közötti második offenzívája kudarcot vallott, őt az év végén nyugdíjazták. Utódja Jenő főherceg lovassági tábornok lett, aki az 5. hadsereg parancsnokaként a Balkánon maradt összes osztrák–magyar haderőt irányította. A Szerbia elleni 1914-es hadjáratokban az Osztrák–Magyar Monarchia a felvonultatott közel félmillió katonájából összesen 275 ezer embert veszített, katonai és külpolitikai tekintélye is csorbát szenvedett. Szerbia is komoly veszteségeket – 130 ezer embert, 450 löveget – könyvelhetett el. Ezen a hadszíntéren 1915 őszéig nem folyt harctevékenység. A szerb hadsereg olyannyira meggyengült, hogy 1915-ben képtelen volt támadólag fellépni a Monarchia ellen, holott antantszövetségesei erőteljes nyomást gyakoroltak rá ennek érdekében. Az osztrák–magyar hadvezetésnek kapóra jött a szerb tétlenség, lehetősége adódott, hogy az 1915 májusában megnyílt olasz frontra majdnem valamennyi egységét átcsoportosítsa.



Az 1915-ös év nyarától a német hadvezetőség számára egyre sürgetőbbé vált a szárazföldi összeköttetés megteremtése a nehéz helyzetben lévő török hadsereggel, hogy az utánpótlást eljuttathassák szövetségesüknek. Erich von Falkenhayn német vezérkari főnök ezért erőteljesen szorgalmazta osztrák–magyar kollégájának a Szerbia elleni közös hadjárat megindítását. Bulgária a gorlicei áttörés nyomán elért sikerek hatására a központi hatalmakhoz való csatlakozás mellett döntött. 1915. szeptember 6-án Németország, Ausztria–Magyarország és Bulgária egyezményt kötött, amelyben rögzítették a Szerbia elleni közös fellépés feltételeit. A megállapodások értelmében a szövetséges csapatokból álló balkáni haderő főparancsnokává August von Mackensen német tábornagyot nevezték ki. A haditerv szerint a Kövess Hermann gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 3. hadsereg Mitrovica és Belgrád között a Száva mentén sorakozott fel, tőle keletre a Wilhelm von Gallwitz tüzértábornok irányította német 11. hadsereg, a bolgár–szerb határ északi szakaszán a Kliment Bojadzsiev altábornagy vezette bolgár 1. hadsereg várt a támadásra. A gyengébb osztrák–magyar csapatok Bosznia-Hercegovina felől, a bolgár 2. hadsereg keletről támogatták az offenzívát. A támadók félmilliónyi katonájával szemben a védők csak feleannyit állíthattak szembe. A hadműveletek tervezésénél okultak Potiorek előző évi kudarcaiból, ezért a támadást nem nyugat felől, hanem észak–déli irányban indították a főerők. A hadjárat október 5-én heves tüzérségi előkészítéssel kezdődött, másnap a császári és királyi 3. hadsereg átkelt a Száván, és Belgrád ostromába kezdett. A szerb főváros 9-re elesett. Közben

a német 11. hadsereg Semendriánál átjutva a Dunán, a Morava völgyében tört előre. A szerb csapatok zömét a bolgár határra irányították, mivel a hadvezetés onnan várta a főcsapást, és kétségbeesve igyekezett korrigálni tévedését. Október 14-én, a bolgár hadüzenet után azonnal támadásba lendült az 1., majd később a 2. hadsereg is. A három irányból is fenyegetett szerb csapatok szívósan védekezve hátráltak. A kragujeváci csatában (október 29–november 1.) a központi hatalmak majdnem bekerítették a szerb főerőket. A bolgár 2. hadsereg közben Macedóniában megakadályozta, hogy a semleges Görögországhoz tartozó Szalonikiben októberben partra szállt francia és brit csapatok segítséget nyújtsanak szerb szövetségesüknek. A zord időjárás, a gyér úthálózat és az utánpótlási vonalak megnyúlása nagy nehézségek elé állította a központi hatalmakat is. A szerb haderőt november 19–24. között Rigómezőnél majdnem teljesen bekerítették, azonban 150 ezer ember kicsúszott a gyűrűből, és az albán hegyeken át menekülve, a hadifoglyokat magukkal hurcolva, elérték az Adriai-tengert. A szerb katonákat San Giovanni di Medua, Durazzo, Valona kikötőiből antanthajók szállították Korfura, majd később Szalonikibe, a hadifoglyokat különböző táborokba. A hadjárat a központi hatalmak teljes győzelmét hozta. A szerb fegyveres erő halottakban, sebesültekben 94 ezer, hadifoglyokban 150 ezer embert, valamint 800 löveget veszített. Az osztrák–magyar csapatok vesztesége 18 ezer főre tehető. Macedónia és a Morava folyótól keletre eső terület a bolgárok, a fennmaradó rész a Monarchia uralma alá került. Az osztrák–magyar hatóságok 1915 decemberében Belgrádban felállították a szerb katonai főkormányzóságot, amely 1918-ig működött.

Az osztrák–magyar haderő Montenegró és Albánia lerohanásával koronázta meg sikersorozatát. Conrad 1916 januárjában elhatározta Montenegró elfoglalását. A Mackensen-hadseregcsoport kötelékéből kivont császári és királyi 3. hadsereg rövid hadjáratban legyőzte a kis királyságot. Mintegy 100 ezer osztrák–magyar katona állt szemben a feleakkora montenegrói haderővel. A január 8-án megindult támadás legfontosabb mozzanata a Cattarói-öböl fölé magasodó, 1749 méter magas Lovćen-hegy elfoglalása volt (január 10.); a támadást a hadiflotta hajóágyúi is támogatták. Január 13-án elesett a főváros, Cetinje, majd 17-én a montenegrói hadsereg letette a fegyvert. Az erről szóló egyezményt január 25-én írták alá. (Montenegróban osztrák–magyar katonai főkormányzóságot hoztak létre, amelynek hatóságai 1916 márciusától 1918 őszéig Cetinjében működtek.)

Ezután a Monarchia csapatai benyomultak Albániába – a hadművelet eredeti célja az lett volna, hogy megakadályozza a menekülő szerb hadsereget az Adria elérésében –, február 25-én elfoglalták Durazzót. A 3. hadsereg 1916 nyaráig fokozatosan megszállta Albánia kétharmad részét a Vojusa folyóig, míg az ország déli felét Valona kikötőjével együtt az olaszok ellenőrizték. 1916 márciusától albán önkéntesekből szervezett zászlóaljak is harcoltak az osztrák–magyar erők oldalán. 1916 nyarára az Adriától az Égei-tengerig, a bolgár–görög határig összefüggő front alakult ki, amelynek nyugati részén, az ún. albán fronton osztrák–magyar és olasz, keleti felén, az ún. macedón fronton pedig bolgár és egyéb antant-alakulatok (brit, francia, szerb) álltak szemben egymással. A balkáni hadszíntér – leszámítva az 1916. szeptember 12-én a macedón fronton indított és eredmény nélkül zárult antant-offenzívát – egészen 1918 őszéig mozdulatlan maradt, alapvetően álláshábորú folyt. A német hadvezetés szinte minden alakulatát kivonta a Balkánról, és mindenütt bolgár csapatokkal helyettesítették őket.

1918. szeptember 15-én a brit, francia, görög, olasz, szerb egységekből álló balkáni antanterők az év nyarán kinevezett főparancsnokának, Louis Franchet d'Esperey francia tábornoknak három és félszeres fölényben lévő francia és szerb csapatai Dobropoljénál áttörték a bolgárok frontját, a védőknek nem sikerült elreteszelniük az azon keletkezett 25 kilométeres rést. A központi hatalmak balkáni frontja összeomlott. A háborúban kimerült bolgár hadsereg nem volt képes feltartóztatni az antant támadását a Vardar és a Cserna folyók

között, Bulgária szeptember 25-én békét kért, és négy nap múlva aláírta a fegyverszünetet. A Kövess Hermann tábornagy irányítása alatt lévő, maradék német és osztrák–magyar alakulatokból összevont hadseregcsoport erői október végére a Duna–Száva–Drina vonalra, a Monarchia háború előtti határaira húzódtak vissza. Az antantcsapatok is lassan mozogtak, október 12-én érték el Ništ, 19-én Rigómezőt és csak november 10-én a Duna vonalát. Az Albániában harcoló osztrák–magyar hadosztályok kivonása is megkezdődött: a Monarchia utolsó győztes támadását 1918 augusztusában végrehajtó Karl Pflanzer-Baltin vezérezredes hadseregcsoportjával Észak-Albánián és Montenegrón át Cattaróig vonult vissza. Onnan a legénységet nemzetiségek szerint elkülönítve antanthajókon szállították haza.



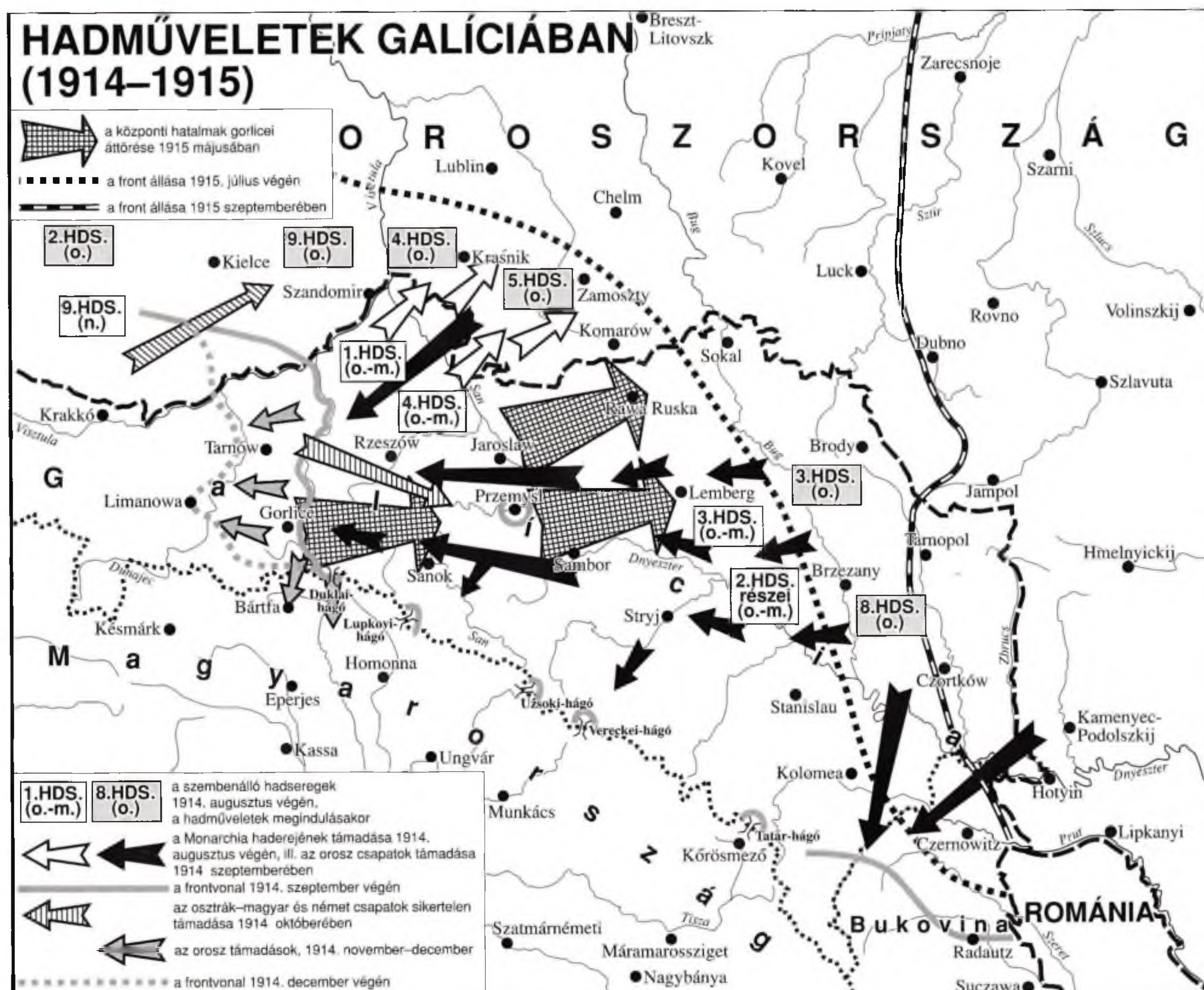
Przemyšl várának X/a erődje 1915 márciusában. A Monarchia zömében magyar csapatok által védett legjelentősebb erődrendszere két ostromot élt át, majd 1915. március 23-án az orosz csapatok kezére került.

Az orosz front hadműveletei

Ausztria–Magyarország szempontjából a világháborúban végig az orosz volt a fő hadszíntér, ott ütköztek meg egymással a fő erők, ott folytak a legnagyobb szabású hadműveletek, és kiterjedését tekintve is a leghosszabb frontvonal volt. A balkáni, a román, az olasz és a török frontok csupán mellékhadszíntérnek minősültek.

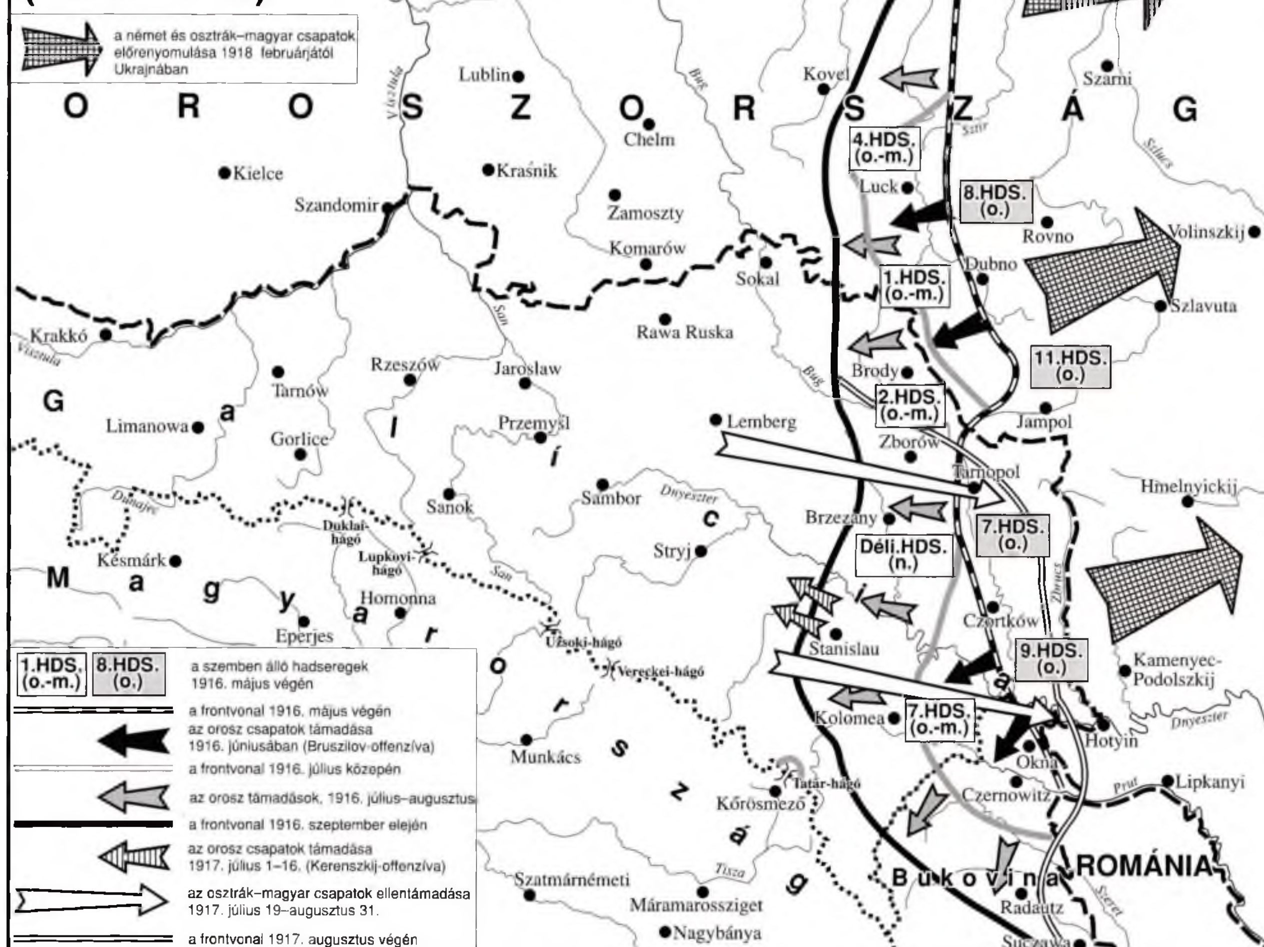
A galíciai felvonulás nehézségei miatt a Monarchia 1914 nyarán eleve gyengébb erőkkel rendelkezett ezen a fronton, mint azt Conrad vezérkari főnök eredetileg tervezte. Conrad – bízva a gyorsabb mozgósítás nyújtotta előnyben – úgy gondolta, hogy a kialakuló front balszárnyán, a Visztula és a Bug folyó között a felvonulását időben befejező 1. és 4. hadsereg együttes és erőteljes támadásával meglepheti a szembenálló 4. és 5. orosz hadsereget, a Berlin ellen küldött orosz hadosztályokat a Kelet-Poroszországból kiinduló német erőkkel harapófogóba szoríthatja. Úgy vélte, eközben a jobbszárnyon a 3. hadsereg és a 2. hadsereg már beérkezett részei elegendők lesznek az orosz támadó erők feltartóztatására. Tévesen ítélte meg a cári hadvezetés támadási szándékát, hiszen az oroszok nem a németek, hanem a gyengébbnek ítélt Monarchia ellen vetettek be nagyobb erőket. 1914. augusztus 14–23. között, az osztrák–magyar lovashadosztályok bevetésével végrehajtott hadműveleti lovasfelderítés során az ellenséges erők valódi elosztását nem sikerült megállapítani. Sor került ugyanakkor néhány lovasütközetre is: augusztus 15-én Stojanownál, augusztus 17-én Gorodoknál, augusztus 21-én Jaroszlavicénél, ahol a közös, illetve a honvédlovasság rohammal futamította meg az ellenséget, és maga is nagy veszteségeket szenvedett.

A légi felderítés sem szolgált használható információkkal. Mindennek végzetes következményei lettek. Conrad a Visztula és a San folyók között tervezett északi irányú támadást még a Balkánról átirányított két hadtest beérkezése előtt megindította. Az orosz csapatok felvonultatása a vártnál jóval gyorsabban haladt, ennek ellenére az osztrák–magyar arcvonal balszárnyán elhelyezkedő, Viktor Dankl lovassági tábornok vezette 1. hadseregnek augusztus 23–25-én Kraśniknál egy találkozó ütközetben sikerült visszavetnie az orosz 4. hadsereget. Ezzel egy időben a Moritz Auffenberg gyalogsági tábornok vezette császári és királyi 4. hadsereg augusztus 26. és szeptember 1. között Komarównál majdnem bekerítette az orosz 5. hadsereget, amely észak felé vonult vissza. Időközben azonban a helyzet Kelet-Galíciában kedvezőtlenül alakult. Az ott felvonuló és túlerőben lévő orosz 3. és 8. hadsereg koncentrált támadását az osztrák–magyar védelem nem volt képes feltartóztatni. A Rudolf Brudermann lovassági tábornok irányította osztrák–magyar 3. hadsereg augusztus 26-án



Zloczównál vereséget szenvedett, és visszahúzódott a Gnila Lipa folyó mögé. A tőle délre (a 2. hadsereg helyén) elhelyezkedő Kövess-hadseregcsoport nem tudta útját állni az orosz 8. hadseregnek. Augusztus végén a Szerémségből beérkezett a IV. és a VII. hadtest, az Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok vezényletével megalakult 2. hadsereg megkísérelte az oroszok visszavetését, azonban az augusztus 30-i első lembergi csatában vereséget szenvedett, és feladta a várost. A sikeresen előrenyomuló 4. hadsereget a hadvezetés az orosz 3. hadsereg ellen fordította. Brudermannt a 3. hadsereg élén felváltó Svetozar Boroević gyalogsági tábornoknak és a 2. hadseregnek is frontálisan keleti irányba kellett támadnia, miközben József Ferdinánd főherceg gyalogsági tábornok csoportja az orosz 5. hadsereget kötötte le. Az így kialakult második lembergi csatában a 3. és 2. hadsereg ugyan tért nyert Lemberg irányában, de a 4. hadsereg szárnytámadása a beérkezett orosz erősítések miatt kudarcba fulladt.

A front balszárnyán is kedvezőtlenre fordult a helyzet. Az 1. hadsereg a közben erősítéseket kapott orosz 4. hadsereggel szemben kénytelen volt déli irányba visszavonulni. Az 1. hadsereg jobbszárnya és a 4. hadsereg balszárnya között rés keletkezett, ahová az oroszok nagy erőkkel igyekeztek benyomulni. Fennállott a Lemberg körül harcoló mindhárom osztrák–magyar hadsereg átkarolásának lehetősége, ezért a Monarchia hadvezetősége bevet-



hető tartalékok hiányában az általános visszavonulás mellett döntött. Szeptember 11-én a frontot a San, majd később a Dunajec folyó mögé vették vissza, feladták Galícia keleti és középső területeit. Przemyśl városát a körülötte lévő erődítményekkel az orosz 3. hadsereg szeptember 17-én körülzárta. A Monarchia csapatai szeptember végére a Kárpátok vonalára szorultak vissza. A központi hatalmak összehangolt támadása október és november folyamán azonban nem hozott döntést. Przemyślt október 12-én a 3. hadsereg csapatai ugyan felszabadították, de az újabb osztrák–magyar visszavonulást követően, november 4-én végleg bezárult az orosz 11. hadsereg gyűrűje a védők körül. A Monarchia legjelentősebb – bár a világháború kitörésekor már kissé elavultnak számító – erődrendszerének parancsnokát, Hermann Kusmanek gyalogsági tábornokot a hadvezetés a végsőkig való kitartásra szólította fel. A védősereg zömét a fogarasi Tamásy Árpád altábornagy, helyettes várparancsnok vezette 23. honvéd-gyaloghadosztály alkotta. Ennek alakulatai vívták a legnehezebb harcokat, és hajtották végre a legtöbb kitörési kísérletet. A védők szakadatlan küzdelmet vívtak nemcsak az ellenséggel, hanem az éhséggel és a betegségekkel szemben is.

Conrad november végén nagyszabású ellentámadás tervét dolgozta ki. A József Ferdinánd főherceg vezette 4. hadsereget a krakkói erődöv mögé vonta vissza, az így felszabaduló erőket, néhány hadosztállyal megerősítve – kihasználva az orosz 3. és 8. hadsereg

közötti mintegy 100 kilométernyi térközt – arra használta fel, hogy oldalba támadja az orosz 3. hadsereget. A december 3-án megindult és december 15-ig tartó limanowa–lapanówi csatában Josef Roth altábornagy hadseregcsoportja Lapanów–Bochnia irányába indított támadásával megpróbálta átkarolni az orosz 3. hadsereg balszárnyát. Az oroszok szívósan védekeztek, és a Visztula mellől jelentős erősítést küldtek a körzetbe. Az orosz VIII. hadtestet pedig Neusandez irányába tolták el, a város elvesztésével veszélyeztették volna az osztrák–magyar jobbszárnyat, amely így könnyen átkarolóból átkarolttá válhatott. Ezt megelőzendő Boroević Kárpátokban álló 3. hadserege december 5-én parancsot kapott, hogy terjessze ki balszárnyát a fenyegetett frontszakaszig. A segítség beérkeztéig a Roth-csoport jobbszárnyának védelmét a budapesti 10. közös lovashadosztálynak és egy német hadosztálynak kellett megoldania, amelyek a fokozódó orosz nyomásra Limanowáig vonultak vissza. A közben beérkező livnói Hadfy Imre altábornagy vezette 39. honvéd-gyaloghadosztályra hárult az orosz 15. hadosztály támadásának megállítása. December 11-én, a csata döntő napján az oroszok megpróbáltak áttörni a limanowa–kaninai műút két oldalán. A védők felváltására érkezett magyar huszárok (9. Nádasdy- és 13. Jászkun-huszárezred) emberfeletti hősiességgel küzdöttek, a kézitusában nem maradtak alul, annak ellenére, hogy felszerelésük közelharcra alkalmatlan volt. Szurony híján karabélyuk tusával, csizmájuk sarkantyús felével és puszta kézzel harcoltak. Muhr Ottmár ezredes, a csoport parancsnoka halálosan megsebesült. A megvert oroszok Szurmay Sándor altábornagy keletről beérkező hadteste és a Boroević-hadsereg fenyegetése miatt megkezdték a visszavonulást. Az orosz gőzhenger továbbgördülése nyugati irányba megállt, a Monarchia hadereje lélegzetvételnyi szünethez jutott. A sikerért nagy árat fizetett a hadvezetés: 90 ezer osztrák–magyar és német katona veszett oda, az oroszok vesztesége 110 ezer ember volt.

A Magyarország elleni közvetlen orosz támadás veszélye viszont mindezzel nem hárult el véglegesen, hiszen a limanowai csata idején az oroszok átmenetileg még Bártfát is elfoglalták. Az osztrák–magyar 3. hadsereget ez is hátráltatta a segítségnyújtásban, hiszen képtelen volt kijutni a Kárpátokból, sőt az orosz ellentámadás következtében az 1914-es év utolsó napján a stratégiai fontosságú Uzsoki-hágó is elveszett. A kemény tél igen megnehezítette a harcolók helyzetét, háborús kimerülés érződött a katonákon. A körülzárt Przemyśl felmentése is egyre sürgetőbbé vált, hiszen a védők tartalékai vészesen fogytak, kitörési kísérleteiket az oroszok egymás után meghiúsították.

Az osztrák–magyar és a német hadvezetés 1914 végén megállapodott abban, hogy a következő évben a háború súlypontját a keleti hadszíntérre helyezik át. Conrad a Balkánról átcsoportosított egységekkel egy nagyszabású támadást készített elő. Az ún. kárpáti téli csata közvetlen célja az oroszok kiszorítása a Kárpátok előteréből és Galíciából, valamint az ostromlott Przemyśl felmentése volt. Az 1–4. osztrák–magyar hadsereg támadását az újonnan létrehozott német Déli Hadsereg is támogatta. Az 1915. január 23-án indított első offenzíva csak részsikereket ért el, a Szurmay-hadtestnek sikerült visszafoglalnia az Uzsoki-hágót. A megindult ellentámadás következtében az oroszok a Duklai-hágón át benyomultak Mezőlaborcra. A február 27-én megkezdett második támadást Tersztyánszky Károly lovassági tábornok vezette; kilenc hadosztály állt rendelkezésére az áttörés megvalósítására. Az időjárási körülmények nem kedveztek az osztrák–magyar csapatoknak: méteres hó, –25 fokos fagy, majd hirtelen jött hóolvadás. A katonák hősiessége a megfelelő tüzérségi támogatás hiányában hiábavaló volt, a március 18-ig tartó támadás megtört az erős orosz ellenálláson. Przemyśl védői március 19-én egy végső, kétségbeesett kísérletet tettek a kitörésre, amely azonban összeomlott. Az élelmiszer- és lőszerkészletek elfogyta és az erődítmények felrobbantása után a vár március 22-én megadta magát. A mintegy 120 ezer fős védősereg hadifogságba esett. Przemyśl elvesztése önmagában is súlyos csapás volt, morális hatása a Monarchia hadseregeiben eluralkodó pesszimizmusban nyilvánult meg. Ezt a kárpáti

húsvéti csata sikertelen harcai csak tovább fokozták. Az oroszok a Przemyśl ostrománál felszabadult erőiket is bevetették, és ellentámadásba mentek át. Az orosz 8. hadsereg március 20-án a Duklai-hágó irányában indított támadást, amelyet a Monarchia csak nagy nehézségek árán, április végére tudott megállítani.

Az igazán jelentős győzelem kivívására májusig kellett várnia a Monarchia hadvezetésének. Conrad április elején fordult német kollégájához segítségért. Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok már döntött egy nyugat-galíciai áttörésről, amelynek célja a szorongatott osztrák–magyar haderő tehermentesítése volt. A hadműveletre vonatkozó elképzelésekbe Conradot csak április 17-én avatták be. A nyugati frontról nyolc német hadosztályt szállítottak át, belőlük és három monarchiabeli hadosztályból hozták létre az új német 11. hadsereget August von Mackensen vezérezredes parancsnoksága alatt, akinek az osztrák–magyar 4. hadsereget is alárendelték. A Gorlice és Tarnów közötti áttörési szakaszon a központi hatalmak több mint másfélszeres erő- és közel háromszoros tüzérségi fölénnyel rendelkeztek: 357 ezer katona és 1700 löveg állt szemben a bolgár származású Radko Dimitrijev altábornagy vezette orosz 3. hadsereg 219 ezer emberével és 680 lövegével.

Az áttörés május 2-án reggel 6 órakor kezdődött a keleti fronton korábban ismeretlen intenzitású és pontosságú tüzérségi előkészítéssel. Négy órán keresztül ontották a német és osztrák–magyar lövegek lövedékeiket az orosz állásokra. Az elsöprő tüzérségi fölény döntően hozzájárult az offenzíva sikeréhez. A mindent lehengerlő tűzcsapást követően 10 órakor indult rohamra a gyalogság. Estére a támadók a Malastow–Gromnik közötti 40 kilométeres szakaszon 4-5 kilométer mélységben áttörték az orosz 3. hadsereg arcvonalát. Május 3-án és 4-én a 15-20 kilométer mélységben kiépített második és harmadik orosz állás elfoglalásával az áttörés befejeződött.

Május 5-én a központi hatalmak megkezdték a visszavonuló ellenség üldözését. A Mackensen-hadseregcsoport erői május közepéig a harcászati sikert hadműveletivé fejlesztették, az oroszokat 150 kilométerrel keletebbre, a San folyó vonalára szorították vissza. A hátráló orosz 3. hadsereg május 6-án kiürítette Tarnówot, 9-én feladta a Wislok folyó vonalát, tíz nap alatt 140 ezer katonája esett fogságba. Az osztrák–magyar 4. hadsereg május 12-én visszafoglalta Rzeszówot. Május 4-én az Északkeleti-Kárpátokban harcoló, Alekszej Bruszilov lovassági tábornok irányította orosz 8. hadsereg is megkezdte visszavonulását, május közepére a Przemyśl–Stary Sambor–Turka vonalra húzódott vissza. Az előrenyomuló szövetségesek június 3-án felszabadították Przemyślt, június 22-én a császári és királyi 2. hadsereg alakulatai visszafoglalták Lemberget az orosz 8. hadsereg egységeitől. A központi hatalmak offenzívája július közepétől kiszélesedett. Az egész keleti fronton támadásba mentek át. Július 30-án az osztrák–magyar csapatok elfoglalták Lublint, augusztus 4-én a németek Varsót, augusztus 26-án az osztrák–magyar 4. hadsereg Arthur Arz von Straussenburg altábornagy vezette VI. hadtestjének katonái bevonultak Breszt-Litovszkba. Augusztus végére a szövetségesek teljes Orosz-Lengyelországot, Kurlandot és Litvániát, valamint Kelet-Galícia nagy részét elfoglalták – Franciaországnál nagyobb területet vettek birtokba. Szeptemberben a frontvonal a korábbiakhoz képest kb. 450 kilométerrel keletebbre, a Riga–Dünaburg–Baranow–Pinszk–Dubno–Tarnopol–Czernowitz vonalon húzódott, és ott álláshábóru alakult ki. Varsóban augusztus 27-én német, Lublinban október 1-jén osztrák–magyar katonai főkormányzóságot hoztak létre.

A központi hatalmak az I. világháború során a gorlicei áttörés és az azt követő négyhónapos támadássorozat idején érték el legnagyobb katonai sikerüket. A gorlicei áttörés az egész orosz Délnyugati Front összeomlásához vezetett, amelynek csapatai május 1. és szeptember 30. között mintegy 2,2 millió katonát veszítettek (ebből május végéig 412 ezer főt). Az osztrák–magyar támadók vesztesége ugyanakkor félmillió ember volt. A hatalmas és nem várt katonai siker dacára az orosz haderő feletti döntő győzelem kivívása és az orosz

cári birodalom különbékére kényszerítése nem sikerült. A győzelem hatása külpolitikai téren is érezhető volt: Bulgária csatlakozott a központi hatalmakhoz, Románia pedig továbbra is semleges maradt.

A kisebb vállalkozásokkal tarkított állásháború 1916 nyaráig tartott. A dél-tiroli osztrák–magyar offenzíva kezdeti sikerei miatt szükségessé vált egy tehermentesítő támadás megindítása keleten. Alekszej Bruszilov lovassági tábornok, az orosz Délnyugati Front parancsnoka a rendelkezésére álló négy hadsereggel (8., 11., 7., 9.) 1916. június 4-én megtámadta a dunai birodalom szembenálló csapatait. Rövid, jól célzott tüzérségi előkészítés után az orosz gyalogság egymást követő négy hullámban azonnal rohamra indult. Az orosz 8. hadsereg már az offenzíva első napján mélyen betört a császári és királyi 4. hadsereg állásaiba Olykánál. A támadók 7-én elfoglalták Luck városát, majd 10-én elérték a Sztir folyót. Az áttörés ekkor már 85 kilométer széles és 50 kilométer mélységű volt. A sebtében odairányított gyenge tartalékok ellentámadásai nem javítottak a helyzeten. Az orosz 11. hadsereg támadását sikerült ugyan visszaverni, de az arcvonal déli részén az orosz 7. és 9. hadsereg előretörését az osztrák–magyar 7. hadsereg nem tudta feltartóztatni: június 6-án Jastowiecnél, 10-én Oknánál szakadt át a front. A Monarchia hadvezetése elrendelte a visszavonulást, minden rendelkezésére álló tartalékát a betörések elreteszelésére vetette be, jelentős erőket vont el az olasz frontról. A szorult helyzetben a német szövetséges is segítséget küldött. A vereség következtében felmentették a császári és királyi 4. hadsereg parancsnokát, József Ferdinánd főherceget. A június 16-i volhíniai ellentámadás nem érte el célját, Luck visszafoglalását. Az oroszoknak június 18-án viszont a front déli szárnyán sikerült elfoglalniuk Czernowitzot. Az orosz 7. hadsereg augusztus 11-én birtokba vette Stanislaut. Az osztrák–magyar 7. hadsereget Kelet-Bukovina feladására kényszerítették, újra megközelítették a Kárpátok hágóit. Augusztus közepére a központi hatalmaknak sikerült stabilizálniuk a frontot. A luck–oknai áttörés, vagy más néven Bruszilov-offenzíva során az orosz csapatok mintegy 400 kilométer széles arcvonalon 60–120 kilométer mély betörést értek el. A Monarchia hadseregei 600 ezer, a németek 85 ezer, az oroszok több mint 800 ezer katonát veszítettek.

Az 1917 februárjában kitört oroszországi forradalom történéseit a központi hatalmak katonai vezetése éberen figyelte. A cárizmus bukása, a hadsereg felbomlása azzal kecsegtetett, hogy Oroszország képtelen lesz folytatni a háborút, és különbékére kényszerül. Az antant nyomására az ideiglenes kormány azonban a háború folytatása mellett döntött. Az 1917. június 29-én kezdődött Kerenszkij-offenzíva – amelynek haditerveit ismét Bruszilov lovassági tábornok dolgozta ki, és a hadműveleteket is ő irányította – során az orosz 11. és 7. hadsereg tüzérsége heves tüzet zúdított az osztrák–magyar 2. hadsereg arcvonalának déli szárnyára, majd július 1-jén Zborówtól délre az orosz gyalogság megrohamozta a 19. és 54. közös gyaloghadosztály állásait. A támadást csak a harmadik védelmi vonalnál sikerült megállítani. A német Déli Hadsereg frontszakaszán a támadást a német, osztrák–magyar és török csapatok visszaverték. Az orosz hadvezetés a sikertelen áttörési kísérletek után délebbre, a Monarchia 3. hadseregének arcvonalán, Stanislau térségében próbálkozott. Július 6-án kezdődött az orosz 8. hadsereg tüzérségi előkészítése, majd a támadó gyalogság 8-án áttörte a császári és királyi 15. gyaloghadosztály védelmi vonalait és ezzel a frontot. A védőknek – ismét német segítséggel – csak Kalusztól nyugatra sikerült őket megállítani. A központi hatalmak nyomban hozzáláttak az ellentámadás előkészítéséhez. A július 19-én kezdődött hadművelet során Zborówtól északra áttörték az orosz frontot, az előretörő csapatok 24-én visszafoglalták Tarnopolt és Stanislaut. A visszavonuló orosz 11. hadsereg magával rántotta a 7. és 8. hadsereget is. A hadműveletek eredményeként egész Kelet-Galícia és Bukovina ismét a központi hatalmak fennhatósága alá került. Az orosz veszteség közel félmillió embert tett ki.



Az 1917. novemberi orosz forradalom nyomán hatalomra került bolsevik kormány december 5-én fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal, majd Breszt-Litovszkban megkezdődtek a béketárgyalások. A szovjet–orosz delegációt 1918. január 9. óta vezető Lev Trockij február 10-én felmondta a fegyverszünetet, mivel nem volt hajlandó elfogadni a német követeléseket. A rá következőkben, február 18-tól a németek elfoglalták a Baltikumot, és benyomultak Ukrajnába. A kijevi Ukrán Radával (1917 februárjában alakult, nemzeti kormányként működő Összukrán Központi Tanács) február 9-én kötött béke értelmében a Monarchia 1 millió tonna gabonát kapott. A német hadisikerek hatására Szovjet-Oroszország február 22-én fegyverszünetet kért, és március 3-án aláírta a központi hatalmakkal a breszt-litovszki békét. Annak értelmében elveszítette az újonnan függetlenné váló Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot (összesen 780 ezer km²-nyi területet 56 millió lakossal), 6 millió márka hadisarcot kellett fizetnie, le kellett szerelnie hadseregét, és megállapodás született a hadifoglyok kölcsönös hazaengedéséről. A keleti frontot a bukaresti béke aláírásával 1918 májusára gyakorlatilag felszámolták.

Az osztrák–magyar 2. hadsereg Eduard von Böhm-Ermolli tábornagy vezetésével (nyolc gyalog- és négy lovashadosztály) 1918. február végétől május végéig a németekkel közösen részt vett Ukrajna megszállásában az Azovi-tengerig. Májustól a 2. hadsereget átszervezték, nevét Keleti Hadseregre változtatták, parancsnoka Alfred Krauss gyalogsági tábornok lett. Az elfoglalt területeken a katonai közigazgatás 1918 novemberéig működött, amikor a császári és királyi megszálló erőket vonaton hazaszállították.



Utánpótlást szállító osztrák–magyar menetoszlop átvonulása az erdélyi Lemneken 1916 októberében.

Harcok Románia ellen

A Monarchiát 1883 óta szövetségi szerződés fűzte keleti szomszédjához. A világháború kitörésekor, 1914. augusztus 3-án Románia bejelentette semlegességét – a bécsi vezetők célja ennek megőrzése volt. Románia 1914. szeptember 23-án titkos egyezményt kötött Olaszországgal, melyben kölcsönösen biztosították egymást, hogy előzetes értesítés nélkül nem mondják fel semlegességüket. Ezzel párhuzamosan az antant erőfeszítéseket tett Bukarest megnyerésére. A román kormány azonban egyelőre kivárt. A Bruszilov-offenzíva sikereinek hatására elérkezettnek látta az időt, hogy belépjen a háborúba. 1916. augusztus 17-én titkos egyezményben csatlakozott az antanthoz, és vállalta, hogy hadba lép a Monarchia ellen. Cserében ígéretet kapott arra, hogy megkapja Erdélyt, az Alföld keleti részét, a Bánságot és Bukovinát. Augusztus 27-én elrendelte a mozgósítást, és hadat üzent Ausztria–Magyarországnak. Az alkalmat jól választotta meg, a dunai birodalom seregei kimerültek, Erdély védelmére nem állt rendelkezésre jelentősebb erő: mindössze 34 ezer osztrák–magyar katona állt szemben 420 ezer románnal. A Monarchiának gyors német segítségre volt szüksége. Az Erdélyt védelmező, augusztus 17-én zömében magyar kiegészítésű hadosztályokból alakult 1. hadsereg lassan hátrálva visszavonult a Maros–Kis-Küküllő vonalára. A Keleti- és Déli-Kárpátok hágóin keresztül betört román hadseregek (1., 2., 4.) lassan és óvatosan haladtak előre, például a román 4. hadsereg csak 50–60 kilométert jutott előre szeptember közepéig. Ezalatt beérkeztek a központi hatalmak ellentámadást végrehajtó csapatai. Szeptember 19-re az erdélyi csoportosítás az Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok irányította német 9. hadseregből és a megerősített császári és királyi 1. hadseregből állott (mintegy 100 ezer puskával, 5800 lovassal), mely még mindig kétszeres román túlerővel vette fel a harcot. Falkenhayn hadserege szeptember 26–29. között Nagyszebennél fényes győzelmet aratott, a román 1. hadsereget átkarolta, két hadosztályát szétverte, melyek a Vöröstoronyi-szoroson át visszavonultak. Október 7–9. között Brassónál a román 2. hadseregre mértek vereséget a német 9. hadsereg erői. A román 4. hadsereg is visszavonulásra kényszerült. Megfelelő háborús tapasztalatok híján a román csapatok még tekintélyes számbeli fölényük ellenére sem vehették fel a versenyt a harcedzett és jól irányított szövetséges hadseregekkel.

Közben a szeptember eleje óta a központi hatalmak egész koalíciójával szembekerült románokra újabb csapásokat mértek. A bolgár 3. hadsereg erői szeptemberben benyomultak Dobrudzsába. Velük szemben a román 3. hadsereg és orosz csapatok álltak. Nagyobb román erők bolgár oldalra történő dunai átkelését az osztrák–magyar Dunai Flottilla október 2-án Rahovánál meghiúsította. Az August von Mackensen német tábornagy vezette, német, bolgár, török erőket tömörítő Duna-hadsereg november 22–26. között Szvistovnál átkelt a Dunán. Az oroszok augusztus közepén indított nagy támadása, illetve szeptemberben a macedóniai fronton végrehajtott brit, francia, szerb közös antantoffenzíva sem vont el német, bolgár erőket a harcból. Erdély felszabadítása után Falkenhayn csapatai november elején a Kárpátok hágóin átkelve kijutottak Havasalföldre – a román védelem gyorsan összeomlott. December 6-án a románok kiürítették a fővárost, Bukarestet is, és még aznap a támadók kezére került a ploiesti olajmező. A román frontot csak orosz csapatok segítségével tudták 1917 januárjában a Duna–Szeret vonalon stabilizálni. A súlyos vereséget szenvedett (mintegy 300 ezer ember) román haderőt csak antantsegítséggel sikerült újjászervezni. 1917 nyarán



a Kerenszkij-offenzívához kapcsolódóan a román 2. hadsereg támadólag lépett fel Focsanitól északnyugatra az osztrák–magyar 1. hadsereggel szemben. Augusztusban Kelet-Galícia és Bukovina visszafoglalása kapcsán a központi hatalmak hadvezetőségében felvetődött Moldva elfoglalásának és a román haderő végleges kikapcsolásának gondolata, a szívósan védekező román 2. hadsereg orosz segítséggel azonban meghiúsította a terv kivitelezését.

Az 1917. októberi oroszországi forradalom alapvetően megváltoztatta a helyzetet a fronton: orosz támogatás nélkül Románia nem vállalhatta tovább a harcot. Az 1918. március 5-i bufteai előzetes béke után, május 7-én Bukarestben írták alá a központi hatalmak és Románia közötti békeszerződést, amely rendelkezett egy 5636 km²-nyi, nem összefüggő terület átengedéséről és más gazdaságilag előnyös lépésekről a Monarchia javára. 1918. november 9-én az antant sürgetésére Románia hadat üzent Németországnak, és újra a hadviselő államok sorába lépett – így a világháborút a győztesek oldalán fejezhette be.



Váltás érkezik egy magashegységi állásba a 600 km hosszú olasz fronton.

Hadiesemények az olasz harctéren

1915 tavaszán a Monarchia ellenségeinek tábora ismét bővült. Olaszországot 1882 óta szövetségesi szerződés fűzte a dunai birodalomhoz. A koalíción belül érdekei és jövőbeni terjeszkedésének irányai (pl. Dél-Tirol, Dalmácia, Albánia stb.) azonban számos ponton ütköztek Ausztria–Magyarországéval. Az I. világháború kitörésekor, 1914. augusztus 2-án semlegességi nyilatkozatot tett, aminek fenntartása fejében területi kompenzációkat követelt az Osztrák–Magyar Monarchiától. A több hónapig húzódó tárgyalások az erőteljes német diplomáciai nyomás ellenére sem vezettek eredményre. 1915. április 26-án Olaszország Londonban az antanthatalmakkal titkos egyezményt írt alá, melyben kötelezte magát arra, hogy egy hónapon belül hadba lép a központi hatalmak ellen. Ennek fejében ígéretet kapott a Monarchiához tartozó Dél-Tirol, Görz, Gradisca, Trieszt, az Isztriai-félsziget, Dalmácia, Albániában Valona, továbbá afrikai német gyarmati területek megszerzésére. 1915. május 4-én felmondta a hármas szövetséget, majd május 23-án hadat üzent Bécsnek. Az olaszok hadüzenete megdöbbentette a dualista állam közvéleményét.

A dunai birodalom egyszerre három fronton volt kénytelen háborúzni. Szerbia passzivitása miatt azonban mégsem került katasztrofális helyzetbe. A gorlicei áttörést követő sikeres előrenyomulást nem lehetett leállítani, ezért a kialakuló délnyugati fronton – amelynek főparancsnoka Jenő főherceg vezérezredes lett – csak védekezésre lehetett gondolni.

A svájci határtól az Adriáig húzódó, 600 kilométer hosszú közös határ mentén négy olasz hadsereg bontakozott ki, amely 1915 júniusában mintegy félmillió embert jelentett. A velük szemben álló, a Balkánról és az orosz frontról átirányított osztrák–magyar csapatok létszáma 200 ezer fő körül volt, azok mintegy fele magyar egységekből állt.

Az Isonzó folyó mentén zajlottak le az olasz front legvéresebb ütközetei. Luigi Cadorna tábornok, az olasz hadsereg vezérkari főnöke elképzelései szerint az olasz 2. és 3. hadsereg csapatai 1915 júniusától 1917 szeptemberéig tizenegy nagyobb csatában próbálták a Svetozar Boroević gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 5. hadsereg védelmét áttörni, és távolabbi célként Triesztet, Laibachot és az Isztriai-félszigetet elérni.

A hadüzenet napjától 1915. június 22-ig az olasz csapatok az Isonzóig nyomultak előre, majd kezdetét vette az isonzói csaták sorozata. Az első (június 23–július 7.), a második (július 18–augusztus 10.), a harmadik (október 18–november 5.) és a negyedik (november 10–december 4.) csatában a frontvonal déli részén elhelyezkedő Doberdó-fennsík, a folyó jobb partján kiépített görzi és tolmeini hídfő ellen indította a legtöbb rohamot az olasz gyalogság. Boroević csapatai az ellenség valamennyi áttörési kísérletét meghiúsították. 1915 decemberétől állásharc vette kezdetét. A harmadik és negyedik ütközet már kimondottan anyagcsataként jellemezhető, amelyeket többnapos, hatalmas erejű tüzérségi előkészítő tűz, nagy mennyiségű tüzérségi és gyalogsági lőszer felhasználása, valamint egymást követő tömegrohamok jellemeztek. 1915-ben – az antant várakozásaival ellentétben – az olasz haderő nem tudta megakadályozni a központi hatalmakat abban, hogy a gorlicei áttörés eredményeit kibővítsék, mint ahogyan a Szerbia elleni októberi támadás megindítását sem.

A doberdói és a karszti pokolban a legsúlyosabb és óriási veszteségekkel járó harcokat éveken át magyar csapatok vívták. A közelharcban – mivel a kézigránátok mennyisége csak

a szükséglet egy részét fedezte – a tőröknek, késeknek nagy szerep jutott. A honvédek előszeretettel használtak fokost vagy szögekkel kivert buzogányt.

Az ötödik isonzói csatában (1916. március 11–18.) az olasz rohamok ismételten a Doberdó-fennsík és Görz ellen irányultak, minden eredmény nélkül. Az újabb olasz támadás elodázása céljából az osztrák–magyar csapatok 1916. június 29-én a Doberdón lévő Monte San Michele lejtőjén és San Martino falu térségében gáztámadást hajtottak végre. Mivel a szembenálló olasz erők nem rendelkeztek gázmaszkokkal, 6700 embert veszítettek.

A hatodik isonzói csatában (1916. augusztus 4–16.) az olaszok jelentős erőfölény birtokában indítottak támadást. A rendkívül heves tüzérségi előkészítés után az olasz gyalogság elfoglalta az Isonzó jobb partján lévő görzi hídfőt, majd augusztus 9-én Görz városát, aminek következtében a védők a Doberdó-fennsíkot kiürítették. Az olaszok 18 kilométer széles és 5 kilométer mély betörést értek el. A hetedik (1916. szeptember 13–17.), a nyolcadik (október 9–12.) és a kilencedik isonzói csatában (október 31–november 4.) a Görztől délre eső Karszt-fennsíkon kiépített új osztrák–magyar állások voltak az olasz támadás célpontjai. A támadók 2-3 kilométerrel ismét hátrébb szorították az elcsigázott osztrák–magyar védőket. Ezt követően több mint fél évig tartó hadműveleti szünet állt be.

A tizedik isonzói csata (1917. május 12–június 6.) a mindkét oldalon harcba vetett erőket tekintve felülmúlta a korábbi csaták méreteit. A 3. olasz hadsereg csapatai a Karszt-fennsíkon található Hermada-magaslat ellen indítottak rohamokat, mindhiába. A Görz és Tolmein között elterülő Bainsizza-Heiligengeist-fennsík déli részén 2 kilométer szélességben tért nyertek. A csata során az osztrák–magyar 5. hadsereg nevét Isonzó-hadseregre változtatták.

A tizenegyedik isonzói csatában (1917. augusztus 18–szeptember 13.) soha nem látott erejű és intenzitású tüzérségi tűz vezette be az olasz gyalogság rohamát. A támadás célja a Karszton a Fajti Hrib és a Hermada-magaslat, továbbá a Bainsizza-fennsík déli peremén található Monte San Gabriele, valamint északabbra Tolmein elfoglalása volt. A 2. olasz hadsereg csapatai 15 kilométer szélességben és 6 kilométer mélységben benyomultak a császári és királyi haderő védelmébe, ennek következtében a Monarchia csapatai kiürítették a Bainsizza-fennsíkot. A csata közben az Isonzó-hadsereget 1. és 2. Isonzó-hadseregre osztották.

A tizenegy isonzói csata során Ausztria–Magyarország hadserege összesen 420 ezer, Olaszország több mint 650 ezer katonát veszített halottakban, sebesültekben és hadifoglyokban, az olaszok hozzávetőlegesen 250 km^2-nyi területet hódítottak el a Monarchia katonáitól. 1915 májusa és 1917 szeptembere között a magyar csapattestek átlagosan az isonzói fronton harcoló osztrák–magyar erők egynegyedét-egyharmadát tették ki. Közülük talán legtöbbet a nagyváradi 20. honvéd-gyaloghadosztály szenvedte, amely kilenc isonzói csatában vett részt, állományának nagy részét többször is elveszítette.

Az 1917. októberi ún. caporettói áttörés, a tulajdonképpeni tizenkettedik isonzói csata, a központi hatalmak legnagyobb szabású támadó hadművelete volt az olasz fronton. Báró Arthur Arz von Straussenburg gyalogsági tábornok, osztrák–magyar vezérkari főnök a támadás kiindulópontjaként a Flitsch és Tolmein között elterülő medencét szemelte ki, az offenzíva végrehajtásához azonban német segítséget tartott szükségesnek. A központi hatalmak hadosztályainak felvonultatása a támadáshoz szeptember közepétől október közepéig megtörtént. A német alakulatok most első ízben jelentek meg az isonzói arcvonalon.

A hadműveletben az Otto von Below porosz gyalogsági tábornok irányította, újonnan felállított, Flitsch és Tolmein között felsorakozott német 14. hadsereg (hét német és nyolc osztrák–magyar hadosztály) csapatai mérték a döntő csapást az olaszokra. A terv szerint az Isonzó folyó völgyében támadnak, az olasz állások áttörése után kiérnek az északolasz síkságra, majd az ellenséget a Tagliamento folyóig szorítják vissza. Az offenzívához a Boroević-hadseregcsoport 2. és 1. Isonzó-hadseregének is csatlakoznia kellett. A korábbiakhoz hasonlóan minden fontosabb frontszakaszon jelen voltak a magyar alakulatok.

A központi hatalmak támadása 1917. október 24-én hajnalban gázlövéssel és hatalmas erejű tüzérségi előkészítéssel kezdődött. Reggel Tolmeinnél és Flitschnél támadásba lendült a 14. hadsereg gyalogsága. A csapatok az Isonzó völgyében előrehaladva legyűrték az olasz 2. hadsereg alakulatainak erős ellenállását, aznap estére elfoglalták Caporetto városát, az olasz arcvonalat 32 kilométer szélességben és 6 kilométer mélységben szakították át. A következő napokban a szövetséges csapatok a heves olasz ellenállás leküzdése után lendületesen folytatták a támadást, és birtokba vették az Isonzó jobb partján húzódó határhegység olasz támpontjait, majd gyorsan törtek előre az olasz síkságon. Az olasz arcvonal összeomlott, az olasz 2. hadsereg felbomlott, maradványai és az olasz 3. hadsereg zöme Cadorna parancsára visszavonult a Tagliamento folyó mögé.

Az összeomlás magával rántotta az egész olasz frontot, az Alexander Krobatin vezérezredes vezette 10. osztrák–magyar hadsereg egységei a karintiai arcvonalszakaszon előrenyomulva november 9-ig elérték a Piave felső folyását.

A 14. hadsereg csak november 4-én, a Boroević-hadseregcsoport pedig csak másnap tudott átkelni az esőzésektől megáradt Tagliamentón. A késedelem miatt az olasz hadvezetés megmaradt csapattesteit a Piave folyó mögé rendezetten vonta vissza. November 10-re a 14. hadsereg és az Isonzó-hadseregek is felfejlődtek a Piave mentén.

A folyó mögött érezhetően megszilárdult az olasz védelem. A központi hatalmak megkísérelték annak felgöngyölítését. Dél-Tirolban Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy hadseregcsoportjának csapatai november 10-én elfoglalták Asiago és Primolano helységeket. A Boroević-hadseregcsoport erői november 10–16. között több ponton átkeltek a Piave középső és alsó szakaszán, de az olaszok visszaverték a támadást. A német 14. hadsereg Alfred Krauss gyalogsági tábornok vezette hadteste a Piave és a Brenta folyók között elterülő, 1776 méter magas Grappa hegytömböt ostromolta november 14-től 21-ig, eredménytelenül. A központi hatalmak csapatai december elején a Piave keleti partján téli védelemre rendezkedtek be. A német hadosztályokat decemberben a nyugati frontra szállították át. A 240 kilométerrel megrövidült arcvonal tartására az osztrák–magyar erők elegendőnek bizonyultak.

A győztes szövetségesek nagy mennyiségű hadianyag, rengeteg hadifogoly és nagy kiterjedésű észak-olaszországi területek birtokába jutottak. 1917. október 24. és november 10. között az olasz veszteség 10 ezer halott, 30 ezer sebesült, 300 ezer hadifogoly volt, mintegy 350 ezer, alakulatától elszakadt katonaszökevényt messze a hátországban fogdostak össze. A november 9-én Cadorna helyébe lépett új olasz vezérkari főnök, Armando Diaz tábornok legfőbb gondja az olasz haderő újjászervezése volt. Az osztrák–magyar és német veszteségek összesen 70 ezer főre rúgtak, ebből a Monarchia 30 ezer halottat és sebesültet veszített a Piave eléréséig. A dunai birodalom csapatai két hónapig a zsákmányolt gazdag készletekből éltek. A megszállt északolasz területeken osztrák–magyar katonai közigazgatást vezettek be.

A svájci határtól a Garda-tóig húzódó tiroli „gleccserfronton" a 3000–4000 méter magas hegyekben az osztrák–magyar katonáknak elsősorban a szélsőséges éghajlati viszonyokkal kellett megküzdeniük, és csak másodsorban az ellenséggel. 1915 nyarától az uralkodó magaslatokon, gerinceken húzódtak a szembenálló felek állásai, és csak kisebb pozícióharcok zajlottak egészen a háború végéig. A Garda-tó és az Adige völgye között, a Hétközség-fennsíkon az ellenség lehetséges támadási irányait az osztrák–magyar és az olasz oldalon egyaránt még a háború előtt épített erődök láncolata zárta le. A karintiai frontszakaszon főként a Plöcken-hágó környékén zajlottak heves harcok, egyébként állásháború alakult ki.

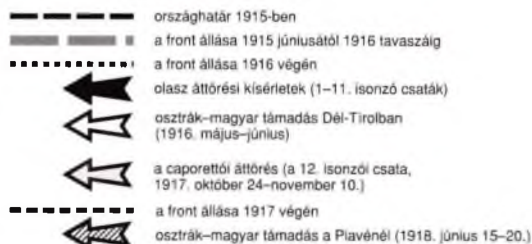
Conradot, a Monarchia vezérkari főnökét régóta foglalkoztatta egy Dél-Tirolból kiinduló támadás gondolata. 1916 elején kidolgozott tervei szerint a relatíve szűk frontszakaszon végrehajtott áttörés után a támadóknak ki kellett jutniuk a Pó-síkságra, így lehetségessé vált

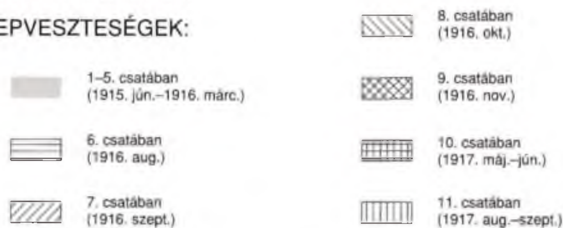
AZ OLASZ HADSZÍNTÉR (1915–1918)

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG
Karintia
Karni Alpok
Júliai-Alpok
Dolomitok
Tirol
OLASZORSZÁG
Dráva
Spittal
Toblach
Tofana 3243
Kreuzberg-hágó
Bozen
Cortina d' Ampezzo
Plöcken-hágó 1360
Marmolada 3342
Piave di Cadore
Etsch
Ampezzo
Tagliamento
Rolle-hágó 1970
Cellina
Piave
M. Canin 2585
Flitsch
Krn 2245
14.HDS.
Belluno
Caporetto
Tolmein
Trient
2.HDS.
Levico
Brenta
Isonzó
11.HDS.
3.HDS.
2.Isonzó HDS.
Udine
Plava
10.HDS.
11.HDS.
Pordenone
M.Cimone 1230
Asiago
Codroipo
6.HDS.
Görz
Grappa hegytömb 1775
M. S. Michele 276
Arsiero
1.HDS.
Conegliano
Isonzó HDS.
1.Isonzó HDS.
Bassano
Doberdó
Oderzo
Monfalcone
Karszt
Trieszt
Trieszti-öböl
Velence
Adriai-tenger

AZ ISONZÓI CSATÁK







volna az Isonzónál harcoló olasz csapatok bekerítése. Az akció sikeres végrehajtása feltételezte az Isonzó-fronton küzdő olasz egységek egyidejű lekötését, de ehhez nem állt rendelkezésre elegendő erő. Ezért Conrad kénytelen volt lemondani az Isonzó menti támadásról, ami lehetővé tette, hogy az olaszok átcsoportosíthassák erőiket a veszélyeztetett tiroli frontszakaszra. A május 15-én mintegy 200 ezer főnyi erővel (11. és 3. hadsereg) megindított támadás lassan haladt előre. Az olaszok ellenállását legyőzve áttörték az első két védelmi vonalat. Június 4-én a keleti fronton megindult a Bruszilov-offenzíva, ami arra kényszerítette a dunai birodalom vezérkari főnökét, hogy 9-én és 11-én Dél-Tirolból egy-egy hadosztályt az orosz frontra irányítson át. Így aztán a dél-tiroli offenzíva kifulladt, június 17-én végleg leállt. Az osztrák–magyar csapatok elfoglalták Arsiero és Asiago városát, valamint a Hétközség-fennsíkot, de nem érték el kitűzött céljukat. Ebben közrejátszott a tehermentesítő orosz támadás, de annak elmaradása esetén sem valószínű, hogy az áttörés sikerrel járhatott volna. A hadvezetés egy hónap alatt összesen 44 ezer főnyi veszteséget könyvelhetett el, az olaszok 47 ezret, és mintegy 40 ezer hadifogoly került a Monarchia kezére.

Az olasz fronton harcoló antanterők lekötésére 1918 nyarán indítandó osztrák–magyar támadás terve – amely a nyugati hadszíntéren megkezdett német vállalkozás sikeréhez járult volna hozzá – hosszas huzavona után alakult ki. A hadművelethez a Monarchia minden bevethető erejét igénybe vették. Az antantcsapatok már kezdetben is erőfölényben voltak. A támadó osztrák–magyar katonák a rossz és rendszertelen táplálkozás következtében fizikailag (átlagos súlyuk 50 kilogramm volt) és szellemileg kimerültek, a csapatok harcértéke csekély volt. Ilyen körülmények között a siker eleve reménytelennek tűnhetett.

A front jobbszárnyán álló 10. hadsereg 1918. június 13-án elterelő támadást indított a svájci határon lévő Tonale-hágó közelében, amely másnap elakadt. A főerők június 15-én indultak meg: a Conrad-hadseregcsoportba tartozó 11. hadsereg Dél-Tirolban, a Hétközség-fennsíkon végrehajtott támadása egyetlen nap alatt összeomlott az ellenség tüzében. Az ugyanaznap megindított Albrecht fedőnevű piavei offenzíva – a Monarchia hadseregének utolsó támadása az olasz hadszíntéren – távolabbi céljaként Velence és Padova elfoglalását határozták meg. A Svetozar Boroević tábornok hadseregcsoportjához tartozó 6. és az Isonzó-hadsereg alakulatai – melyeknek fele magyar katonákból állott – több ponton, nagy veszteségekkel átkeltek a Piavén. A túlparton néhány kis hídfőt építettek ki, 4-5 kilométert haladtak előre, elfoglalták a Montello-hegyhát nagy részét, a számbeli fölényben lévő, brit és francia egységekkel megerősített olasz védelmet azonban nem sikerült áttörniük. A lőszerhiánnyal küzdő osztrák–magyar tüzérség rosszul felszerelt és ellátott csapatait nem tudta hatásosan támogatni. A Piave június 18-án váratlanul megáradt, és másnapra elsodorta az összeköttetést biztosító hadihidak zömét. Mivel az egyébként is csekély utánpótlást sem tudták eljuttatni a harcolókhoz, és az olasz ellentámadás is megindult, az osztrák–magyar hadvezetés június 20-án elrendelte a visszavonulást a folyó bal partjára, amely 23-ig rendezetten megtörtént. A harcok július 7-ig tartottak, a legtovább a Piave torkolatánál. A hadműveletek a dunai birodalom hadseregének vereségével végződtek. A Monarchia összességében 150 ezer főt és nagy mennyiségű hadianyagot veszített. Az olasz, brit és francia erők 85 ezer fős veszteséget szenvedtek.

Az olaszok tisztában voltak az osztrák–magyar hadsereg nehéz helyzetével, azonban Armando Diaz tábornok csak antantszövetségesei sürgetésére határozta el magát a döntő offenzívára. Az október 24-én indult vittorio-venetói csata során a két brit és egy francia hadosztállyal megerősített olasz 4., 8., 10. és 12. hadsereg támadásba lendült, majd az olaszok két nap múlva hídfőállásokat létesítettek a Piave bal partján, és ezekből kiindulva október 30-án áttörték a Monarchia frontvonalát. A császári és királyi hadsereg hősiesen védekezett ugyan, de a vereséget és a felbomlást nem kerülhette el. Victor Weber von Webenau gyalogsági tábornok, Ausztria–Magyarország teljhatalmú megbízottja október 30-án

lépte át az olasz arcvonalat, majd Padova mellett a Villa Giustiban az antanthatalmakat képviselő Diaz olasz tábornokkal tárgyalt a fegyverszünetről. November 3-án 15 órakor a dunai birodalom képviselőjeként aláírta a fegyverszüneti megállapodást. A szerződés csak november 4-én délután 3 órakor lépett életbe, az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság viszont már 3-án 1 óra 20 perckor kiadta a parancsot az ellenségeskedések beszüntetésére. A világháború utolsó napján az olaszok több mint 400 ezer, fegyverét már letett osztrák–magyar katonát ejtettek foglyul.



Magyar tüzér szamárháton, trópusi öltözékben a török fronton.

Magyar katonák a török és a nyugati hadszíntéren

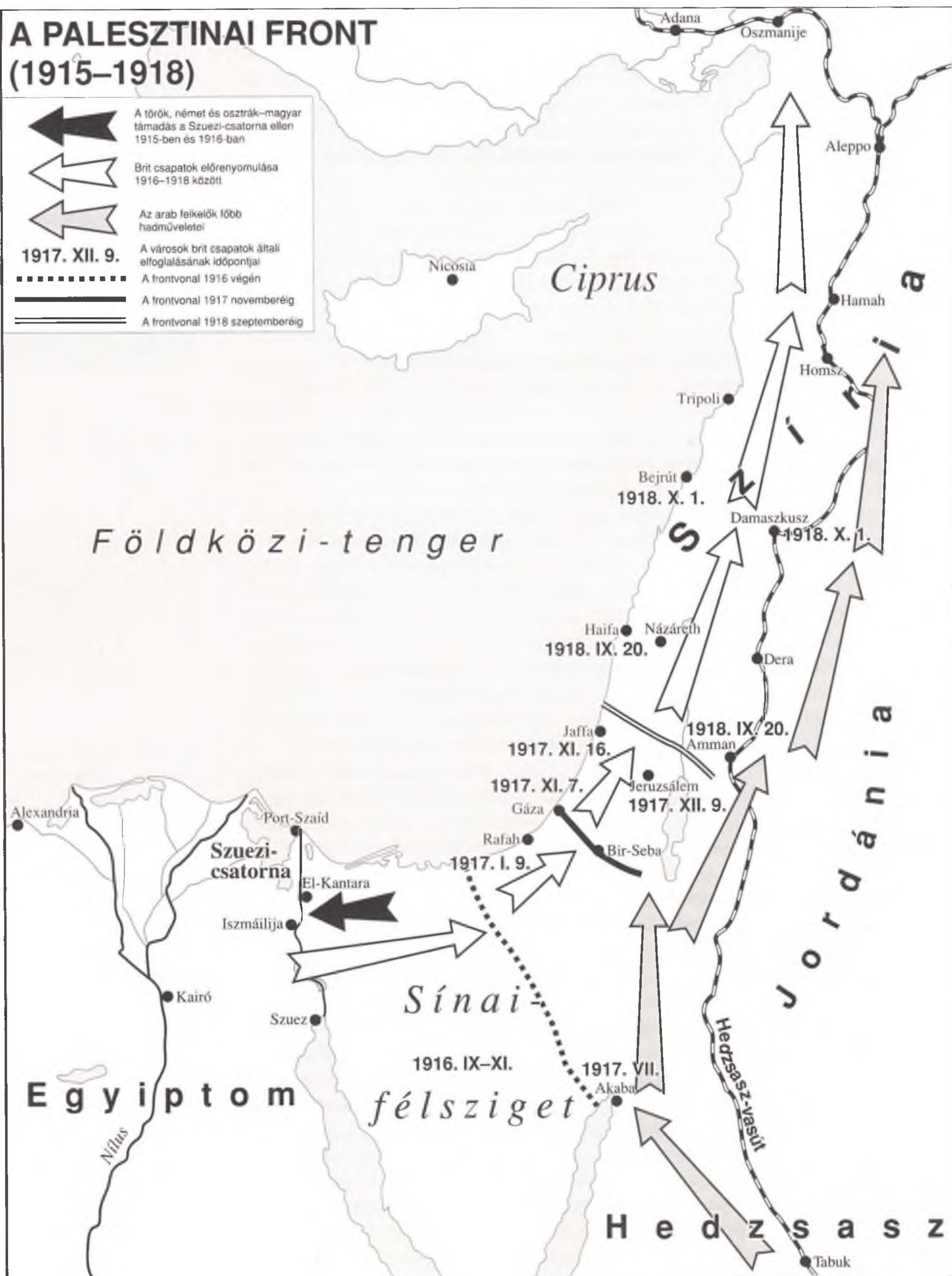
A magyar katonáknak főként a Monarchia határai mentén kialakult frontokon kellett helytállniuk, azonban kisebb létszámú osztrák–magyar alakulatok harcoltak az Oszmán Birodalomban és a nyugati hadszíntéren is.

Törökország 1914. november 12-én a központi hatalmak oldalán belépett a háborúba. Elhelyezkedéséből és kiterjedéséből adódóan több arcvonalon kellett hadakoznia.

A törököknek adott osztrák–magyar segítség gerincét összesen hét tüzérüteg alkotta. 1915 novemberétől egy 24 cm-es mozsárüteget a Gallipoli-félszigeten vetettek be, ahol 1915 áprilisa, illetve augusztusa óta az Otto Liman von Sanders német tábornok, majd török marsall vezette török 5. hadsereg és a partra szállt angol, ausztrál, új-zélandi és francia hadosztályok között folyt az állásháború. December közepétől egy 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteget szintén Gallipolinál alkalmaztak. Az antantcsapatok 1915 végén történt visszavonulása után mindkét üteg Szmirna mellett került bevetésre, majd 1916 októberében Romániába szállították őket. 1917 februárjában a 24 cm-es mozsárüteget kettéosztották. A két darab 24 cm-es mozsarat 1917 decemberétől Haifában partvédelemre, majd 1918 májusától a gázai fronton alkalmazták. Az üteg másik felét két 10,4 cm-es tábori ágyúval szerelték fel, és 1917 júniusától a háború végéig a gázai fronton szolgált. A 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteg 1917 júniusától a Dardanelláknál, a Tenedos-szigettel szemben foglalt állást.

1916 áprilisától egy budapesti és kassai tüzérekből álló, 10 cm-es hegyi tarackos üteg volt részese a Palesztinában folyó küzdelmeknek. 1916 augusztusában részt vett a Szuezi-csatorna elleni második török támadásban. 1917 márciusában a Gáza körüli harcokban a britekkel szemben hősiesen harcolt, eközben 50 embert veszített. A második gázai csatában, április 19-én kilőtt egy angol tankot, mely a háború egyetlen, osztrák–magyar üteg által ártalmatlanná tett tankja volt. Novemberben a harmadik gázai csata részese volt. 1917 decemberében az üteget 10 cm-es tábori tarackokkal szerelték fel, és nevét is tábori tarackos ütegre változtatták. Ezt követően 1918 októberéig a palesztin fronton harcolt. Egy 10,5 cm-es messze hordó tábori ágyús üteg 1917 januárjától a Gallipoli-félszigeten, az év júniusától a palesztin fronton küzdött. Egy 7,5 cm-es hegyi ágyús üteg magyar legénységgel 1917 őszétől a következő év novemberéig harcolt a Jordán folyó mentén.

A Monarchia tüzérütegeken kívül hegyi és tábori tüzér-, aknavető-, fényszóró-, géppuskás, gépkocsi-, síkiképző különítményeket, műszaki alakulatokat (két távírószázadot), több tábori és tartalékkórházat (közülük egyet a Magyar Vöröskereszt állított fel), hadtáp- és szállító egységeket (1916 áprilisától négy, majd később hat tehergépkocsi-oszlopot) bocsátott


A PALESZTINAI FRONT
(1915–1918)
A török, német és osztrák–magyar támadás a Szuezi-csatorna ellen 1915-ben és 1916-ban
Brit csapatok előrenyomulása 1916–1918 között
Az arab felkelők főbb hadműveletei
1917. XII. 9.
A városok brit csapatok általi elfoglalásának időpontjai
A frontvonal 1916 végén
A frontvonal 1917 novemberéig
A frontvonal 1918 szeptemberéig
Adana
Oszmanije
Aleppo
Nicosia
Ciprus
Hamah
Homsz
Tripoli
Bejrút
1918. X. 1.
Damaszkusz
Földközi-tenger
Haifa
Názáreth
1918. IX. 20.
Dera
Jaffa
1917. XI. 16.
Amman
1917. XI. 7.
Jeruzsálem
1917. XII. 9.
Gáza
Rafah
Bir-Seba
1917. I. 9.
Alexandria
Port-Szaíd
Szuezi-csatorna
El-Kantara
Iszmáilija
Kairó
Szuez
Sínai-félsziget
1916. IX–XI.
1917. VII.
Akaba
Egyiptom
Nílus
Jordánia
Hedzsasz-vasút
Hedzsasz
Tabuk

török szövetségese rendelkezésére, valamint ötven török üteget szereltek fel osztrák–magyar lövegekkel. A háború folyamán a dunai birodalom összesen 6000 (kb. fele magyar) katonája tartózkodott a török frontokon. Az 1918. október 30-án aláírt mudroszi antant–török fegyverszünet után az osztrák–magyar alakulatok Isztambulban gyülekeztek, egy részük csak 1919 januárjában tért haza.

1914 augusztusában a nyugati hadszíntéren az osztrák–magyar vártüzérség kötelékébe tartozó négy darab 30,5 cm-es mozsár is részt vett a német 1. és 2. hadsereg nehéztüzérségéhez beosztva a belga Namur, Givet és Antwerpen erődjeinek ostromában, majd a marne-i csatában a Maas melletti erődök leküzdésében, illetve a flandriai harcokban. 1915 tavaszán az egész tüzérkülönítményt átszállították az olasz harctérre.

A német nagyvezérkar 1918 tavaszára döntő támadást tervezett nyugaton, és ehhez osztrák–magyar segítséget igényelt. A császári és királyi hadvezetés 1918 márciusában negyvenhat tüzérüteget adott kölcsön szövetségesének. 1918 júliusában a magyar kiegészítésű 1. és 35., valamint a 106. közös gyaloghadosztályt szállították a nyugati frontra, melyek a német 5. hadsereg kötelékében Metz és Verdun között foglaltak állást. Augusztus közepétől november elejéig részt vettek a franciák és amerikaiak elleni védelmi harcokban. A 37. honvéd gyaloghadosztály szeptember közepétől Albrecht württembergi herceg hadseregcsoportjának alárendeltségében Strassburgtól délre tartózkodott, harci alkalmazására azonban nem került sor, csak műszaki munkákra vették igénybe.



Az osztrák–magyar haditengerészet legnagyobb és legmodernebb csatahajói Polában: SZENT ISTVÁN, TEGETHOFF és VIRIBUS UNITIS.

Az osztrák-magyar haditengerészet a világháborúban

1914-ben az európai nagyhatalmak közül a Monarchia költötte a legkevesebbet haditengerészetére. Hadihajóinak és búvárnaszádjainak számát tekintve elmaradt még a rivális Olaszországtól is. Anton Haus tengernagy, a császári és királyi flotta parancsnoka csak a több mint 2100 kilométer hosszú adriai partvonal védelmére, valamint az olasz partok elleni gyors támadásokra szorítkozhatott.

A háború alatt az Adrián a nagyobb osztrák–magyar hadihajók tétlenségre voltak kárhoztatva, a polai és cattarói haditengerészeti támaszpontokon vesztegeltek. Csak a kisebb felszíni hajók és a tengeralattjárók folytattak eredményes harcot a franciák és az olaszok ellen.

Az 1914-es mozgósítástól az olasz hadüzenetig tartott a tengeri hadműveletek első szakasza, az ún. francia háború. 1914. augusztus 10-én az osztrák–magyar haditengerészet blokád alá vette Montenegrót, lőtte a Cattarói-öböl menti hegyeken kiépített montenegrói és francia tüzérségi állásokat. A montenegrói blokádszolgálatot a ZENTA és a SZIGETVÁR cirkálók látták el több kisebb romboló és torpedónaszád kíséretében. Augusztus 16-án reggel a Pachner Pál fregattkapitány vezette ZENTA a Földközi-tengerre vezényelt francia flotta zömével akadt össze, amely a blokádot át akarta törni. A cirkáló természetesen alulmaradt az egyenlőtlen küzdelemben, a lángoló hajó mindössze 45 perc alatt elsüllyedt. 173 tengerész (közülük 49 magyar) halt hősi halált, az életben maradtak montenegrói hadifogságba jutottak.

A franciák kisebb egységekkel támadták a partvidéket. 1914 decemberében a francia flotta két jelentős veszteséget is elszenvedett. A CURIE francia tengeralattjáró 1914. december 20-án megkísérelte a behatolást a polai kikötőbe, azonban dróthálóba akadt, és

parancsnoka elsüllyesztette. Másnap az osztrák–magyar U12 tengeralattjáró megtorpedózta a JEAN BART csatahajót, a francia flotta vezérhajóját. A franciák ezután nem irányítottak több csatahajót az Adriára, felhagytak a Monarchia partvidéke elleni blokáddal, s nem szállítottak utánpótlást Szerbiának és Montenegrónak. 1915. április 27-én a császári és királyi U5 búvárhajó megtorpedózta és elsüllyesztette a francia LÉON GAMBETTA páncélos cirkálót az Otrantói-szorosban. Ezt követően a franciák a háború végéig már a cirkálóikat sem küldték az Adriára. A háborút torpedórombolók és tengeralattjárók folytatták, amelyekkel a Monarchia haditengerészete egyenlő eséllyel vehette fel a harcot.

Az ún. olasz háború Olaszország hadba lépésével vette kezdetét az Adrián. Már a Bécsnek küldött hadüzenet estéjén, 1915. május 23-án csaknem az egész császári és királyi flotta kifutott, és végigágyúzta az olasz partok fontosabb közlekedési és katonai létesítményeit Riminitől Barlettáig. Ennek következtében késedelmet szenvedett az olasz hadsereg felvonulása az Isonzóhoz. Az egymás partvidéke elleni támadások és a haditengerészeti repülők bevetései kisebb megszakításokkal a háború végéig tartottak. Az olaszok július 17-i támadása során az osztrák–magyar U4 tengeralattjáró elsüllyesztette az olasz GIUSEPPE GARIBALDI páncélos cirkálót Raguza előtt. Ezután az olaszok nem vetettek be páncélos cirkálót az Adrián.

A flotta két alkalommal is zavarta a szerb hadsereg maradékának evakuálását Albániából. A Horthy Miklós sorhajókapitány vezette NOVARA gyorscirkáló és néhány torpedóromboló 1915. december 5-én San Giovanni di Medua ellen intézett rajtaütésszerű támadást, és a kikötőben lévő ellenséges szállítóhajókat megsemmisítette. 1915. december 29-én a HELGOLAND gyorscirkáló több torpedóromboló kíséretében megtámadta Durazzo kikötőjét, lőtte a kikötőben lévő hajókat, majd az ellenséges antantcirkálók elől elmenekült.

Az 1914 augusztusától fennálló otrantói antanttengerzárat 1915 végétől egyre fokozottabban építették ki, több tucat vízi repülőgéppel és kötött ballonnal is megerősítették. 1918 nyarán már 52 romboló, 132 őrhajó, 72 olasz MAS torpedóvető gyorsnaszád és tengeralattjáró-vadász váltotta egymást éjjel-nappal. A tengerzárat a császári és királyi hadiflotta rendszeresen támadta, hogy a német és a saját tengeralattjárói kijussanak a Földközi-tengerre. Ezek a támadások azonban nem vezettek eredményre.

Az I. világháborúban az Adrián az otrantói csata volt a legnagyobb jelentőségű összecsapás az antant és az osztrák–magyar haditengerészet erői között, valamint ez a vállalkozás tekinthető a világégés legeredményesebb tengerzártörésének.

A NOVARA, a HELGOLAND és a SAIDA gyorscirkálók, valamint a CSEPEL és a BALATON torpedórombolók Horthy Miklós sorhajókapitány, a későbbi magyar kormányzó, parancsnoksága alatt 1917. május 14-én futottak ki a cattarói támaszpontról. A rombolók 15-én hajnalban ellenséges hajókonvojba ütköztek. Az azt kísérő olasz BOREA torpedórombolót a CSEPEL tüzével elsüllyesztette. Reggel az osztrák–magyar rombolók tűzpárbajt vívtak a brit DARTMOUTH és BRISTOL cirkálókkal, valamint az olasz AQUILA nagy torpedórombolóval, az utóbbit időlegesen harcképtelenné tették. A három gyorscirkáló hajnalban támadást indított az otrantói tengerzár őrhajói ellen, melyek közül tizenkettő elsüllyedt, tíz pedig szolgálatképtelenné vált. A gyorscirkálók hazafelé tartva, délelőtt 9 óra 30 perckor beleütköztek a korábban a saját rombolóikkal harcérintkezésbe lépett antantkötelékkel, amelyet még négy olasz torpedóromboló is kísért. A kialakult tűzharcban a DARTMOUTH több találatot ért el a három gyorscirkálón. A NOVARA fedélzetén Horthy maga is megsebesült, 11 órakor a cirkáló mozgásképtelenné vált. Időközben befutott még egy olasz cirkáló négy romboló kíséretében és az antanthajókkal egyesülve tüzet nyitott a császári és királyi hajókra. Délben a Cattaróból kihajózott SANKT GEORG páncélos cirkáló vezette csoport közeledtére az antantkötelék Brindisi irányában távozott. A NOVARA vontatókötélen tért vissza a bázisára.

Az 1917. május 15-én végrehajtott sikeres rajtaütés következtében az Otrantói-szorosban felállított tengerzár mintegy egyötöde megsemmisült. A következő néhány hónapban a központi hatalmak búvárhajói meglehetős biztonsággal juthattak ki a Földközi-tengerre és vissza, mivel a kordont képező gőzösöket sokáig csak nappal vetették be, így éjjel a szoroson akadálytalanul áthaladhattak.

Az erőviszonyok ellenére – öt osztrák–magyar hajó állt szemben tizenhét ellenséges hadihajóval – az antant veszteségei jelentősek voltak: elsüllyedt az olasz BOREA és a francia BOUTEFEU romboló (Brindisi előtt aknára futott), a hajókonvojból a CARRUCCIO és a VERITA olasz szállítógőzös, a DARTMOUTH-t Brindisi felé haladtában egy német tengeralattjáró megtorpedózta, és sérülése nyomán hosszabb időre harcképtelenné vált. Elsüllyedt tizenkét őrhajó, további tíz pedig használhatatlanná vált. Összesen 83 fő hunyt el, 72 tengerész hadifogságba esett. Az osztrák–magyar haditengerészetnek egyetlen hajója sem süllyedt el, a NOVARA megsérült, de kijavítva nyolc nap múlva harcképessé vált. A gyorscirkálókon 15 ember esett el, a sebesültek száma 31 fő volt.

A Monarchia haditengerészete számára az otrantói csatát követően is fontos feladat maradt az otrantói tengerzár rombolása, amely ellen az utolsó támadást 1918. április 22-én négy torpedóromboló intézte.

A világháború kitörése a KAISERIN ELISABETH osztrák–magyar cirkálót a távol-keleti Csingtauban, a kínai német hadikikötőben találta. Legénységéből 300-an a németekkel szövetségben részt vettek a város védelmében, amelyet 1914. szeptember 2-től a japánok és a britek ostromoltak. November 2-án a hadihajót parancsnoka, Richard Makoviz sorhajókapitány elsüllyesztette. A cirkáló személyzetéből 10 fő elesett, a többiek (köztük 50 magyar tengerész és 2 tiszt) november 7-én japán hadifogságba kerültek.

A császári és királyi Dunai Flottilla egységeit is többször bevetették a világháború során. A háború első lövéseit a TEMES, BODROG, SZAMOS monitorok adták le Belgrádra, 1914. július 29-én. A Potiorek vezette, Szerbia elleni offenzívák idején a dunai hajóhad támogatta a hadsereg partváltásait és védelmi harcait a Duna, valamint a Száva mentén. 1915. október 6–9. között részt vett a Belgrád elleni osztrák–magyar támadásban, tüzével segítette a Dunán átkelt csapatokat. A központi hatalmak Románia elleni hadjárata idején, 1916. október 2-án és 3-án a Flamanda és Rahova között épült román pontonhíd (melyen a román 3. hadsereg csapatai keltek át) elpusztításában oroszlánrészt vállalt. 1916. november 22–26. között a Duna-hadsereg Szvistovnál végrehajtott dunai átkelését támogatta tüzével. Végzett még járőrtevékenységet, és számos ellenséges aknától tisztította meg a Dunát. A BOSNA, a BODROG, a KÖRÖS, a SZAMOS monitorok, a BARSCH és a WELS őrnaszádok 1918 áprilisa és szeptembere között Odesszában és környékén, a Fekete-tengeren teljesítettek szolgálatot, segítve a hadsereg ukrajnai harcait.

A háború négy éve alatt a közös haditengerészetnél szolgálók összlétszáma 56 ezer fő volt, megközelítőleg egyharmad részük Magyarországról került ki. A hadiflotta 17 hadihajót (ebből 9 tengeralattjáró), a folyókon egy monitort és egy őrnaszádot, összesen mintegy 2000 főt veszített halottakban, sebesültekben, hadifoglyokban. Eredményességét tekintve ugyanakkor elsüllyesztette az antant 59 kereskedelmi, 25 hadihajóját, lelőtte 4 léghajóját. Az osztrák–magyar búvárhajók a tenger fenekére küldtek 9 hadihajót, 94 kereskedelmi gőzöst, megrongáltak további 5 hadihajót.

Horthy Miklós ellentengernagy 1918. október 31-én a flottát Polában átadta a Szlovének, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsának. A Dunai Flottilla 1918 novemberében a magyar állam tulajdonába került.



Békekísérletek

IV. Károly uralkodása kezdetétől fogva kereste a háborúból való kilépés lehetőségét. Ám kísérletei nem jártak sikerrel.

Az 1916. november 21-én elhunyt Ferenc József helyét I. Károly (magyar uralkodóként IV. Károly) foglalta el a trónon, aki kezdettől fogva kereste a háborúból való kilépés lehetőségét. A Monarchia és Németország 1916. december 12-én az Egyesült Államok közvetítésével a béketárgyalások megkezdését javasló közös jegyzéket juttatott el az antanthoz. A győzelemre számító merev német álláspont miatt az antanthatalmak december 31-én elutasították a békeajánlatot.

A dunai birodalom uralkodója a kudarc után Németország tudta nélkül kívánt különbékét kötni. Sógorát, Sixtus pármai herceget közvetítőként használta a Raymond Poincaré francia államfővel folytatott titkos levelezése során. Az 1917. március 24-i és május 9-i két Sixtus-levélben IV. Károly elfogadta egy nagyszerb politikával szakító független Szerbia visszaállítását, elismerte a franciák Elzász-Lotaringiára vonatkozó követeléseit és a szuverén belga állam helyreállítását. 1917 nyarán az antanttal folytatott alkudozások nem jártak eredménnyel. 1918 februárjában újra kezdődtek a félbeszakadt tárgyalások, ám az 1918. áprilisi Sixtus-affér alapjaiban változtatta meg Franciaország Ausztria–Magyarországhoz való viszonyát. A titkos leveleket 1918. április 12-én hozta nyilvánosságra Georges Clemenceau francia miniszterelnök. A német császár és a hadvezetés természetesen zokon vette a Monarchia különbéke-próbálkozásait. Ennek következtében IV. Károly király – mivel a dualista állam a német szövetségből adódó kötelezettségei alól sem bújhatott ki – 1918. május 12-én Spaa-ban, a német főhadiszálláson biztosította a német vezetést az Osztrák–Magyar Monarchia szövetségesi hűségéről.

Burián István közös külügyminiszter 1918. szeptember 14-re keltezett, a hadviselő feleknek tárgyalásokat ajánló jegyzékére az egyértelműen győzelemre számító antant elutasítóan reagált. A központi hatalmak október 4-i, az Egyesült Államok elnökéhez intézett közös fegyverszünet- és békekérése a vereség beismerése volt, ám ez is visszautasításra talált. Az utolsó osztrák–magyar békekérő diplomáciai iratot gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszter 1918. október 27-én juttatta el Woodrow Wilsonhoz. Ebben Ausztria–Magyarország az amerikai elnök október 18-i válaszjegyzékében közölt „feltételeit", azaz a Monarchia nemzetiségeinek tett ígérványeket is elfogadta. Az antant ezt a jegyzéket azonban már válaszra sem méltatta.



Huszárvirtus a harcok szünetében. Egy spanyollovast átugrató huszár tábori felszereléssel.

Élet a fronton és a hadifogságban

A világháború emberek millióit szakította ki megszokott környezetéből, és kényszerítette, hogy egyenruhát öltve fegyvert fogjon számára alig érthető célokért. A világégés magyar katonáinak életkörülményei meglehetősen mostohák voltak. Természetesen léteztek különbségek az egyes frontokon fennálló viszonyok között, de a szenvedés változatos módjai nagyjából kiegyenlítették egymást. A hadszíntereken a harci cselekményeket időnként szünetek szakították meg, de a gyenge ellátás vagy a szélsőséges időjárási és domborzati viszonyok (például a Sínai-félszigeten és a szíriai sivatagban, vagy az Alpok és a Kárpátok több ezer méteres hegyei között), a fellépő járványos betegségek (például Albániában a malária) miatt a harcolók puszta létének fenntartása is sokszor emberfeletti kitartást követelt.

Az első vonalban a tisztek és a bakák egyformán szenvedtek, habár a tiszteknek több és jobb minőségű élelmiszer és felszerelés járt. A legénység ellátását a küszöbön álló támadás előtt általában feljavították, de a háború utolsó évében már ez sem volt általános. Az otthonról kapott csomag és az ellenségtől zsákmányolt élelem, cigaretta, használati tárgy pótolta ki a gyakorta hiányos kincstári ellátmányt.

A katonaélet a világháborúban a bevonulással kezdődött. 1914 nyarán a mozgósításkor még virágeső, cigánybanda, zenekar búcsúztatta a berukkolókat, később szomorúbbá és egyre csendesebbé vált az otthoniaktól való kényszerű elválás. A frontra általában vonaton jutott el a katona. A modern gépi háború a vasutakra épült. A korábban soha nem látott méretű hadseregek szállítása teljesen igénybe vette a dunai birodalom vasúthálózatát. Nemcsak több milliónyi embert kellett a Monarchia határain vagy azon kívül húzódó frontokra eljuttatni, hanem irdatlan mennyiségű fegyvert, lőszert, felszerelést, utánpótlást is. Egyes vonalakon néha hatalmas torlódások keletkeztek a vagonok nagy száma és a forgalom megszervezésének hiányosságai miatt, sok katona ennek következtében egyszerűen lemaradt alakulatától.

A frontokon 1914 végére általában mindenütt állásháború alakult ki. A katona életének színtere a lövészárok volt, amelynek állapota összefüggött az adott hadszíntér terep- és talajviszonyaival, kiépítettségük is eltérő volt. A katonák hónapokig ugyanabban a lövészárokban éltek. A mintegy 1,5-2 méter mély, 2 méter széles árkokat mellvéddel és lőrésekkel látták el, innen tüzeltek gyalogsági fegyverekkel. A tüzérségi srapnelek ellen védőernyővel, a kézigránátok ellen levehető dróthálóval szerelték fel őket, egyetlen kijárattal bíró gránátbiztos, egy rajt befogadó fedezékeket rendeztek be bennük, eléjük általában többsoros drótakadályt telepítettek. Az első vonal mögött kb. 15 méterre elhelyezkedő közlekedőárokban voltak a segélyhelyek, a gránát- és bombabiztos, egy egész szakaszt befogadó, két kijáratú óvóhelyek, a latrinák és a távbeszélő-fedezékek. A fedezékeket ún. rajkályhákkal fűtötték. Az egymás mögötti vonalak összekapcsolására összekötő árkokat létesítettek. Így a fedezékek és járatok valóságos hálózata alakult ki, nemritkán négy-öt lövészárok sorakozott egymás mögött 100–200 méteres távközökben. Egyes szakaszaikat, részeiket külön névvel (hazai települések vagy városrészek nevével) látták el, a legkülönfélébb anyagokkal (fa, agyag, kő, szalma, elhasznált hadianyag stb.) díszítették, próbálták kényelmesebbé tenni. A hegyi harcban fa-, fém-, vasbetonfödémmel burkolt óvóárkokat alkalmaztak a kő-, valamint sziklaomlások ellen. Az árkokat és a bennük található fedezékeket kiadósabb esőzések

alkalmával számtalanszor elöntötte a víz, télen befedte a hó, a katonák térdig sárban, jó esetben az árok aljára lefektetett fapallókon vagy levert cölöpökön jártak. A bakák sokszor átázott, nedves vagy rájuk fagyott ruhában és felszereléssel voltak kénytelenek harcolni, illetve őrt állni.

Minden bizonnyal az olasz front tiroli és karintiai szakaszán, az Alpokban harcolók voltak a legrosszabb helyzetben: sokszor 3000–4000 méteres magasságban, több méter mély hóban és –20–30 fokos hidegben kellett helyt állniuk. A katonák sziklába vájt kavernákba, a gleccserek jegébe mélyített alagutakba és barlangokba húzódtak a természet erői elől. Ezek azonban sokszor vajmi kevés védelmet nyújtottak az időjárás viszontagságai ellen, hiszen a kavernákban még nyáron is igen hideg volt, és szinte állandóan csöpögött a víz a mennyezetről. A harcolóknak mindvégig számolniuk kellett az ellenség által az állásaik alá befúrt és azután töltettel felrobbantott aknafolyosókkal. Komoly gondot jelentett, hogy a Magyarország területéről kiegészült alakulatok zöme egyáltalán nem rendelkezett hegyi felszereléssel, anélkül vették fel a harcot az olasz hadsereg elit egységeivel. Az utánpótlás (élelem, víz, lőszer) eljuttatását a harcolókhoz majdnem mindig emberi erővel végezték, egy harcolóra sokszor hét ellátó katona is jutott.

A katonák élelmezése egyenetlen volt, a hátországi utánpótlás rendszerességétől erősen függött. A peremvonalban harcolók ritkán kaptak meleg ételt. Az alapellátást a mozgókonyha biztosította, az ezredeknél kenyérsütödéket működtettek. 1916-tól a frontvonalban harcoló katona napi ellátmánya 70 dkg kenyér, 37 dkg hús, 10 dkg főzelékféle, 2 dkg zsír, 2 darab kávékonzerv, 10 szál cigaretta volt, ez 1918-ra már 50 dkg kenyérre, 18 dkg húsra csökkent. A harcoló katona az olasz harctéren naponta 2 liter vizet kapott ivásra, főzésre, tisztálkodásra. Egyes arcvonalszakaszokon a viszonylag nyugodt fronthelyzetet kihasználva saját kiskertet rendeztek be, ahol különféle zöldségeket termesztettek, ezt a hadvezetés is szorgalmazta. Télen a kedvezőtlenebb éghajlati és terepadottságokkal rendelkező frontszakaszokon, illetőleg a háború vége felé már szinte mindenhol lényegesen rosszabb volt az ellátás. Olykor előfordult, hogy a bakák napokig nem jutottak pótláshoz, mert szervezetlenség, emberi mulasztás miatt a rendes élelmezésről sem gondoskodtak a Monarchia katonai hatóságai. A frontokon harcolók, különösen a háború utolsó évében, alultápláltak voltak, sok helyen éheztek. Az olasz fronton akadt olyan alakulat, ahol a katonák csupán napi 5 dkg húst kaptak. A Monarchia hiába fordította valamennyi gazdasági erőforrását a hadsereg ellátására, nem volt képes a szükséges mennyiségben előállítani a különféle javakat. A ruházat pótlása is nehézségekbe ütközött. Ismert, hogy silány minőségű fatalpú bakancsokat és különféle pótanyagokat használtak.

A csapatokat általában hetente-tíznaponta váltották. Az első vonalban elhelyezett ezred ekkor a hadosztály tartalékába került, a katonák kipihenhették fáradalmaikat, rendbe hozhatták öltözetüket, tisztálkodhattak. Ilyenkor egészítették ki az ezredeket, pótolták a hiányos ruházatot, felszerelést. Gondoskodtak a katonák szórakozásáról is: a tábori moziban rendszeresen filmvetítéseket tartottak.

Az egészségügyi és higiéniás körülmények a fronton siralmasak voltak, és szintén sok szenvedést okoztak. Ritkán adódott lehetőség a tisztálkodásra, ez rendszerint az élősködők (tetvek, poloskák) elszaporodásához vezetett. A katonák a bárhol felállítható tábori zuhanyfürdőben fürödhettek több-kevesebb rendszerességgel, a tábori gőzmosodában pedig fehérneműjüket, egyéb ruhadarabjaikat kimosták, majd gőzzel fertőtlenítették a paraziták ellen. A nagyobb hadműveletek után a nyári melegben temetetlenül fekvő halottak sokasága és a vízhiány miatt a legkülönfélébb fertőző betegségek, járványok is felütötték fejüket, például a tífusz, a kolera, a vérhas az isonzói frontszakaszon és Albániában a malária. A felkészületlenség az egészségügyi ellátás terén is megmutatkozott, a front mögötti hadtápterületen lévő tábori és a hátországban található helyőrségi kórházak többsége nem volt felkészülve

a sebesültek, járványos betegek tízezreinek ellátására. A hátországban előforduló járványok miatt is szenvedtek a katonák, hiszen ilyenkor a fertőzött területre elrendelt egészségügyi zárlat miatt nem utazhattak haza szabadságra. A háború elhúzódása, a szabadságolások rendszertelensége miatt egy könnyebb sebesülés jól jött a katonáknak, hiszen így rövid időre kikerülhettek a lövészárokból. A szerencsésebbek a kórházból ünnepek idején néhány napra hazajuthattak. Előfordultak öncsonkítások is, de azt a katonai hatóságok kíméletlenül büntették.

A hadviselő államok egyike sem készült fel az elhúzódó harcokra. Úgy vélték, a néhány hetes vagy hónapos háború kevés hadifogoly ejtésével jár együtt, akiket a gyors békekötés után rövid idő múlva visszaengednek hazájukba. A valóság nem igazolta ezeket az elképzeléseket: milliós embertömegek kerültek idegen államok fogságába. A kimutatások szerint a világháború folyamán hadifogságba esettek 23%-a (közel minden negyedik hadifogoly) a Monarchia hadseregéből került ki.

A legtöbb osztrák–magyar katona az orosz fronton került fogságba, ami azzal magyarázható, hogy a hadvezetés itt vetette be a legnagyobb haderőt a háború csaknem teljes időtartama alatt. Sok foglyot ejtettek az orosz csapatok az 1914-es mozgóháborúban (eltűntekkel együtt 300 ezer fő), 1915 januárja és áprilisa között a kárpáti téli csatában (180 ezer fő fogoly és eltűnt), 1915 májusa és szeptembere között a gorlicei áttörést követő hadműveletekben (280 ezer eltűnt és fogoly), 1916 nyarán a Bruszilov-offenzívában, majd annak elhárítása során (360 ezer fő). Az ellenséges támadás következtében egymástól elszakított kisebb-nagyobb csoportokat a támadók bekerítették, és megadásra kényszerítették. A háború második felében gyakran előfordult az önkéntes átállás is, főleg a szláv nemzetiségű csapatoknál.

Az orosz hadszíntéren kívül a Monarchia legtöbb katonája az olasz fronton, a háború legvégén esett fogságba. A vittorio-venetói csata során, majd a padovai fegyverszünet aláírását követő napon több mint 400 ezer fő került fogságba.

A fogságba ejtett ellenséges katonákkal való bánásmódot már az 1906. évi genfi és az 1907. évi hágai nemzetközi egyezmények szabályozták, amelyeket Magyarország is elfogadott. A hadviselő államok zöme azonban nem tudta, vagy nem akarta az egyezményekben foglaltakat betartani. A hadifoglyok gyakran embertelen körülmények között éltek. A világháborúban kisebb vagy nagyobb számban mindegyik kontinensre kerültek magyar hadifoglyok. Közülük sokan az antant országai közötti csere révén jutottak távoli országokba. A franciáknak az olaszok adtak át magyar foglyokat. Az olasz hadszíntéren 1917 végétől már brit és francia hadosztályok is harcoltak, így a magyar katonák közvetlenül az ő fogságukba is juthattak. A Szerbiában őrzött osztrák–magyar hadifoglyokat 1915 végén a központi hatalmak bekerítéséből Albánián keresztül menekülő szerb hadsereg egészen az Adriáig vitte magával, és ott átadta az olaszoknak. A túlélők által halálmenetnek nevezett, két hónapig tartó kálvária során több tízezer hadifogoly pusztult el.

A legtöbben orosz hadifogolytáborokban sínylődtek. A cári birodalom európai részében a Monarchia szláv nemzetiségű foglyait őrizték. A magyar, osztrák és német katonákat pedig inkább az Urálba, Szibériába, Turkesztánba vitték. A tiszteket a nemzetközi egyezmények értelmében nem lehetett munkára kötelezni. A legénységi állományúakat már 1915 tavaszától tömegesen vezényelték főleg mezőgazdasági munkavégzésre, vasutak, utak építésére, vagy ipari létesítményekben foglalkoztatták őket. A foglyok ellátása a táborokban végtelenül szegényes volt. Éppen ezért a fogva tartottak életére a legnagyobb fenyegetést a különböző járványok, például a tífusz jelentették. A legyengült, alultáplált szervezet számára a fertőzések sok alkalommal végzetesnek bizonyultak, sok áldozatot követeltek.



A Hadsegélyző Hivatal pénzgyűjtő akciója a hadiözvegyek és -árvák javára Budapesten, a Ferenciek terén. Egy tüzérségi gránátból kialakított perselybe dobhatták pénzüket az adakozók.

A háborús hátország

Magyarország területén – leszámítva a Felvidék és Kárpátalja egyes településeit érintő 1914–15-ös orosz betörést, valamint az 1916-os román behatolást Erdélybe – a háborús pusztítást a hátországban élő lakosság közvetlenül nem tapasztalta. A háborús gazdaság működésének következményeit viszont annál inkább.

Az ország gazdaságának háborús átállítására, a társadalom minden rétegét érintő megszorító rendelkezésekre az állam törvényes felhatalmazást kapott (1912. évi LXIII. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről). A törvény alkalmazása jelentősen korlátozta a polgári szabadságjogokat, lehetőséget adott a rendeleti kormányzásra, a kormány bevezethette a statáriumot, korlátozhatta vagy felfüggeszthette az egyesületek működését, a gyülekezési és a sztrájkjogot, elrendelhette a sajtócenzúrát. Az 1914-ben elfogadott L. törvénycikk szerint a kormány bevezethette az internálás intézményét, kötelezővé tehette a felesleges készletek beszolgáltatását. A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikk alapján a kormány maximálhatta az árakat, mozgósítás vagy háború esetén a hadsereg szükségleteinek fedezésére a lakosságtól személyi és dologi szolgáltatásokat követelhetett meg. Az igénybe vehető tárgyak körébe szinte minden beletartozott, többek között a magántulajdonú gépkocsik is. Az üzemeket katonai felügyelet alá helyezhették. Az 50 év alatti munkaképes férfiakat a hadiüzemekben munkára lehetett kötelezni (a korhatárt 1916-ban 55 évre emelték). 1915 októberéig 263 vállalat munkásai kerültek katonai ellenőrzés alá. A frontokon harcoló férfi munkaerőt a nők mind tömegesebb alkalmazásával pótolták. 1916 májusára a munkavállaló nők száma már 210 ezerre emelkedett.

A kieső munkások tízezreit más módon is helyettesítették: a legénységi állományú orosz, olasz és egyéb hadifoglyok nagy részét munkásosztagokba egyesítve általában a mezőgazdaságban, a különféle közmunkákon, a lakosság ellátását szolgáló különleges iparágakban és a bányászatban foglalkoztatták. (A frontokon vagy a front mögötti hadtápterületeken is nagyszámú idegen hadifoglyot fogtak munkára.)

A hadsereg ellátására és a hadiüzemek működésének biztosítására 1914 végétől egymás után létesültek az alapvető gabonafélék és élelmiszerek, tüzelő- és nyersanyagok beszerzését és elosztását irányító központok, bizottságok, például 1915 júniusában a Haditermény Részvénytársaság, a Fémközpont, 1916-ban a Cukorközpont, Gyapjúközpont, 1917-ben az Országos Szénbizottság.

1916 októberében megalakult az Országos Közélelmezési Hivatal, amelynek feladata a legfőbb élelmezési cikkek összegyűjtése és a rászorulóknak történő kiutalása, a maximált árak meghatározása és az ezzel kapcsolatos adminisztratív teendők ellátása volt.

A magyar ipar a világháborúban a birodalom hadiszállításaiból 28–31%-ban részesedett, ez évente 1,4–2 milliárd korona bevételt jelentett. 1916–17 fordulójától Magyarország látta el az egész hadsereget liszttel és kenyérrel. Becslések szerint Magyarország összes háborús kiadása 32,7 milliárd aranykoronára tehető. A kiadások 5%-át fedezte adóbevétel, 95%-át kölcsönökből teremtették elő. Ez utóbbiak több mint felét az 1914–18 között nyolc alkalommal, kötvény formájában kibocsátott hadikölcsönök bevételéből biztosították.

A háború folyamán az infláció is meglódult, az árak gyors ütemben emelkedtek. Az élelmiszerek árának növekedése főleg a bérből és fizetésből élőket sújtotta, a mezőgazdaságban

a gazdálkodók számára a konjunktúra kifejezetten előnyösnek bizonyult. Tetemes haszonra tettek szert az állami megrendelésre termelő üzemek tulajdonosai és a hadiszállítók. Az áruhiány kedvezett az árurejtegetésnek és a feketepiacnak, amely 1916 januárjától, a jegyrendszer bevezetése után indult igazán virágzásnak. Az élelmiszerek mellett jelentősen megdrágultak a szolgáltatások és a tüzelőanyagok. Megjelentek a háborús pótszerek is: a lisztbe különféle anyagokat kevertek, a dohányt egyéb szárított levelekkel pótolták, a kötszereknél papírt és fagyapotot alkalmaztak, a haditermelésben használt fémek (réz, bronz, nikkel) helyett vasból készült használati eszközöket, a bőr helyett, ahol lehetett, textilt használtak.

Az utca képe is átalakult: egyre nagyobb számban tűntek fel a harcok rokkant vagy sebesült áldozatai. Az amputáltak látványa nagyon feltűnő volt, ezért a honvédelmi miniszter külön intézkedett, hogy művégtagot kapjanak. Az iskolák egy részét szükségkórházzá alakították át. A fronton küzdő katonák iránti szolidaritás megnyilvánulásaként az utcákon sok helyen gyűjtőperselyeket állítottak fel, a legkülönfélébb jótékonysági rendezvényekre (koncertekre, bálokra stb.) is sor került. Az arisztokrácia tagjai, különösen a hölgyek, az adakozásból és szervezőmunkából látványosan kivették részüket. A legismertebb volt közülük József Ágost főherceg felesége, Auguszta hercegasszony, aki alapot is létrehozott a rászorulók segítésére. A háborúban elesettek számának növekedésével többszörösére nőtt az eltartatlan özvegyek és árvák száma. Alig akadt olyan család, amelyik ne veszített volna el valakit, vagy ne lett volna sérültje. A háború áldozatairól az állam is gondoskodott. 1915 szeptemberében létrehozták a Rokkantügyi Hivatalt a rokkant katonák gondozásának felügyeletére, majd 1917 márciusában megalakult az utóda, az Országos Hadigondozó Hivatal.

A háborúval kapcsolatos közhangulat változása a korabeli sajtón is lemérhető. A kezdeti lelkesedés az 1914-es esztendő végére a Monarchia vereségei nyomán gyorsan alábbhagyott. A hivatalos propaganda mindent elkövetett, hogy mérsékelje a vereségek csüggesztő hatását, a központi hatalmak győzelmeit viszont óriási mértékben felnagyította. A hadijelentések vagy semmitmondóak voltak, vagy egyenesen meghamisították a tényeket. A cenzúra működése következtében egyre több üres hasáb tűnt fel az újságok oldalain.



Bajtársak egy elesett magyar katona sírjánál.

A világháború mérlege, a magyar veszteségek

A világégés folyamán a közös hadsereg Magyarországról kiegészített csapatainak, a magyar királyi honvédség alakulatainak és a honvédség által felállított népfelkelő csapattesteknek a száma jelentős mértékben gyarapodott. Az új alakulatok létrehozása mellett 1915 tavaszán mintegy 50 ezer magyar katonát adott az ország azon ausztriai csapatok kiegészítésére, amelyek korábban az oroszok által megszállt Galícia és Bukovina területéről nyerték utánpótlásukat.

A világháború alatt az Osztrák–Magyar Monarchiában 9 millió férfi és 100 ezer nő öltött egyenruhát. (1918 októberében a fegyveres erő létszáma még több mint 4 millió fő volt, de csak 2,4 millió katona tartózkodott a frontokon, és közülük is csak kb. félmillióan vettek részt ténylegesen a harcokban.) Magyarország területéről 3,4 millió ember vonult be katonai szolgálatra, ezenkívül a hadiüzemekben, bányákban vagy népfelkelő kötelezettség alapján még további 800 ezer embert foglalkoztattak. A hadsereg céljaira összességében tehát 4,2 millió főt vettek igénybe, ami az ország összlakosságának közel negyedét tette ki.

A dunai birodalom soknemzetiségű hadserege – rácáfolva az ellenség várakozásaira – egységes maradt, és megállta helyét a harcok során. Ugyan a sikeres támadások végrehajtásához mindig német segítségre volt szüksége, de elszánt védekezésre a haderő mindegyik fronton maga is képes volt.

A császári és királyi hadvezetés az osztrák–német és a bosnyák alakulatok mellett a legmegbízhatóbb csapatoknak a magyarországi közös és honvédhadosztályokat tartotta, ezért sokszor a legveszélyesebb frontszakaszokra, áttörési pontokra őket állították. Érthető, ha emiatt nagyobb veszteségeket szenvedtek, mint a dualista állam többi nemzetiségének katonái. A legtöbb magyar alakulat az orosz, illetve az olasz hadszíntéren harcolt, és a harcok során többnyire elismerés övezte teljesítményüket.

Különösen nagy veszteségeket könyvelhettek el a haderő második vonalába tartozó népfelkelő csapatok. A katonaidejüket már leszolgált, gyakran családos, eleve rosszabb fegyverekkel és felszereléssel frontra küldött idősebb férfiak nagyszerűen harcoltak, a hiányosságokat elszántsággal és élettapasztalattal pótolták.

Ausztria–Magyarország a világégés során a frontokon több mint 1 millió halottat, közel 2 millió sebesültet veszített, 1,7 millió katonája esett idegen hadifogságba.

Kevésbé köztudott, hogy a történelmi Magyarország vesztesége (660 ezer halott, több mint 800 ezer hadifogoly) népességszámához, valamint a Monarchia osztrák felére eső veszteségi adatokhoz viszonyítva lényegesen magasabb volt. Minden 1000 magyarországi katonából 28 maradt a harctéren. Magyarázatul szolgál, hogy az agrárvidékekről eleve több embert mozgósítottak, mint a birodalom iparosodottabb nyugati felének fegyver- és hadianyaggyártó népességéből, ráadásul a magyar parasztság döntő többsége a legsúlyosabb veszteségeket elszenvedett gyalogság sorait gyarapította, továbbá a magyar bakák sokszor iskolázottabbak és megbízhatóbbak voltak, mint a más nemzetiségű hadkötelesek, ezért a legfontosabb frontszakaszokon gyakrabban kerültek tűzvonalba. A magas veszteségekhez hozzájárult még az a tény is, hogy az ellenséges megszállás alá került Galícia és Bukovina lakosságát jó ideig nem lehetett behívni katonai szolgálatra.

1918 novemberében az 51 hónapig tartó küzdelem a Monarchia teljes katonai vereségével végződött. Az összeomláskor az osztrák–magyar csapatok mindenütt az 1914-es államhatárokon kívül álltak. A birodalom bukásával az annak fő összetartó erejét képező haderő is felbomlott. Sok magyar alakulat azonban még hajlandó lett volna harcolni saját hazája védelmében. Erre azonban nem volt lehetőségük, mivel az utódállam Magyarország önálló hadsereg nélkül maradt.

EURÓPA AZ I. VILÁGHÁBORÚ UTÁN (1920)





A nyitrai 14. honvéd gyalogezred sírjai a Kárpátokban.

A világháború következményei

Az antantnagyhatalmak és az általuk támogatott belső nemzetiségi mozgalmak törekvéseinek egybeesése, valamint a katonai vereség következtében 1918-ban az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlott. A birodalom romjain új államok (Csehszlovákia, Lengyelország, Szerb–Horvát–Szlovén Királyság) alakultak, illetve a már régebben is létezők (Olaszország, Románia) terjesztették ki határaikat. A győztesek a Habsburg Monarchia jogutódjának Ausztriát és Magyarországot tekintették, s velük kívántak békét kötni.

A világháborút Európában a Párizs környéki békeszerződésekkel zárták le. A győztes antanton belül az új hatalmi viszonyok kialakításában döntően Franciaország és Nagy-Britannia érdekei érvényesültek. 1919. június 28-án Versailles-ban Németországgal, 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban Ausztriával, 1919. november 27-én Neuilly-sur-Seine-ban Bulgáriával, 1920. június 4-én a versailles-i Nagy-Trianon Palotában Magyarországgal, 1920. augusztus 10-én Sèvres-ben Törökországgal kötöttek békét.

A békediktátum következtében a történelmi Magyarország (Horvátországgal és Szlavóniával együtt számított) háború előtti 325 400 km²-es területe 93 073 km²-re csökkent, lakossága 18,3 millió főről kevesebb mint 8 millióra apadt. Ez azt jelenti, hogy az ország eredeti felségterületének több mint kétharmadát, népességének 58%-át veszítette el. Az új határok meghúzásánál egyértelműen a hatalmi szempontok domináltak, nem vették figyelembe az etnikai viszonyokat, így az elcsatolt területeken idegen országok állampolgáraiként 3,3 millió magyar anyanyelvű ember volt kénytelen élni.

A győztesek Magyarországot háborús kártérítés és pénzbeli jóvátétel fizetésére kötelezték, mindössze 35 ezer fős, minimálisan felfegyverzett hadsereg fenntartását engedélyezték, és a hadianyaggyártást is csak egyetlen állami tulajdonú gyárban tették lehetővé. A súlyos rendelkezések alapjaiban határozták meg Magyarország további sorsát, történelmének alakulását, szomszédaihoz való viszonyát. A versailles-i békerendszer igazságtalanságai révén már aláírása pillanatában magában hordozta egy másik háború csíráját – s okozója lett egy húsz év múlva kirobbant újabb, az előzőnél is véresebb világégésnek.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA FELBOMLÁSA (1918–1920)



Ferenc Ferdinánd (1863–1914) főherceg a VIRIBUS UNITIS csatahajó 1911. június 24-én történt vízre bocsátásakor, Triesztben (középen, szemben tengernagyi díszegyenruhában). A Monarchia trónörököse (1896–1914) katonai pályán indul: 1902-től tábornagy, 1903-tól tengernagy, 1913 augusztusától a dunai birodalom összes fegyveres erejének főfelügyelője, az uralkodót helyettesítő főparancsnok. A haditengerészet fejlesztését lelkesen támogatja. 1914. június 28-án Szarajevóban az ellene elkövetett merénylet következtében meghal, ami a végső indokot szolgáltatja a világháború kirobbantásához. Köztudottan nem szerette a magyarokat, nem volt hajlandó szemlét tartani magyar ezred felett.

1914



Gavrilo Princip letartóztatása a szarajevói merénylet után. 1914. június 28-án Bosznia-Hercegovina székvárosában az odalátogató Ferenc Ferdinánd osztrák–magyar trónörököst és feleségét, Sophie von Hohenberg hercegnőt Gavrilo Princip bosnyák származású szerbiai diák délelőtt 10 óra 50 perckor több revolverlövéssel megölte. Principet és öt társát elfogták. Bebizonyosodott, hogy kapcsolatban álltak az Egyesülés vagy Halál nevű titkos nagyszerb szervezet egyik vezetőjével, Dragutin Dimitrijević ezredessel, a szerb vezérkar hírszerző osztályának vezetőjével, akitől pisztolyokat és bombákat kaptak. 1914 októberében a szarajevói katonai bíróság a merényletben résztvevők és segítőik (összesen tizenöt fő) közül hármat halálra, tizenkettőt 3 évtől életfogytig tartó szigorított fegyházra ítélt.
A merénylet közvetve az I. világháború kitöréséhez vezetett, ürügyként szolgált a Monarchia döntéshozói számára az 1914. július 23-án Szerbiának küldött, ultimátummal felérő jegyzék átadására. A visszautasítás után, július 28-án a Monarchia hadat üzent Szerbiának.



Az elhunyt trónörököspár felravatalozott koporsói Triesztben.



Önkéntes katonákat toborzó csapat Budapesten *(1914. július–augusztus)*.



Újoncok bevonulása a budapesti Mária Terézia laktanyába *(1914. augusztus)*. Az uralkodói parancs értelmében a háború kezdetekor a 19–42 év közötti korosztály számított hadkötelesnek, ám a korhatárt rövidesen 50-re, majd 1916. január 21-én 55-re emelték.



Bosznia-Hercegovinát a Monarchia 1878 óta tartotta ideiglenesen megszállva. A Monarchia és Törökország 1909-ben állapodott meg annexiójáról, s a tartományok ezt követően jogilag is Ausztria–Magyarországhoz tartoztak. A mozgósítási parancs értelmében bevonuló bosnyákok Budapesten *(1914. július)*. A 3. bosznia-hercegovinai gyalogezred a magyar fővárosban állomásozott.

Honvédgyalogszázad felszerelése egy laktanya udvarán.




VENDÉGLŐ.



Bakaruhában: magyar gyalogos katonák a bevagonírozásra várva. A közös hadsereg és a honvédség gyalogságánál 1908–09-ben vezették be a csukaszürke színű tábori ruházatot, amelyet 1915-ben a tábori szürkével váltottak fel. A katonák ruházatát tábori sapka, zubbony, magyar nadrág, köpeny, bakancs alkotta; felszerelésükhöz 1895 M. Mannlicher ismétlőpuska, derékszíj négy tölténytáskával és szuronnyal, hátbőröndre málházott takaróval és evőcsészével, kenyérzsák, vasbádogkulacs, gyalogsági ásó tartozott.

A háború folyamán az 5–15 éves „hadköteles” állatokat hátas-, hámos vagy málháslóként besorozták. A békében is rendelkezésre állók mellett a lovakat az állam hadicélokra kisajátíthatta, a tulajdonosoknak ezért kárpótlást fizettek. A lovak a fokozott igénybevétel következtében tömegével pusztultak el. A Monarchia 1914-ben kb. 5 millió lóval rendelkezett, a háború során 1,5 milliót veszített. 1914-ben a mozgósítás után 600 ezer, 1916-ban 1 millió, 1918 őszén 400 ezer ló volt a hadseregben. Az állatok fejadagja a háború kezdetén napi 5 kg zab és 7 kg szálastakarmány volt, mely 1918-ra 1,75 kg-ra, illetve 3,5 kg-ra csökkent. ▶







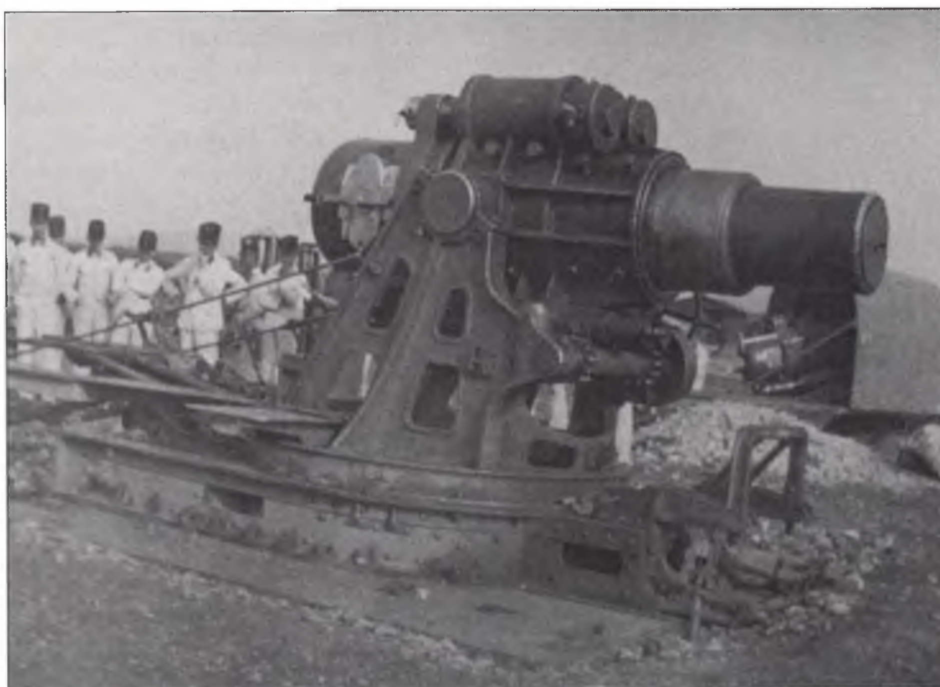
Magyar katonák kiképzése közelharcra, puska és szurony helyett bottal egy laktanya udvarán.

A 20. századi hadviselésben nagy nehézségeket oldott meg a motorizálás. Az Osztrák–Magyar Monarchia e téren komoly hátrányban volt ellenfeleivel szemben, s míg a háború kezdetén például Franciaország hadserege 6000 tehergépkocsival rendelkezett, a Monarchia mindössze 400-at tudott hadba állítani.
A képen magángépkocsikat soroznak a Vérmezőn *(Budapest, 1914. augusztus)*.
A hadiszolgáltatásokról szóló 1912. évi LXVIII. törvénycikk alapján a gépkocsi-tulajdonosokat is kötelezhették arra, hogy járműveiket a hadsereg rendelkezésére bocsássák. Ily módon néhány száz autót sikerült összegyűjteni.



Géppuskáskiképzés a brassói 24. honvédgyalogezrednél. A géppuskás osztagokat a magyar királyi honvédgyalogságnál és -lovasságnál 1908-ban hozták létre.

A budapesti Ludovika Akadémia tüzérhallgatóinak kiképzése egy 1911 M. 30,5 cm-es Skoda-mozsár kezelésére (*Hajmáskér*). Az 1911, 1911/16 és 1916 M. 30,5 cm-es mozsár a Monarchia legmodernebb és leghatásosabb nehézlövegei közé tartozott. Több mint 20 tonnát nyomott, 300-400 kg-os lövedékét 11-12 km-re lőtte ki, töltését négy-öt ember végezte, külön motoros generátorvonattal vontatták.





Síkiképzés az Alpokban. A gyalogság, valamint a hegyi csapatok soraiból kiválasztott katonákat sítanfolyamra küldték az Alpokba és a Kárpátokba. A világháborúban az olasz fronton több alkalommal sífutó versenyt is rendeztek. A hegyi kiképzés apostola, egyben a téli alpinizmus atyja a magyar származású Hermann Alexander Czánt őrnagy volt.



Gyalogsági lőkiképzés télen. A Monarchia hadseregében a kézi lőfegyverek alaptípusa az 1895 M. Mannlicher-rendszerű, középágytáras, 8 mm-es, ötlövetű ismétlőpuska volt. A fegyvernek két rövid csövű változata létezett: a karabélyt a lovasság, a kerékpárosok és a géppuskások, a kurtályt a tüzérek, valamint a műszakiak használták. Közelharc megvívására tőrszuronyt is tűzhettek rá. Magyarországon a budapesti Fegyver- és Gépgyár gyártotta.



Hazai Samu (1851–1942) báró, a képen vezérezredesi rangban (Englerth Emil festménye). Katonai pályája során végig a honvédségnél szolgál. 1910 januárjától vezérőrnagyként magyar honvédelmi miniszter, 1910 novemberétől altábornagy, 1914 augusztusától gyalogsági tábornok, 1916 novemberétől vezérezredes. Nagy szerepe van az 1912-es új véderőtörvény elfogadásában, sokat tesz a honvédség háborús felkészítéséért, a honvédtüzérség 1913-as felállításáért és a korabeli magyar katonai irodalom támogatásáért. 1917 februárjától az osztrák–magyar fegyveres erők utánpótlási ügyeinek főnöke. Több könyvet is ír. A legnagyobb karriert és legmagasabb rendfokozatot elért zsidó származású tiszt a Monarchia hadseregében.



Franz Conrad von Hötzendorf (1852–1925) gróf, a képen gyalogsági tábornoki rangban. 1906 novemberétől altábornagyként, majd 1908 novemberétől gyalogsági tábornokként az osztrák–magyar vezérkar főnöke. A Monarchia haderejének gyors modernizálását akarja, és a Szerbia és Olaszország elleni megelőző háborút sürgeti. 1911 decemberében leváltják, de egy év múlva ismét a vezérkar élére kerül. A hadsereg-főparancsnok vezérkari főnökeként lényegében a világháború kitörésétől irányítja a haderő hadműveleteit. Nevéhez fűződik az 1915-ös szerbiai és montenegrói hadjárat, az 1916-os romániai hadműveletek, a dél-tiroli offenzíva előkészítése és megvalósítása. 1915 júniusától vezérezredes, 1916 novemberétől tábornagy. 1917 márciusától a róla elnevezett hadseregcsoport parancsnoka Tirolban az olasz fronton. Az 1918. júniusi piavei támadás kudarca után leváltják. 1918 júliusától a háború végéig az összes testőrség ezredese, vagyis parancsnoka. Hadelméleti munkássága kiemelkedő, számos művet ír. 1917-ben kapja meg az uralkodótól a Katonai Mária Terézia Rend nagykeresztjét.





Livnói Hadfy Imre (1853–1936), a képen altábornagyi rangban. Katonai pályafutását a közös hadseregben kezdi, majd 1887-től a honvédségben szolgál. A világháború kitörése után altábornagyként a 39. honvéd-gyaloghadosztályt, majd 1915 szeptemberétől a róla elnevezett (később XXVI.) hadtestet, 1917 júliusától a VI. hadtestet vezeti az orosz fronton, 1917 augusztusától gyalogsági tábornokként. 1917 októberétől a VI. hadtestet irányítja a román, 1918 januárjától a XXIII. hadtestet az olasz harctéren. 1918 márciusától a VIII. hadtest parancsnoka az orosz fronton, júliustól a XXIII., majd szeptembertől a XXIV. hadtestet vezeti az olasz fronton a háború végéig.

Kövessházi Kövess Hermann (1854–1924) báró, a Monarchia legeredményesebb világháborús magyar hadvezére, a képen gyalogsági tábornoki rangban. Pályája kezdetétől végig a közös hadseregben szolgál, a világháború kitörésétől gyalogsági tábornokként a nagyszebeni XII. hadtestet, majd 1915 februárjától a róla elnevezett hadseregcsoportot vezeti az orosz fronton. 1915 októberétől a 3. hadsereg hadműveleteit irányítja Szerbia és Montenegró ellen a balkáni hadszíntéren. Hadserege élén (1916 februárjától vezérezredesi rangban) az olasz fronton a dél-tiroli offenzívában, majd 1916 júliusától az orosz fronton a Bruszilov-offenzíva elhárításában vesz részt. 1916 októberétől a Bukovinában harcoló 7. hadsereg, majd 1918 januárjától (1917 augusztusától tábornagyként) az 1. és 7. hadsereget magában foglaló, nevét viselő hadseregcsoport parancsnoka az orosz fronton. 1918 októberétől a róla elnevezett nyugat-balkáni hadseregcsoport élén áll, majd november 3–11. között a Monarchia haderejének utolsó főparancsnoka. 1918. december 20-ig a hadsereg-főparancsnokságot vezeti Bécsben. Ivangorod 1915-ös bevételéért, valamint az 1915–16-os Szerbia, Montenegró és Albánia elleni győztes hadjáratban szerzett érdemeiért 1917-ben megkapja a Katonai Mária Terézia Rend parancsnoki keresztjét.



Díszelgéshez felsorakozott népfelkelő gyalogezred katonazenekarral *(Budapest, 1914. szeptember).* A Monarchia haderejének második vonalát a magyar királyi népfelkelés, illetőleg a birodalom osztrák felében a császári-királyi Landsturm képezte. A népfelkelés katonái az idősebb hadköteles férfikorosztályból kerültek ki. Elvileg a honvédség egyenruháját viselték más gombszínnel, a gyakorlatban a raktáron maradt régebbi kék egyenruhákat öltötték magukra. Kezdetben 1886 M., 1888 M., 1888/90 M. Mannlicher-rendszerű ismétlő vagy 1867 M., 1873/77 M. egylövetű Werndl-fegyverekkel szerelték fel őket. A népfelkelésnek külön főparancsnoksága vagy vezérkara nem volt. A mozgósítás során a gyalogság ezredeket és dandárokat, a lovasság osztályokat alakított.

Budapest városa zászlót ajándékoz a 3. népfelkelő hadtápzászlóaljnak *(1914. szeptember)*. A katolikus lelkész felszenteli a csapatzászlót az 1896-ban épült millenáris sportpályán. A népfelkelés harcoló egységeit a frontra küldték, a hadtápzászlóaljak megszálló és helyőrségi szolgálatot láttak el. A honvédgyalogságnál, így a népfelkelésnél is minden alakulatnak volt zászlaja, amelyet ünnepélyes keretek között avattak fel. Az ún. zászlóanyai tisztet általában egy előkelő úrihölgy vállalta, aki a zászlóra értékes és díszes szalagot kötött.



Eskütétel a zászlóra. A magyar katonák az uralkodóra és a haza védelmére tettek esküt.

A honvédeskü mintaszövege a következő volt:

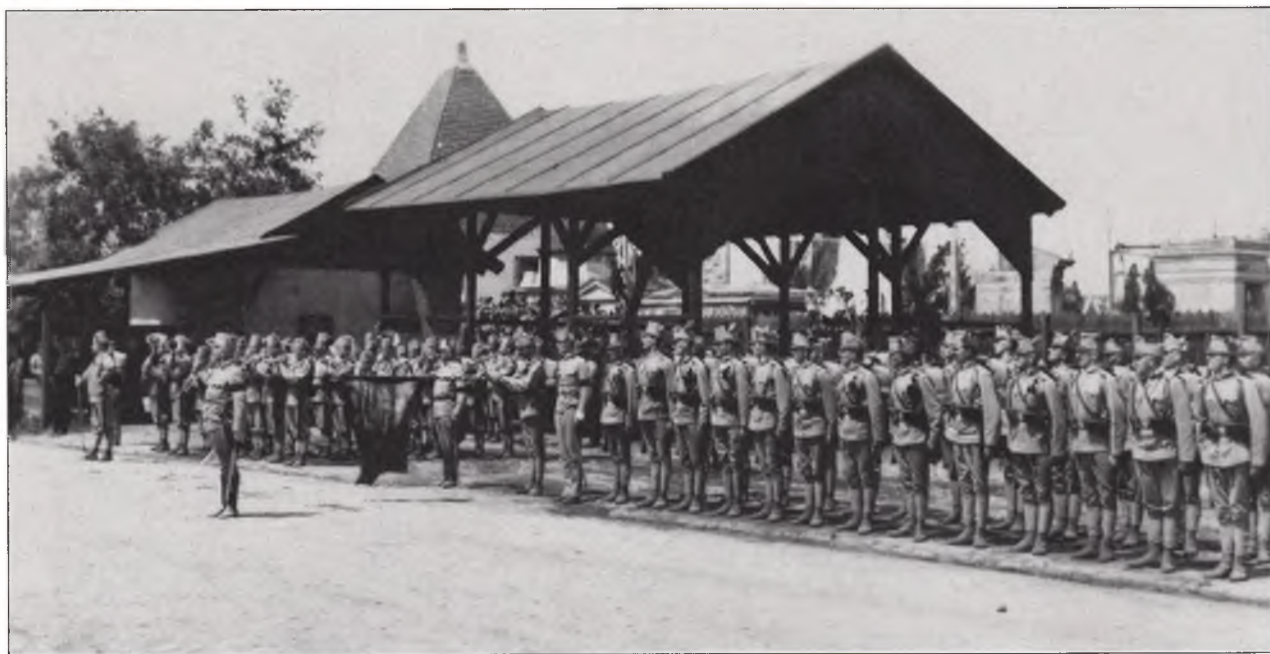
„Mi ünnepélyesen esküszünk a mindenható Istenre, hogy felséges fejedelmünk s urunk, első Ferenc József, Isten kegyelméből ausztriai császár, Csehország királya és Magyarország apostoli királya s hazánk szentesített törvényei iránt, hűséggel és hódolattal viseltetünk. Esküszünk, hogy ő felségének, ő felsége vezéreinek, s minden egyéb elöljáróinknak is engedelmeskedünk, őket tiszteletben tartjuk és védelmezzük, rendeleteiket és parancsaikat minden szolgálatban teljesítjük, minden ellenség ellen, bárki legyen is az, vízen és szárazon, éjjel nappal, ütközetekben, rohamokban, csatákban és bárminemű vállalatokban, szóval mindenütt, mindenkor, s minden alkalommal vitézül és férfiasan harcolunk, csapatainkat és zászlóinkat semmi esetben el nem hagyjuk, az ellenséggel soha legkisebb egyetértésbe sem ereszkedünk, s magunkat mindig derék honvédekhez és harcosokhoz illő módon viseljük, s így becsülettel élünk és halunk. Isten minket úgy segéljen, amen!”







A pécsi 52. közös gyalogezred 22. menetzászlóaljának tábori miséje a frontra indulás előtt. A mozgósítás után mind-egyik gyalogezred otthon maradt pótalakulata egy-egy menetalakulatot (századot, zászlóaljat) állított fel, amelyek az ezred veszteségeinek pótlására szolgáltak, de a háború elején még harcoló egységekként is bevetették őket.



A budapesti házi ezred, a 32. közös gyalogezred millenáris sportpályán tartott búcsúztatója a frontra indulás előtt *(1914. augusztus)*.



A soproni 9. közös huszárezred (Nádasdy-huszárok) frontra szállítása vasúton. Egy vasúti szerelvény általában ötven kocsiból állt. A tisztek személyszállító vasúti kocsiban utaztak. A legénységet és a lovakat tehervagonokban szállították, egy kocsiban negyven embert vagy hat lovat. A katonák priccseken aludtak. Az utazás bármelyik hadszíntérre több napig, gyakran egy hétig is eltartott a vasútvonalak túlterheltsége miatt. A tisztek útközben az egyes állomásokon terített asztal mellett ettek. A legénység szokásos élelemadagját konzerv formájában fogyasztotta el.



Fellobogózott katonavonat a frontra indulás előtt a Ferencvárosi pályaudvaron *(Budapest)*. A hazafias lelkesedés a háború első heteiben áthatotta az egész társadalmat, a háborús propaganda ezt csak tovább fokozta. Példának okáért: a mozgósítás elrendelése után a Monarchia nagyvárosaiban olyan sokan jelentkeztek önként katonának, hogy egy részüket egyszerűen vissza kellett utasítani, mert nem állt a katonai hatóságok rendelkezésére elegendő fegyver és felszerelés. A frontra indulás is valóságos népünnepély volt, ahol fényes külsőségek mellett búcsúztatták a hazájukért fegyvert fogó katonákat.



▲

Magyar katonák búcsúja szeretteiktől az egyik vasútállomáson. 1914 nyarán a mozgósításkor még virágeső, cigánybanda, zenekar búcsúztatta azokat, akik berukkoltak, később szomorúbbá és egyre csendesebbé vált az otthoniaktól való kényszerű elválás.
A birodalom haderejének hétnyolcad része a közös hadseregben összpontosult, amelynek békelétszámába 36 ezer tiszt és 414 ezer főnyi legénység, összesen 450 ezer ember tartozott. A hadsereg hadiállományát 1,8 millió ember alkotta, ennek kb. 30%-át Magyarország állította ki.



Csernoch János (1852–1927) bíboros hercegprímás, esztergomi érsek ruhát oszt a hadba vonultak gyermekeinek.

Analfabéta katonák tanítása egy fővárosi iskolában. Ekkoriban még nem volt számukra kötelező a tanulás.



Bár a háború elkezdődött, a frontharcok megindultak, az élet a hátországban nem állt meg. Berlin és Budapest válogatottainak labdarúgó-mérkőzését 1914. november 8-án az Üllői úti FTC-pályán tartották. Budapest 3:1 arányban győzött.

A menetszázad megérkezik Galíciába *(orosz front, 1914. ősz).*





Magyar huszárok menetoszlopa átvonul egy falun. Az osztrák–magyar lovasság 1915-ig megtartotta hagyományos, kék-piros egyenruháját, csak a fejfedőre húztak csukaszürke huzatot. A háború hátralévő részét már a tábori szürke uniformisban harcolták végig.



A közös hadsereg lovassága három történelmileg kialakult csapatnemet foglalt magában a világháború kitörésekor. A dragonyosezredeket Ausztria területéről, az ulánusezredeket Galíciából, Cseh- és Horvátországból, a huszárezredeket pedig Magyarországról töltötték fel. Az ország a tizenhat császári és királyi ezred mellett tíz honvédhuszár-ezredet is kiállított. A képen a helybéliek vízzel kínálják a magyar huszárt.

Magyar huszárok kozákot üldöznek. A háború első hónapjában az osztrák–magyar lovasság néhány igen nagy veszteségekkel járó bravúros rohamot hajtott végre, de az orosz előrenyomulást nem tudta feltartóztatni.



A műszakiak tüzérségi megfigyelőállássá változtatnak egy templomot.





▲

Az osztrák–magyar haderőben az 1907/12 M. 8 mm-es Schwarzlose-géppuskát rendszeresítették. A 42 kg összsúlyú, vízhűtéses sorozatlövő fegyver – amelyet általában háromlábú állványra helyezve használtak földi és légi célok ellen – 250 db töltényt befogadó hevederből tüzelt. A gyalogsági géppuskásokat védőpajzs védte a kézifegyverek tüze ellen. A géppuska szállítása több darabban, a hevederezett töltényekkel együtt málháslovakon történt.

Állásépítés robbantással a Cattarói-öböl felett. Az állásokat, melyek rendszerint több egymás mögött húzódó árokból álltak, a műszaki csapatok építették. Sziklás terepen, hegyekben ekrazittal robbantották az árkokat a talajba. 1,5-2 méter szélesek és mélyek voltak, és ahol lehetett, 60 cm széles mellvédet emeltek eléjük.





Géppuskásosztag tüzelőállásban. Jól láthatók a gyalogsági géppuskát, háromlábú állványát és pajzsát, valamint a muníciót rakaszokban szállító felmálházott lovak. A géppuskások a lovakat vezetve gyalog meneteltek. Egy géppuskára 10 500 darab lőszer jutott, mindegyik ló kb. 30–40 kg súlyt cipelt.

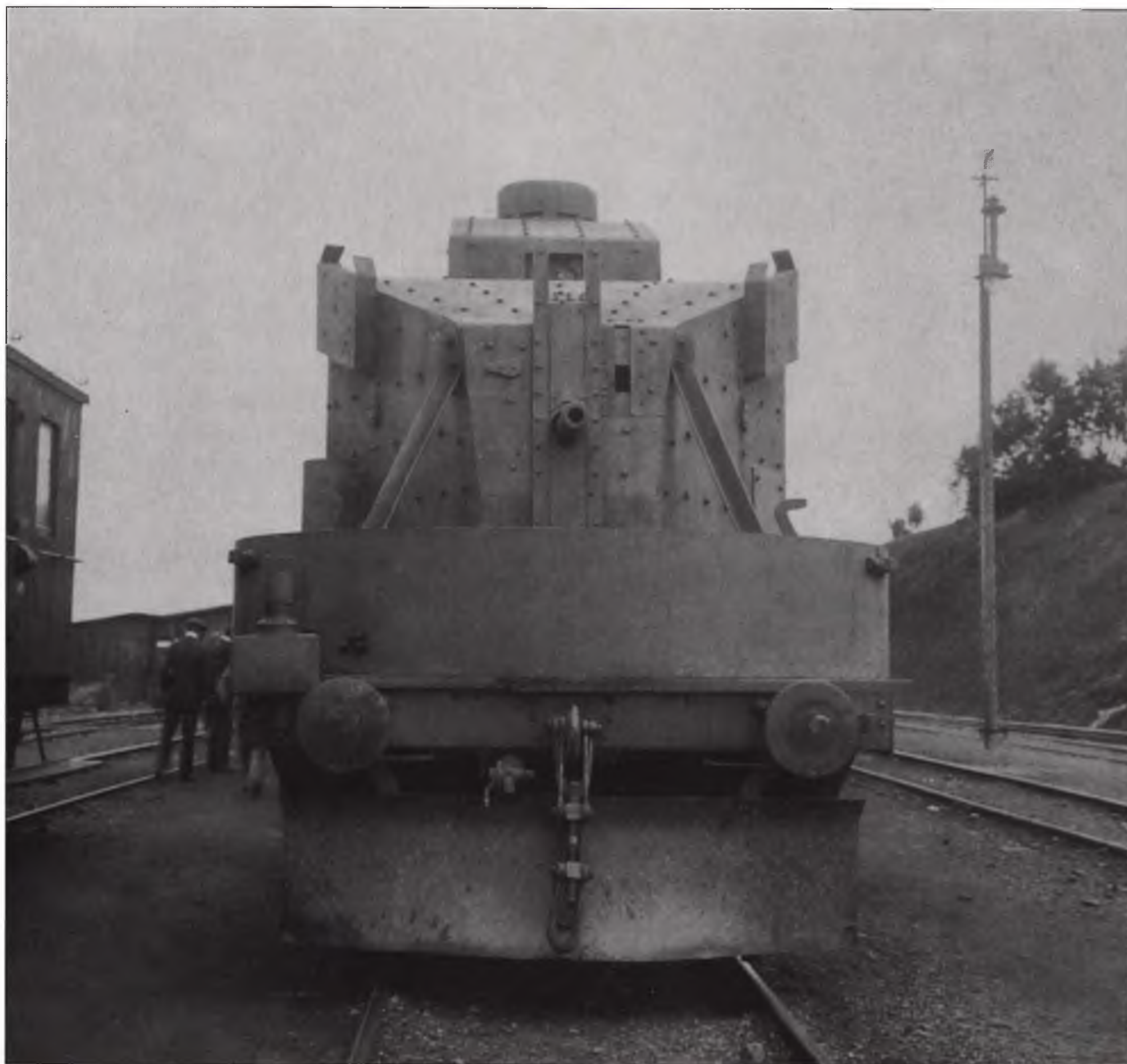


A magyar születésű Muhr Othmár (1860–1914) ezredesnek, a soproni 9. közös huszárezred parancsnokának és a vele együtt Limanowánál elesett katonáinak emlékműve. Felirata: *„1914. december 11–12-ikén ezredes urunkkal együtt halt huszárok drága vérének, kemény öklének, szótlan magyar hűségének emlékére.”* Az 1914. december 3. és december 15. között lezajlott limanowa–lapanówi csatában az osztrák–magyar csapatoknak sikerült megállítaniuk a Krakkó irányában előretörő orosz hadosztályokat. Meghiúsult az oroszok betörése Sziléziába, sőt a Dunajec folyó mögé vetették vissza őket. A csata sorsdöntő pillanatában a Limanowánál védekező budapesti 10. közös lovashadosztály hősies helytállása bizonyult döntőnek: a december 11-én induló orosz rohamot a magyar huszárok elkeseredett kézitusában visszaverték, ami lehetőséget adott a felmentésükre érkező honvédhadosztályoknak, hogy a cári csapatokat hátrálásra és visszavonulásra kényszerítsék. A csatában 90 ezer osztrák–magyar és német, valamint 110 ezer orosz katona esett el.



A honvédség ingyenkonyhája Budapesten. A világháború végére mintegy 15 ezer elszegényedett ember ebédelt naponta a főváros különböző népkonyháin, hadikonyháin. Már az 1914. L. törvény felhatalmazta a háborús magyar kormányt a közszükségleti árucikkek árának maximálására. A rendeletek azonban nem tudtak gátat vetni a rövidesen megmutatkozó élelemhiánynak. Az ellátási gondokat a jegyrendszer bevezetésével próbálták megoldani: 1916-ban már a lisztet, a kenyeret, a zsírt és a cukrot is csak jegyre lehetett vásárolni.

1915



A Monarchia első páncélvonatát alkalmi rögtönzéssel 1914 augusztusában építette Schober Frigyes műszaki százados MÁV-készletekből. A világháború idején tizenegy darab készült belőlük, tíz Magyarországon. Személyzetük csaknem teljesen magyar katonákból állt. Egy szerelvény általában öt egységből állt, a két végén egy-egy lövegkocsival, amelyek lövegtornyába 7 cm-es gyorstüzelő ágyút építettek be, az ágyútoronyra géppuskatornyot szereltek megfigyelő kupolával. Személyzetét egy-két tiszt és harminc-hetven főnyi legénység, fegyverzetét két löveg és hat-tíz géppuska képezte. A szerelvényen belüli összeköttetést telefon vagy szócső biztosította. A vonat elejére és végére általában egy-egy pőrekocsit kapcsoltak a pálya helyreállításához szükséges anyagokkal. Vészhelyzetben a vagonokat a padlón kialakított nyílásokon át lehetett elhagyni. Többrétegű páncélzatuk általában csak a gyalogsági fegyverek lövedékei és a tüzérségi repeszek ellen nyújtott védelmet. Feladatuk elsősorban a felderítés, a harcoló kötelékek támogatása, a pálya rombolása vagy helyreállítása volt. A háború végén Magyarország területére négy tudott visszavonulni, a többi a csehszlovák és a lengyel hadsereghez került. Képünkön a VIII. számú páncélvonat látható *(Zborov, orosz front, 1915. március)*.



Tüzérségi vonatcsapat kel át egy patakon. A vonatcsapat vagy más néven trén gondoskodott a háborúban szükséges utánpótlás és felszerelés szállításáról. Két fajtája létezett: a seregvonat a seregtest (hadosztály, hadtest)-parancsnokságok, míg a csapatvonat a csapattestek (ezredek, zászlóaljak, osztályok) készleteit szállította. A csapatvonat kincstári járművekből állt, a mozgókonyhákat, az élelmiszerkészletet ember és ló számára, a málhát, szerszámokat és egyéb felszerelést továbbította.



Gyalogsági ágyú harc közben. A 118 kg súlyú, 1915 M. 37 mm-es Skoda gyalogsági ágyút háromlábú lövegtalpon használták. Legnagyobb lőtávolsága 2400 méter volt. Kézben és málháslovon szállították. A háborúban újdonságnak számító löveget a gyalogság harcának közvetlen támogatására használták.





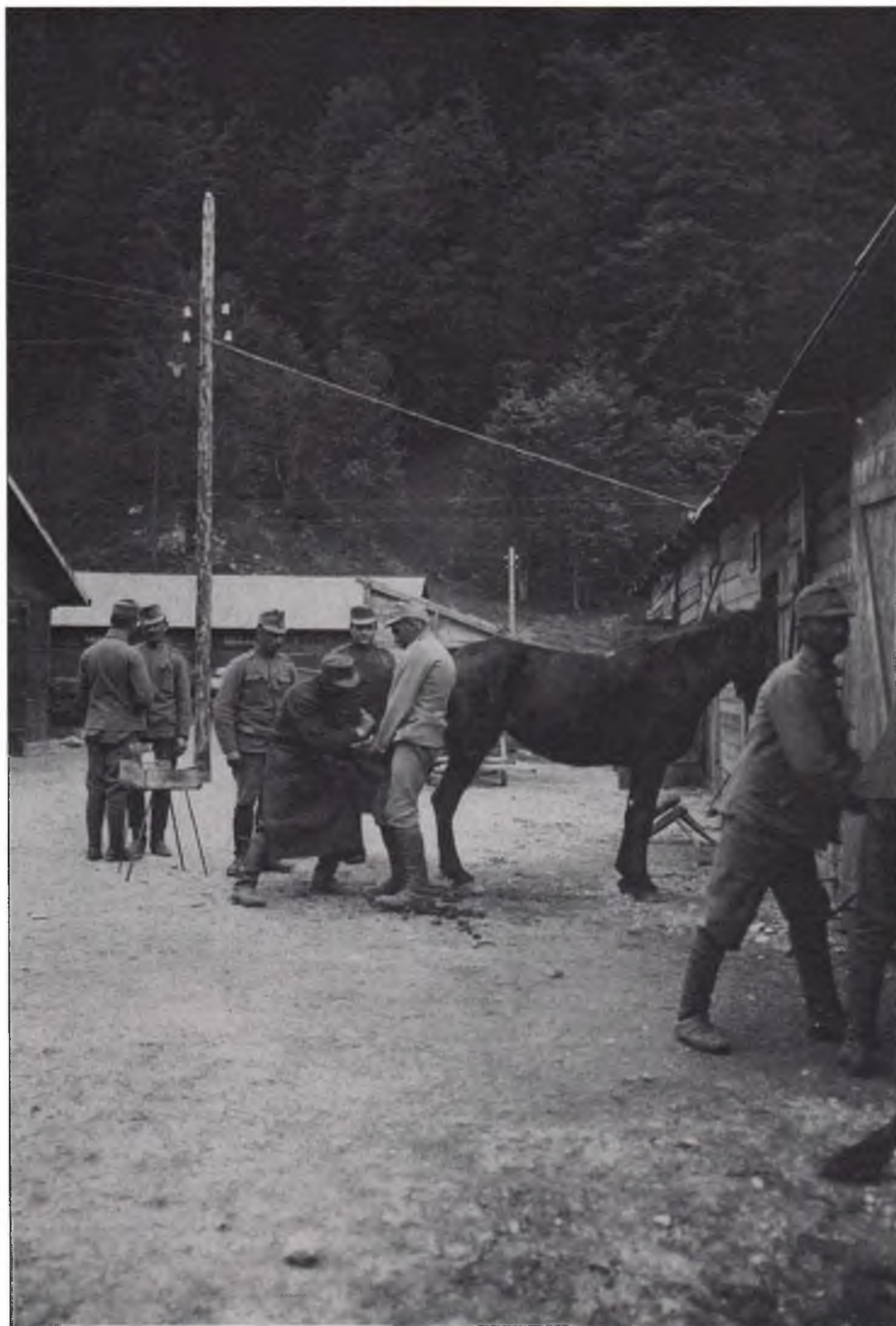
Bojnai Boroević Svetozar (1856–1920) báró, a képen vezérezredesi rangban. „Az Isonzó oroszlánja", akit katonái csak Boscónak neveznek. A Monarchia legismertebb horvát születésű tábornoka. A világégés orosz hadszínterén gyalogsági tábornoki rangban a kassai VI. hadtest, majd 1914 szeptemberétől a 3. hadsereg parancsnoka, kitünteti magát a limanowa–lapanowi ütközetben és a Kárpátok védelmében. 1915. május végétől az 5. hadsereg élén áll, amelyet tizenegy isonzói csatában irányít, 1916. május 1-jétől vezérezredesként. 1917. május végétől az Isonzó-hadsereget, majd augusztus végétől a róla elnevezett hadseregcsoportot vezeti. 1918. február 1-jétől tábornagy, az év júniusában ő irányítja a piavei átkelés hadműveleteit. A Mária Terézia Rend parancsnoki keresztjét 1917-ben kapja az olasz front isonzói szakaszának 1915–17 közötti sikeres védelméért.

Uzsoki Szurmay Sándor (1860–1945) báró, a képen altábornagyi rangban. Pályafutása kezdetétől a honvédségnél szolgál. A világháború kitörése után altábornagyként a Honvédelmi Minisztérium államtitkára, 1914. november végétől a 38. honvéd gyaloghadosztály, majd decembertől a róla elnevezett hadtest parancsnoka az orosz fronton, ahol az Uzsoki-hágót védi az orosz betörés ellen, majd részt vesz e front összes hadműveletében. 1917 februárjától a háború végéig magyar honvédelmi miniszter, 1917 augusztusától gyalogsági tábornokként. 1941-ben vezérezredessé léptetik elő. Több hadtörténeti művet ír. A Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét 1917-ben kapja meg az Uzsoki-hágó 1915. januári visszafoglalásáért és védelméért. A háború idején egy nevét viselő jótékonysági alapot hoz létre a honvédség, a népfelkelés és a csendőrség hadirokkantjai, valamint az elesettek özvegyei és árvái javára.





Osztrák–magyar katonák tábori vasutat építenek. A közös hadseregben a műszakiakhoz tartozott a vasúti ezred, amely a keskeny nyomtávú (70 cm) mozdonyokkal és kocsikkal közlekedő, gőz-, villanymozdony vagy ló vontatta tábori vasutakat építette főleg az olasz, az orosz és a balkáni harctéren; működtette a várbeli tábori vasutakat Krakkóban, Przemyślben és Polában. A tábori vasutak biztosították az összeköttetést a vasúti pályaudvarok, a folyami kikötők és a front mögötti területek között. Gyakorlatilag mindent szállítottak velük, még sebesülteket is.
A vasút a milliós hadseregek szállításának nélkülözhetetlen eszköze volt a háborúban. A vasúti alakulatok a világégés alatt több ezer kilométer vágányt építettek (a Monarchia területén 250 km normál és 290 km keskeny nyomtávú) az osztrák–magyar csapatok által megszállt területeken.



Lópatkolás *(karintiai Raibl)*. A lovak patkolását a hadseregben patkolómesterek vagy patkolókovácsok végezték. A lovaknak a fronton és a hátországban egyaránt óriási szerepük volt. A közös hadsereg és a honvédség mindegyik fegyverneme használt hátas-, hámos- és málháslovakat lovaglásra, a tüzérség és a vonatjárművek vontatására, a felszerelés és utánpótlás szállítására. Az elpusztult állatokat a hátországban történt folyamatos lósorozással, illetve a megszállt területeken vásárlással pótolták. A fronton általában a szabad ég alatt, a front mögötti területeken istállóban, fedett helyen tartották a lovakat. Az élelmezésükhöz szükséges zabot és száraz takarmányt (széna, szalma) maguk a lovak és részben a trén szállította, illetve lehetőség szerint a helyszínen szerezték be.



A Monarchia tábori tüzérségének fő lövegtípusa, az 1905/08 M. 8 cm-es tábori ágyú hegyi szállításra is alkalmas volt. A lövegpajzzsal ellátott ágyú 7 kg-os lövedékét 7 km távolságra lőtte ki, lóval fogatolva vontatták. A képen a tábori ágyús üteg Rykov melletti tüzelőállását látjuk *(1915. május)*.



Tüzérségi megfigyelő a mozgóháborúban egy fa tetején. A felderítő repülőgépek és a kötött megfigyelőballonok tüzérség számára végzett tevékenységét távcsöves megfigyeléssel is kiegészítették. A képen látható binokuláris távcsövet a Monarchia haderejében már a 20. század első évtizedében rendszeresítették.



Műszaki katonák gránátbiztos óvóhelyet építenek az orosz harctéren. Az építmény biztonsággal megvédte a katonákat az ellenséges tüzérségi tűztől. Egyméteres betonfödémmel, hullámlemez-mennyezettel és oldalfallal készültek.

A műszakiak által készített színlelt légelhárító lövegeket elsősorban az ellenséges légifelderítés megtévesztésére használták *(Podhajce mellett)*.





Az osztrák–magyar hadseregben 15, 22, 50 és 200 literes tartállyal ellátott lángszórókat rendszeresítettek, a két utóbbit csak védelemben beépítve alkalmazták. A legismertebb konstruktőrük Szakács Gábor főhadnagy volt. Benzol és kátrányolaj keveréke adta az égő folyadékot, lángnyelvük 25–60 méterre hatolt el. A gyalogságnál kezdetben a műszakiak, majd 1918 májusától a gyalogsági rohamcsapatok kezelték. Képünkön a fronton végrehajtott lángszórós gyakorlatot látunk.



Lángszóró bevetése. Jól látható az égéskor keletkező, sűrű fekete füst. Leginkább tüzelőállások, erődítések, épületekben vagy lövészárkokban lévő ellenséges katonák megsemmisítésére használták. A kb. 1000 °C-os hőt adó láng ellen nem volt védelem *(orosz front)*.



A 16. honvéd gyalogezred elesettjeinek tömegsírja. A tábori lelkész a bajtársak körében vesz búcsút a hősi halált halt katonáktól. A tábori lelkészek feladatai közé tartozott még az istentiszteletek, katonaházasságok, keresztelők tartása, és ők állították ki az elhunytakról a halotti anyakönyvet is. A nagyobb felekezeteknek külön tábori papjuk volt. A Monarchia hadseregében túlnyomórészt római katolikus és protestáns tábori lelkészek szolgáltak, de voltak zsidó tábori rabbik és muzulmán imámok is.

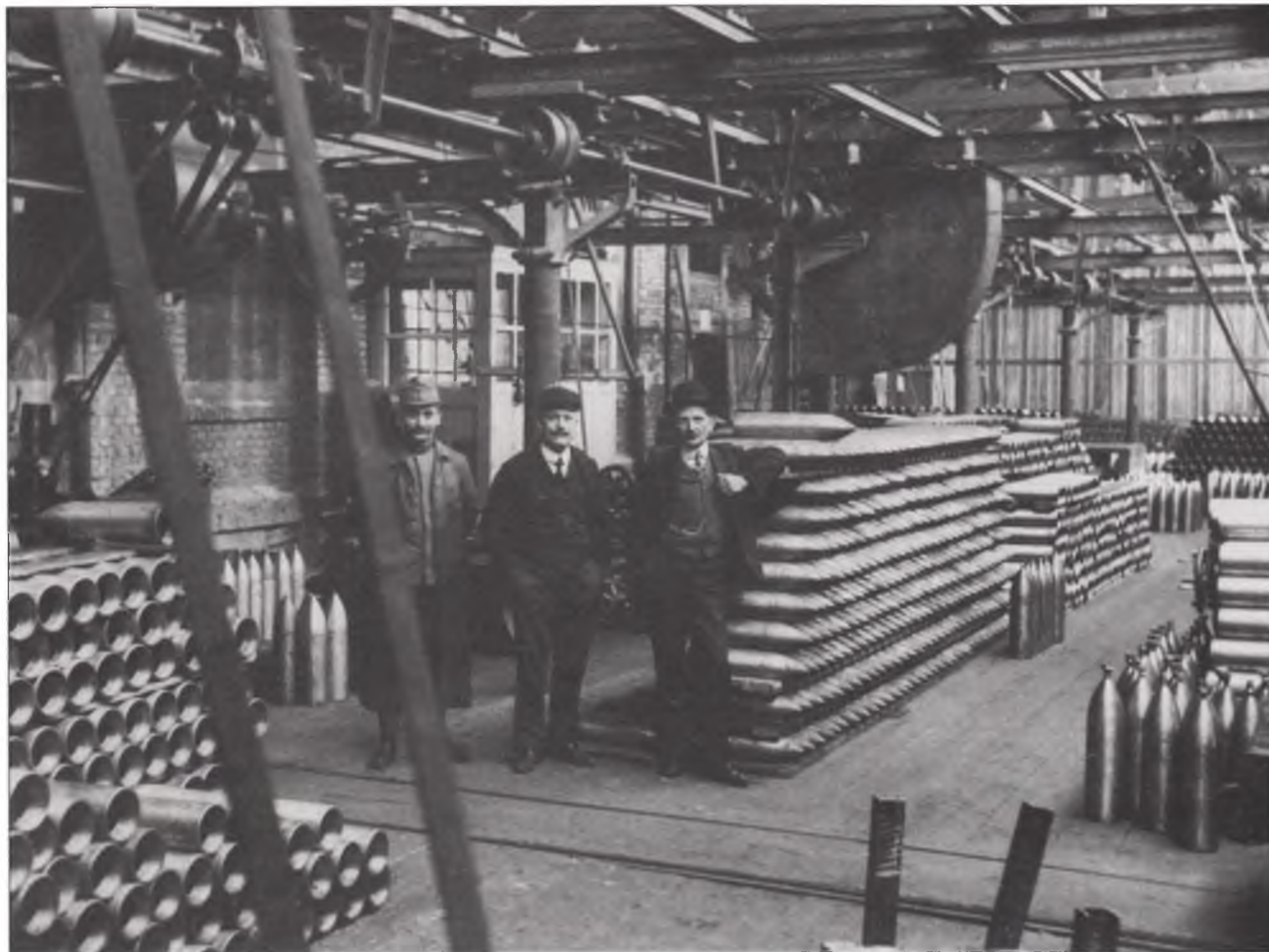


Gyászoló magyar katonák elesett bajtársuk sírjánál.



Magyar katonák a Szent István-napi körmenetben, a Mátyás-templom előtt *(Budapest, 1915. augusztus 20.)*. I. (Szent) István király kézereklyéjét, a Szent Jobbot csak az arra kiválasztott legénységi állományúak vihették. A háttérben bárddal felfegyverzett koronaőrök és sorfalat álló rendőrök láthatók.





Tüzérségi gránátokat gyártó műhely és dolgozói a budapesti Láng Gépgyárban. A hátországi üzemek megállás nélkül dolgoztak, hogy kielégítsék a frontok fegyver- és lőszerigényét. A nagyobb gyárak munkásai heti 110 órát is a gépek mellett álltak. A háborúban a Monarchia lőszergyártásának (összesen 72 millió darab tüzérségi és 5 milliárd gyalogsági töltény) 36,4%-a származott Magyarországról.



A győri Állami Ágyúgyár vezetősége és hozzátartozóik egy 1914 M. 15 cm-es tábori tarack előtt. A Monarchia hadiipara a háború során 21 500 lövegcsövet és több mint 10 ezer lövegtalpat állított elő. A négy legnagyobb löveget és aknavetőket előállító gyár egyike (a pilseni Skoda Művek, a bécsi Tüzérségi Hadszergyár, a felixdorfi Böhler Vasmű mellett) az 1913-ban alapított, 1915-től termelő győri volt. Tüzérségi eszközök és kézifegyverek gyártásával a felsoroltakon kívül még öt nagy gyár, lőszergyártással nyolc nagyobb gyár és 2500 kisebb üzem foglalkozott a Monarchiában.

Magyar katonák a beérett gabonát aratják *(Volhínia, orosz front)*. A front mögötti területeken a katonaság magának takarította be és csépelte ki a gabonát, amelyet a csapatok élelmiszer-ellátásának és a lovak takarmányozásának javítására használtak fel. A mezőgazdasági munkákhoz jól értő parasztokat főleg a gyalogsághoz vonultatták be.





A IX. hadtestparancsnokság legénysége gabonát csépel *(Volhínia, orosz front, 1915. október)*.

Baromfietetés egy front mögötti gazdaságban.



Magyar katonák szántanak a hadszíntér mögött *(orosz front)*. A hosszabb hadműveleti szünetek lehetővé tették a gazdálkodást. Földet műveltek, vetettek, arattak, zöldségféléket termesztettek. A zászlóalj- és századkötelékek önellátó módon gazdálkodtak, vagyis a szűkös kincstári ellátmányt mindenféle más módon is kiegészítették.





Fegyvervizsgálat az Önkéntes Őrseregnél. A testületet 1915-ben hozták létre, hogy a hátországban a hidak, stratégiai fontosságú középületek és létesítmények őrzését ellátó katonák kikerülhessenek a frontra. A szervezet teljesen katonai felügyelet alatt állt, a szolgálat önkéntes és fizetség nélküli volt, az egyenruháját is mindenki saját költségén szerezte be. Tagjai a társadalom legkülönbözőbb rétegeit képviselték.



Altisztek az egyik honvéd kerékpáros-századból *(1916. augusztus)*. A két honvéd lovashadosztály kötelékében egy-egy kerékpáros-század harcolta végig a háborút, az ellenség felderítésében vagy üldözésében vették hasznukat.



A Magyar Repülőgépgyár Rt. (UFAG) albertfalvai üzemében készült kétüléses, kétfedelű Brandenburg C I. típusú felderítő repülőgép leszállás közben az 52. repülőszázadnál *(Prosecco, olasz front)*. Ebből a típusból a háború alatt Magyarországon hétszáz darab készült. A gépet 230 lóerős Hiero motor hajtotta, 190 km/óra sebességet és 5 km-es magasságot ért el, hatótávolsága 650 km volt. 1917-től két, a légcsavar felett előretüzelő és egy, a hátsó megfigyelőülés mögött hátrafelé lövő géppuskával szerelték fel. A felderítő repülőgépekről kézzel 20 kg alatti bombákat is ledobtak. A dunai birodalom a háború során összesen 5431 repülőgépet gyártott, míg a riválís Olaszország csak 1917-ben 4000 darabot.



A Monarchia hadseregének 1915-ben Budapesten készült Romfell-páncélgépkocsija. Összesen három darabot gyártottak belőle. Az 5 tonnás járművet 100 lóerős motor hajtotta, 35 km/óra sebességet ért el. 6 mm-es páncélzat fedte, személyzete négy főből állt, fegyverzetét egy 8 mm-es géppuska képezte. A dunai birodalom a páncélgépkocsi-gyártás terén lemaradt a többi nagyhatalomhoz képest. A Junowicz és a Skoda-Praga L-7 típusokból is csupán néhány készült el.



A motorkerékpár már 1885-től létezett, a későbbiekben tökéletesítették, de katonai célokra a világháborúban alkalmazták először. Képünkön osztrák–magyar motoros katonát látunk *(Breszt-Litovszk, orosz front)*.

1916

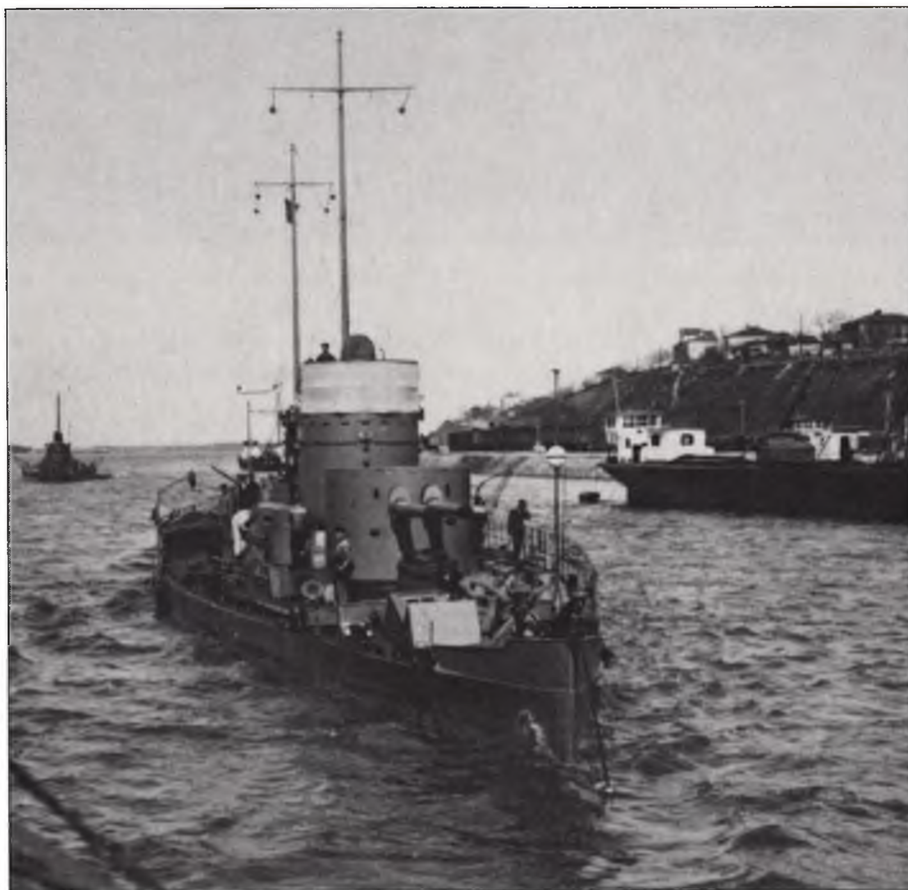


Károly főherceg (a későbbi IV. Károly király), lovassági tábornok és kísérete megszemléli a II. számú páncélvonatot. A szerelvény az I. világháború után a csehszlovák hadseregben szolgált. 1938-ban a németek lefoglalták, majd a II. világháború kezdetén még német oldalon bevetésre került.



A Dunai Flottilla Zimonyban horgonyzó monitorjai, azaz folyami hadihajói. Előtérben a KULPA és a TRAISEN kórházhajó. A flottilla tíz monitorral és nyolc őrnaszáddal harcolta végig a világháborút a Dunán és a Fekete-tengeren, végül 1918 őszén Magyarország tulajdonába került.

A BOSNA és a SAVA monitorok *(bulgáriai Rusze kikötője)*. A két monitor 1914–15-ben Linzben épült. 1915 júliusában, illetve szeptemberében álltak szolgálatba. Fegyverzetüket egyenként két darab 12 cm-es ágyú és két darab ugyanolyan űrméretű tarack, két darab 7 cm-es és egy 4,7 cm-es gyorstüzelő ágyú, valamint hat géppuska alkotta, mindkettő személyzetét 91 fő képezte. A SAVA Románia, a BOSNA a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság tulajdonába került a háború után.





Fényszóró a Sztripa folyó mentén húzódó állásban a Hofmann-hadtestnél *(orosz front, 1916. április)*. Az állás előtt tizenhat soros drótakadály húzódott, amely fakarókra erősített többsoros tüskésdrótkerítésből állt, amelybe néhol áramot vezettek. A drótakadályokon a gyalogság drótvágó ollókkal, robbantással próbált átjutni, de azt csak a harckocsik tudták eredményesen leküzdeni. A fényszórót műszaki katonák kezelték, feladatuk az ellenséges objektumok megvilágítása és a csapatok éjszakai munkájának, harcának (főleg a tüzérségnek és a légvédelemnek) segítése volt. A legtöbb fényszóró 35–120 cm tükörátmérővel bírt, és külön kocsin szállították, a működéséhez szükséges áramot dinamó szolgáltatta, kb. 4 km távolságra világított el.

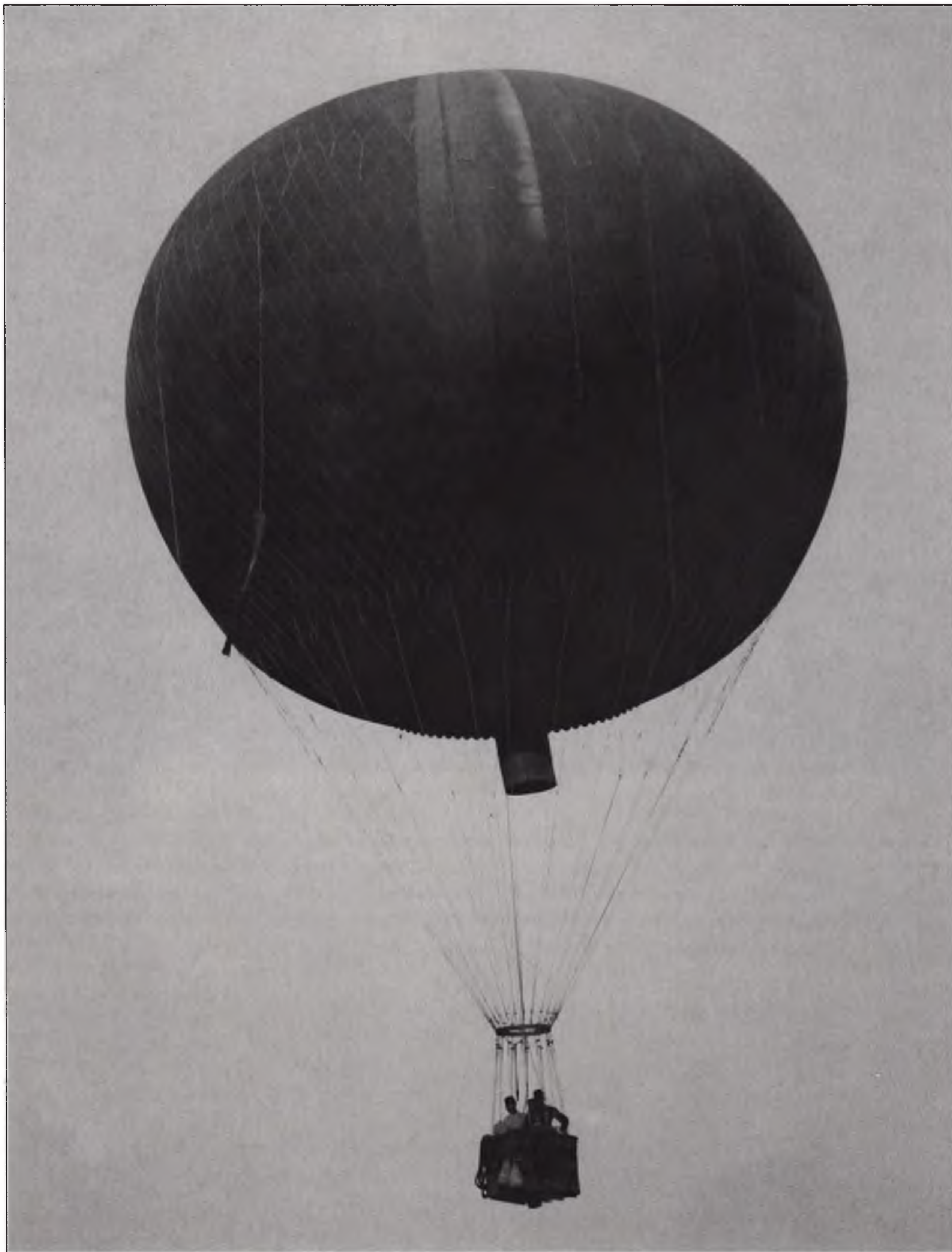


Osztrák–magyar katona puskagránátot lő ki egy lövészárokból a nyolcvan lépésre lévő ellenségre *(Cebrowtól délre, orosz front, 1916. június)*. A Monarchia hadseregében rendszeresített és a képen látható ún. bordázott kukoricagránát 1,2 kg súlyú volt, 80 repeszre szakadt, maximum 140 méter távolságra repült a kilövés után. Repeszhatása megegyezett egy kézigránátéval. A gránátot hosszú fémpálcára szerelték, melyet a puska csövébe csúsztattak, egy erősített lőportöltetű, lövedék nélküli tölténnyel – a fegyvert letámasztva – lőtték ki.



▲

A tüzérség 1915 M. 10,4 cm-es tábori ágyúja tüzelőállásban. A háború elején kifejlesztett 3 tonnás ágyút lövegpajzzsal látták el, 17,5 kg-os lövedékét 12 km-re repítette. Lóval fogatolva vagy gépjárművel vontatták. A hegyekben négy darabban szállították.





Hadianyagot szállítanak kutyafogattal *(orosz front, 1916. június)*. A kutyákat számos feladatra alkalmazták a világháborúban: a nagyobb testűeket jelentő és hírvivő feladatok ellátására, őrszolgálatra, őrszemek mellett kísérőként, valamint sebesültek és halottak felkutatására használták. Segítettek a járhatatlan terepek lőszerutánpótlásában, valamint a telefonvezetékek fektetésében. Teher vontatásakor négy-öt kutya egy lovat helyettesíthetett. A kisebbeket patkányfogóként alkalmazták.

A légi megfigyelés elterjedt eszköze lett a megfigyelőléggömb. Az 1896 M. 600 köbméteres osztrák–magyar, 9 méter átmérőjű megfigyelőléggömböt hidrogénnel töltötték fel, kikötve és szabad repülésben is használhatták. Néhányat futárballonként alkalmaztak, melyek kedvező szélirány esetén személyeket vagy tábori postát szállítottak a településekre. A háború vége felé ezt a típust már sárkányballonokkal váltották fel. A képen látható, magyar tiszteket szállító léggömb szabad repülést hajt végre *(orosz front mögött)*.



A műszaki alakulatokhoz tartozó katonai búvár a Visztula folyóban roncskiemelés és darabolás közben *(Lengyelország)*. A búvárokat a legkülönfélébb víz alatti munkák elvégzéséhez (pl. hajók aljának megvizsgálásához, hídépítéshez, roncsok eltávolításához, vezetékek fektetéséhez) vették igénybe. Ruházatuk vízhatlan gumiszövetből készült, fejükön üveglencsékkel ellátott rézsisakot, lábukon ólomtalpakkal felszerelt sarut viseltek. A levegőt a partról vagy hajóról egy csövön keresztül szivattyúzták a hátukon viselt henger alakú légzőkészülékbe, amely szelepekkel szabályozta a levegő áramlását a búvár be- és kilégzésekor. Felszerelésükhöz villanylámpa és különféle szerszámok tartoztak.

Robbantással átjárót nyitnak az ellenséges akadályrendszeren *(Volhínia, 1916)*. Az akadályok alá elhelyezett töltetet távolról robbantották fel. Az így keletkezett átjárón a támadó gyalogság már könnyen átjutott.





Fogságba esett monarchiabeli katonákat kísérnek egy orosz városban. Ausztria–Magyarország katonái közül 2 millió ember esett antant-, ebből 1,3 millió orosz fogságba. Közülük kb. 250 ezer fő származott a történelmi Magyarország területéről. Ők a cári birodalom mintegy 300 hadifogolytáborában raboskodtak, a legtöbben Szibériában. Osztrák–magyar hadifogságba mintegy 1,5 millió orosz, olasz, szerb, montenegrói, román, francia, brit, amerikai katona jutott, közülük közel 1 millió volt az oroszok száma. Magyarország területén, táborokban kb. félmillió hadifoglyot őriztek a népfelkelő alakulatok.

A Csircsik folyó melletti hadifogolytáborban osztrák–magyar katonákat őriztek (*Taskent, Üzbegisztán*).



Legénységi barakk a hadifogolytáborban. A barakk felszereléséhez egyszerű fapriccsek és a legszükségesebb felszerelései tárgyak (kályha, polcok) tartoztak.





Magyar hadifoglyok a Szentpétervár–Murmanszk vasút építésén 1915–16-ban Oroszországban. A raboskodó katonák munkájának köszönhetően már 1916-ra elkészült a nagy távolságot összekötő vasútvonal. A legénység soraiba tartozó katonákat – a fronton harcoló férfiak helyett, igen szegényes ellátás mellett – még a mezőgazdaságban, az iparban, a bányászatban, közmunkákon (pl. utak, hidak építése) foglalkoztatták.



A Monarchia orosz hadifoglyai barakkot építenek. A legénységi állományú foglyokat munkásosztagokban dolgoztatták közmunkákon, a mezőgazdaságban, az iparban, a bányászatban. Ellátásuk a háború vége felé egyre nagyobb gondot okozott. A frontokon vagy közvetlenül a front mögött is nagyszámú idegen hadifoglyot fogtak munkára.



Osztrák–magyar 1914 M. 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteg bivalyfogatolással a Galata hídon Isztambulban. A törököknek adott osztrák–magyar segítség gerincét összesen hét tüzérüteg alkotta. 1915 őszétől a Gallipoli-félszigeten, a Dardanelláknál, illetve Palesztinában vetették be őket. A Monarchia tüzérütegeken kívül hegyi és tábori tüzér-, aknavető-, fényszóró-, géppuskás-, gépkocsi-, síkiképző különítményeket, műszaki alakulatokat (két távírószázadot), több tábori és tartalékkórházat, hadtáp- és szállítóegységeket (1916-tól négy, majd később hat tehergépkocsi-oszlopot) bocsátott török szövetségese rendelkezésére, valamint ötven török üteget szereltek fel a Monarchia lövegeivel. A katonák egy része a háború befejeztével, csak 1919 januárjában tért haza.

A Monarchia tisztje teveháton, khaki uniformisban és trópusi kalapban a palesztinai török fronton.





A Monarchia katonái a jeruzsálemi sírtemplom előtt az I. Ferenc József halála alkalmából celebrált gyászmisén *(1916. november vége)*. A háború során Ausztria–Magyarország 6000 katonája harcolt a török hadszíntéren, közülük kb. 3000 volt magyar.



1914 M. 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteg Kum Biunnál *(1916. május)*.



Magyar tüzér szamárháton trópusi öltözékben *(Bir-Seba)*.



Tábori távbeszélő-állomás egy osztrák–magyar hegyi tarackos üteg palesztinai utóvédállásában *(Bir-Mezar, török front, 1916)*. A tábori tüzérségnél minden üteg öt távbeszélő-állomással (egyenként 30 km vezetékkel) rendelkezett. A távbeszélő-készülék telefonkagylóból, fejhallgatóból, energiaforrásként két darab szárazelemet magába foglaló telepből állt, az egész felszerelést bőrtáskákban tárolták. A távbeszélő-összeköttetés pótlására vagy üzemzavar esetén zászlókkal jelezve, éjszaka lámpákkal vagy fáklyákkal leadott fényjelekkel továbbították az üzeneteket, amelyhez a morzejeleket használták.



1910 M. 10 cm-es hegyi tarack szétrobbant csővel, a könnyebb szállíthatóság kedvéért sivatagi homoktalplapokkal felszerelve. Az 1200 kg súlyú, pajzzsal felszerelt tarack 14,7 kg-os lövedékét 6 km távolságra lőtte ki. Lóval fogatolva, két egységben vontatták *(török front)*.





Osztrák–magyar gyalogsági géppuskásosztag lovakra málházott gépfegyverekkel és lőszerrel. A lovakon kívül még ökröket és bivalyokat is használtak igavonásra, szamarakat és öszvéreket pedig főleg a hegyekben vettek igénybe szállításra *(Mrzli Vrh lejtője, 1916. május).*



Épülő kaverna (sziklába fúrással vagy robbantással készült fedezék) a Görztől északra húzódó Monte Santón.



1905/08 M. 8 cm-es tábori ágyú légvédelmi tüzelőállásban *(olasz front, 1916. augusztus).* A löveg kerekei alá állványt vagy forgatható fatalapzatot építettek. Zsákmányolt orosz és szerb lövegeket is bevetettek légvédelmi célokra.
1917 elejére megjelent az 1905/08 M. 8 cm-es szabadon körbeforgó, légjárómű-elhárító ágyú. A közös hadsereg kapott néhány német Erhard-féle 8 cm-es légvédelmi löveget is. Légvédelmi célra csőállványra szerelt Schwarzlose- és zsákmányolt Maxim-géppuskákat is használtak.



1911 M. 42 cm-es mozsár tüzelőállásban *(olasz front).* Ez volt a császári és királyi haderő legnagyobb űrméretű, 183 tonnás lövege. Külön betontalapzatra helyezték, 800-1000 kg-os lövedékét 15 km-re repítette, daruval töltötték, vasúton szállították, és részenként szerelték össze.



A légi felvételen gázfúvást látunk. A gázt kedvező széljárás esetén az arcvonalba beépített palackokból fújták az ellenségre. Első tömeges alkalmazására német részről a nyugati fronton Ypres városánál került sor 1915. április 22-én. 1916-tól a gázfúvást fokozatosan a vegyi töltetű tüzérségi lőszerek és aknák alkalmazása váltotta fel. Az első osztrák–magyar gázfúvást a 62. különleges árkász-(gáz)zászlóalj 1916. június 29-én a Doberdón lévő Monte San Michelén hajtotta végre, 8000 palackból 15-20 percen át klór-foszgén keveréket fúvattak az olaszokra.



A Monarchia haderejében a német 1915 M., majd az 1917 M. gázálarcot rendszeresítették, az utóbbi bőrből vagy gumírozott vászonból készült. A háború második felére minden katonát felszereltek gázálarccal. Az alul található, vegyszerekkel, szénréteggel, szűrőpapírral ellátott szelence megkötötte, megszűrte a mérgező részecskéket, és csak a tisztított levegőt engedte át *(Olyka, orosz front).*



Gázmérgezett, eszméletlen katonát hoz ki az önmentőkészülékkel felszerelt mentőalakulat egy gázzal teli fedezékből *(olasz front)*. Az önmentőkészülék a gázálarchoz hasonló, zárt rendszerű, oxigénlégző-berendezés volt, védőszemüveggel és gumi orrcsipesszel. Kb. háromnegyed órán át biztosította a légzést.



A kézi hajtású riadósziréna éles hanggal figyelmeztette a fedezékben vagy az állásokban lévő katonákat a gázveszélyre. Általában a riasztással megbízott, mellette álló őrszem vagy megfigyelő kezelte, és az ellenséges gáztámadás alkalmával egy kar körbeforgatásával szólaltatták meg. Ilyenkor a katonák azonnal felvették gázálarcukat.



Osztrák–magyar lovasság vonul át a Bojana folyón átívelő hídon *(Szkutari, 1916)*.



A fegyverek beszolgáltatása Cetinjében, Montenegró fővárosában. A győztes osztrák–magyar csapatok a montenegrói hadsereg fegyverletétele után összegyűjtötték a katonáknál és a lakosságnál található fegyvereket *(1916. január)*.



Sebesültet szállítanak egy álcázott úton *(olasz front, karintiai frontszakasz)*. Az egészségügyi segédszemélyzethez tartozó sebesültvivők hordágyon viszik sebesült bajtársukat. Csak az életveszélyes vérzéseket és a csonttörést kötözték be a helyszínen, a sebesültet a lehető leggyorsabban kellett eljuttatniuk a segélyhelyen tevékenykedő orvoshoz. Az utakat az ellenséges repülőfelderítés miatt álcázták.



A kecskeméti 38. közös gyalogezred sebesült katonáját látják el egy segélyhelyen. A segélyhelyet vöröskeresztes fehér vagy fekete-sárga zászlóval jelezték. Előbb a súlyos sérültekről gondoskodtak. Visszavonulás esetén a sebesülteket biztonságba helyezték.



Kézigránát által előidézett sebesülés
(honvédparancsnokság, Tirol, olasz front).



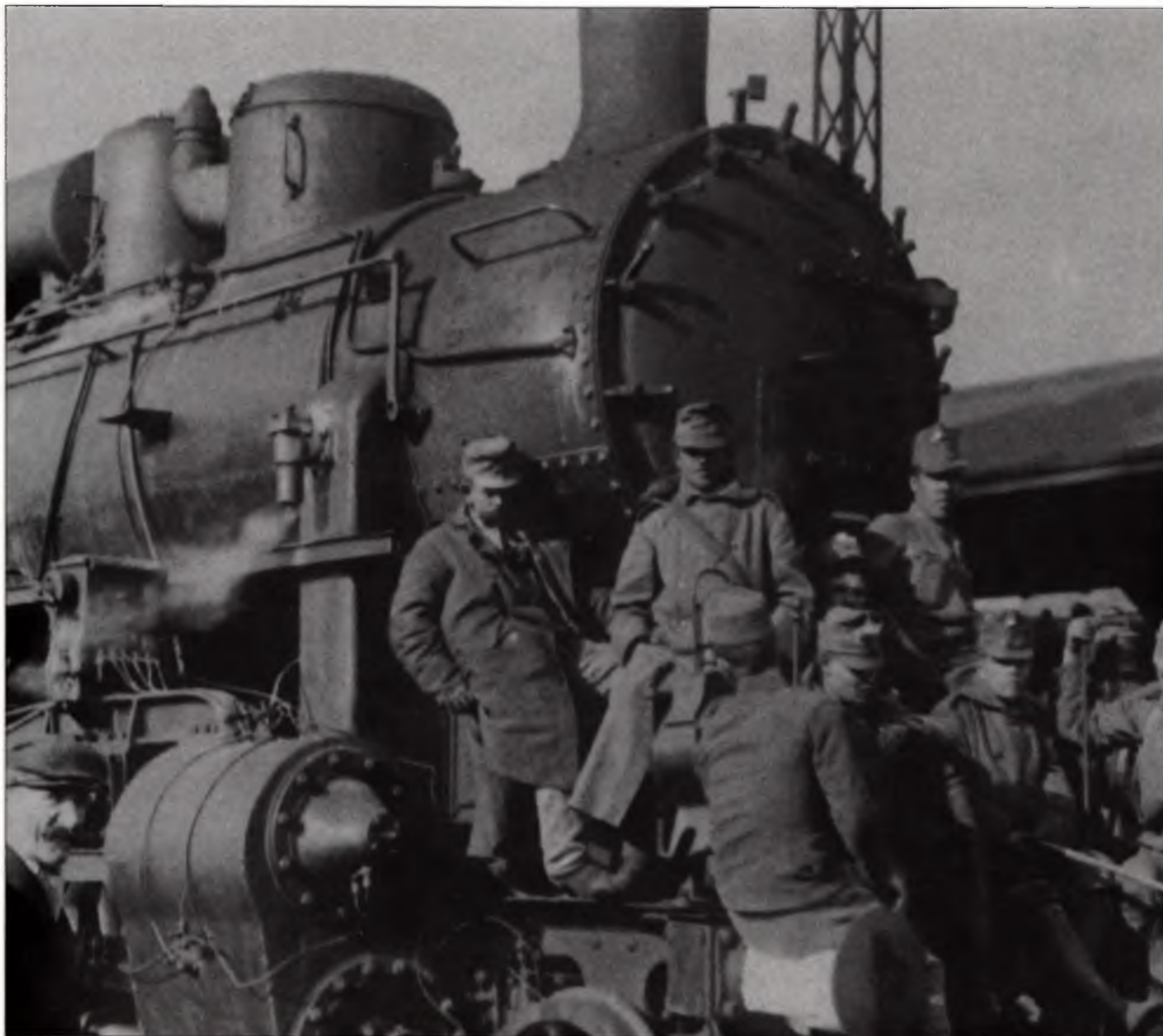
Gyengélkedő katona orvosi vizsgálata egy tábori gyengélkedőházban *(1916. április)*. A gyengélkedőházban a könnyű sebesülteket vagy a tábori kórházból pihenésre elbocsátott bakákat ápolták.

Katonaorvos operál *(Segeti, olasz front, 1916. május)*. A gyaloghadosztályokhoz három tábori kórház tartozott, élükön magas rangú katonaorvossal. Személyzetét három katonaorvos, egy egészségügyi tiszt, gyógyszerész, lelkész, összesen 100 ember alkotta. Egy tábori kórházban 200–600 beteg ellátása volt lehetséges. Rendszerint a frontvonal mögött 10–15 km-re lévő nagyobb épületekbe telepítették. Rendelkezett az alapvető műtétek és orvosi beavatkozások elvégzéséhez szükséges felszereléssel.









Frontról szabadságra hazautazó katonák vasúti mozdonyon.

Lábadozó betegek kertészkednek egy gyengélkedőházban. 1916-tól az ezredek a hátországban a frontra küldésre váró pótalakulataiknál katonai konyhakertészeteket létesítettek. 1917-től a nélkülözhető gyakorló- és lőtereket is művelésbe vonták. A terményekből a legénység élelmezését egészítették ki (felső kép).

Sebesült katonák játékokat készítenek (alsó kép).



▲

Auguszta főhercegné (1875–1964), József Ágost főherceg felesége az orosz frontról hazatérő rokkant katonákat várja a budapesti Nyugati pályaudvaron. A világháborúban tevékenyen részt vett különböző jótékonysági és karitatív társadalmi mozgalmakban. 1914 augusztusában létrehozta az ún. Auguszta-alapot, amely segélyezte a rokkantakat, a sebesülteket, a frontkatonákat és családtagjaikat, valamint a rászorulókat; kórházakat alapított és kórházvonatokat szerelt fel. Az alap számos akciót szervezett a háború alatt pl. segélybélyeg-, virág-, plakett-, tombola-, karácsonyfa-, téliruha-akciót, a fronton harcoló katonák karácsonyát.



A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyző Hivatalának szalmacipő-akciója. A hivatal 1914 augusztusában alakult, tevékenysége a beteg- és sebesültápolás kivételével kiterjedt a segélyezés csaknem minden területére: a frontkatonákat meleg ruházattal, szeretetadományokkal látta el, segélyt osztott a hadirokkantaknak, a hadiárváknak és -özvegyeknek.



A hazafias buzgalom elragadja a gyermekeket is: iskolás lányok kézmelegítőt készítenek a fronton harcoló katonáknak.

Bevonulnak a harangok. A háborús kényszergazdálkodás következménye: a hadifémgyűjtés keretében elszállítják a Batthyány téri Szent Anna-templom harangjait.



Leszerelt és elszállításra váró harangok egy vasúti pályaudvaron. Mint minden használható fém alapanyagból, a harangokból is fegyverek, ágyúk készültek.





▲

A háború során igen hamar nyersanyaghiány lépett fel, ezért volt szükség a löveg- és lőszergyártáshoz szükséges fémek, vas, réz stb. begyűjtésére. Így került sor a harangok mellett a fémből készült háztartási edények, fazekak, lábasok összegyűjtésére, majd újbóli feldolgozására. Képünkön egy budapesti fémgyűjtőtelepet láthatunk.



Nagy Pál (1864–1927) tábornok, az 1916 januárjában készült felvételen vezérőrnagyi rangban. Katonai pályafutása során végig a honvédségnél szolgál. A világháborúban először vezérőrnagyként, majd altábornagyként a 38., a 20., majd a 40. honvéd gyaloghadosztály élén áll az orosz, illetve az olasz fronton. 1922–25 között a magyar királyi honvédség főparancsnoka gyalogsági tábornoki rangban. Az orosz fronton 1914 augusztusában Bychawánál aratott győzelme elismeréseként 1918-ban a Monarchia legmagasabb katonai kitüntetését, a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét kapja.

Arthur Arz von Straussenburg (1857–1935) báró, Ausztria–Magyarország utolsó vezérkari főnöke, a képen gyalogsági tábornoki rangban (Bröck festménye 1917-ből). Pályája során végig a közös hadseregben szolgál. 1914 augusztusában altábornagyként a 15. közös gyaloghadosztály, majd szeptembertől a kassai VI. hadtest parancsnoka az orosz fronton. Az utóbbi élén vesz részt az 1914. decemberi limanowa–lapanowi ütközetben, az 1915. májusi gorlicei áttörésben, majd az orosz front fontosabb hadműveleteiben. 1916. augusztus 28-tól gyalogsági tábornok. Az 1. hadsereg parancsnokaként kiűzi a román csapatokat Erdélyből. 1917 márciusától a világháború befejezéséig a dunai birodalom haderejének vezérkari főnöke, 1918. február 26-tól vezérezredesi rangban. 1918. november 1–3. között az osztrák–magyar haderő főparancsnoka. Több művet ír a világháború történetéről. 1917-ben megkapja a Katonai Mária Terézia Rend parancsnoki keresztjét a VI. hadtest parancsnokaként 1914–15-ben az orosz fronton és az 1. hadsereg élén Erdélyben 1916-ban elért győzelmeiért.



Utánpótlást szállító osztrák–magyar menetoszlop átvonulása az erdélyi Lemneken *(1916. október 5.).*



Az 1914/16 M. 9 cm-es aknavetőt lóval vontatott kétkerekű taligán szállítják.



▲

Huszárvirtus: a huszár éppen spanyollovast ugrat át a harcok szünetében *(Mielnica, orosz front, 1916. augusztus)*. A huszárezredek fele az átszervezések következtében ekkor már gyalogosokból állt.

A szelídítés első fázisa *(Budapesti 1. honvéd huszárezred, 1916)*. A háborúban a többi hadviselő félhez hasonlóan az osztrák–magyar haderő sem nélkülözhette a hírek, titkosírásos üzenetek továbbítására alkalmazott postagalambokat.







Hadiözvegyek és -árvák javára rendezett népi mulatság az erdélyi Szovátafürdőn.



A katonák szabadidejükben játékos sportünnepélyt rendeztek *(román front)*. Kötélhúzás (jobbra fent) és birkózás (jobbra lent).







A harctéren harcoló katonák mindennapi meleg étellel való ellátását a századmozgókonyha, közkeletű nevén a lovakkal vontatott gulyáságyú biztosította. A képen csak a mozgókonyha üstjei láthatók *(olasz front)*.

A kecskeméti 38. közös gyalogezred katonáinak ebédje. A katonák napi rendszerességgel (a háború vége felé már csak hetente kétszer) ettek húst, halat, hüvelyesekből (bab, lencse, borsó) vagy friss zöldségfélékből készült főzeléket, savanyú káposztát, burgonyát, árpakását, köleskását, esetenként tésztát. A napi ellátmányhoz még kenyér vagy kétszersült, kávé vagy tea és dohány tartozott.





Ebédosztás az 51. honvéd-gyaloghadosztály tisztjei és német tisztek részére a Tömösi-szorosban a brassói csata idején *(román front, 1916. október 7–9.)*. A tisztek számára külön, 10–20 személyre méretezett tábori konyhán főztek. Kulturáltabb körülmények között, tányérból, alkalmasint terített asztalnál fogyasztották el a legénységéhez képest változatosabb és bőségesebb ételüket. A napi menüben általában leves, pörkölt, főzelék, sajt, hideg sült, sütemény, csokoládé, bor szerepelt, melyhez cigarettát vagy szivart is kaptak.



I. Ferenc József (1830–1916) az Osztrák–Magyar Monarchia uralkodója tábornoki díszegyenruhában. 1848. december 2-től Ausztria császára, a kiegyezés után, 1867. június 8-tól Magyarország királya, a legfelsőbb hadúr. A birodalom uralkodása alatt éli át leghosszabb békeidőszakát, amelyet gazdasági fellendülés, szilárd belpolitikai helyzet, kulturális fejlődés jellemez. A századfordulóra közkedveltté válik alattvalói körében, neve egy egész korszakot fémjelez, és összeforr a Monarchiával. Az 1914. július 28-án Szerbiának küldött hadüzenet aláírásával a világháború kirobbanását idézi elő. Ausztria–Magyarország bukását már nem éri meg, 1916. november 21-én meghal.



IV. Károly magyar királlyá koronázása után a budai várban 1916. december 30-án. A király lovon, a koronázási palástban, fején a Szent Koronával, mellette a Magyar Királyi Nemesi Testőrség tagjai.
Elöl lovon gróf **Tisza István** (1861–1918) magyar miniszterelnök. Tisza a századforduló utáni magyar politika meghatározó alakja. Jogi végzettséget szerez, majd országgyűlési képviselő. 1903–1905 között magyar miniszterelnök, 1910-től az általa megszervezett konzervatív Nemzeti Munkapárt vezére, 1913-tól ismét magyar miniszterelnök. Az 1916 novemberében trónra lépő IV. Károllyal hűvös a viszonya. Az uralkodó 1917 júniusában felmenti, egyúttal tartalékos huszárezredessé nevezi ki. 1917 szeptemberétől egy éven át a 2. honvédhuszárezred parancsnoka az olasz fronton. 1918. október 31-én otthonában politikai gyilkosság áldozata lesz.

IV. Károly (1887–1922) Ferenc Ferdinánd halála után a birodalom trónörököse, a Monarchia utolsó uralkodója. Katonai pályára készül, a világháború kirobbanásakor a hadsereg-főparancsnoksághoz kerül. 1915 júliusában vezérőrnagy és ellentengernagy, 1916 márciusában altábornagy és altengernagy, 1916 augusztusában lovassági tábornok és tengernagy, 1916. november 1-jén vezérezredes és vezértengernagy. 1916. március és július között a XX. hadtest parancsnoka az olasz, majd júliustól a 12. hadseregé az orosz hadszíntéren. 1916 októberében átveszi az Erdélyben és Bukovinában küzdő három hadsereget tömörítő, róla elnevezett hadseregcsoport parancsnokságát. Ferenc József halála napjától, 1916. november 21-től Ausztria császára, 1916. december 30-tól Magyarország királya. Uralkodóként hivatalból tábornaggyá lép elő. Igyekezete a béketapogatózásokra irányul, de kísérletei a német szövetséges és az antant politikája miatt kudarcba fulladnak. A dualista állam fennmaradását széles körű reformtervekkel igyekszik elérni, amelyeket azonban nem valósíthat meg. 1918. november 11-én Ausztria, 13-án Magyarország vonatkozásában visszavonul a hatalomtól. 1919. március 23-án Svájcba távozik, másnap az osztrák nemzetgyűlés megfosztja trónjától. 1921. március végén és 1921. október végén puccsal próbál visszakerülni a magyar trónra. A második sikertelen kísérlet után az antant tartózkodási helyéül Madeira-szigetét jelöli ki. Távozása után, 1921. november 6-án a magyar országgyűlés is kimondja a detronizációt.





Egy zászlóalj felesküszik IV. Károlyra, az új királyra *(olasz front, 1916. november)*. A fiatal uralkodó trónra lépésekor a központi hatalmak és az antant győzelmi esélyei még nem dőltek el, de a Monarchia tartalékai egyértelműen kimerültek. A király többször is különbékét próbált kötni, remélve hogy a Monarchia mint szövetségi állam fennmaradhat. Ám kísérletei nem jártak sikerrel.

1917



1916 M. 12 cm-es légaknavető állásban. 4,7 kg-os lövedékét a tízliteres tartályban elhelyezkedő sűrített levegő segítségével 300–1000 méterre lőtte ki, hátulról töltötték. Az új fegyvert Halász Pál mérnök hadnagy és Róka Kálmán tartalékos hadnagy fejlesztette ki. Több űrméretben (8, 10, 15, 20, 24 cm) is létezett. Torkolattűz, füst és dörrenés nélkül működött, ezért a kilövés helyét szinte lehetetlen volt megállapítani.



▲

Osztrák–magyar őrjárat az ellenséges állásokat kémleli a Wischberg déli lejtőjén *(Karintia)*. A katonák felül fehér álcázóleplet, alatta tábori szürke egyenruhát viselnek. Felszerelésükhöz hótalp vagy sítalp, a lábbelire erősíthető hágóvas tartozott. Az őrjáratozás néhány óráig, kivételesen egész nap tarthatott.



Váltás érkezik a magas-hegységi állásba.





1915 M. 22,5 cm-es sima csövű aknavető *(olasz front)*. 65 kg súlyú lövedékét 215–670 méterre lőtte ki, elölről töltötték. Aknavetőt az 1904–05-ös orosz–japán háborúban alkalmaztak először. A világháború során az állásharcban jutott nagy szerephez, kis lőtávolságra meredek röppályával tüzelt. A könnyű aknavetőket (10 cm alatti űrméret) élő cél ellen, a közepes és nehéz aknavetőket (10–26 cm űrméret) állások rombolására használták. Az aknavetőket kezdetben a műszaki katonák, majd 1917-től a gyalogosok kezelték.

Katonák faanyagot szállítanak; a háttérben drótkötélpálya látható *(olasz front)*.
A magashegységekben, hegyvidéki terepen (az Alpokban, a Kárpátokban, Albániában, Macedóniában), mivel útépítésre alig volt lehetőség, a műszaki csapatok drótkötélpályákat létesítettek, amelyeket a harcoló csapatok utánpótlásának biztosítására vagy természetes akadályok áthidalására szállító- és vontatóeszközként használtak.



A Hadsegélyző Hivatal pénzgyűjtő akciója a hadiárvák és -özvegyek javára Budapesten a Ferenciek terén. Az adakozók egy tüzérségi gránátból kialakított perselybe dobhatták pénzüket.



Katonák ételt osztanak a hadiözvegyeknek és -árváknak. A nők is kivették részüket a háborúból: dolgoztak gyárakban, földeken, irodákban és a hátországi katonai parancsnokságokon, tevékenykedtek a hadigondozásban, a beteg- és sebesültápolásban, a katonai mosodákban, szabóságokon és hadikonyhákon.



Országszerte emlékműveket emelnek a harctér hőseinek. Képünkön a nagyváradi Vashonvéd-emlékmű avatása látható *(1917. június 17.)*. Először Rigele Alajos szobrász alkotott egy puskájára támaszkodó katonát ábrázoló, faragott faszobrot, amelyet Pozsonyban állítottak fel. Csekély pénz ellenében bárki beleverhetett egy szöget; innen kapta a Vashonvéd nevet. A befolyt pénzből a hadiözvegyeket, -árvákat és hadirokkantakat segítették. Jótékony célból kerültek forgalomba a szobor különböző nagyságú cinváltozatai is.



József Ágost főherceg vezérezredes kitüntetéseket ad át *(orosz front)*. A Monarchia haderejének legmagasabb kitüntetése a különböző fokozatokban adományozott Katonai Mária Terézia Rend volt. A tisztek az Osztrák Császári Lipót Rend, a Katonai Érdemkereszt, az Osztrák Császári Vaskorona Rend, a Magyar Királyi Szent István Rend, az Osztrák Császári Ferenc József Rend különböző fokozatait, a Nagy Katonai Érdemérmet, a Koronás Vas Érdemkeresztet, a Tiszti Arany Vitézségi Érmet és Tiszti Ezüst Vitézségi Érmet kapták, a legénység leggyakrabban az I. vagy II. osztályú Ezüst Vitézségi Érem, Bronz Vitézségi Érem, Károly Csapatkereszt kitüntetést kapta.

József Ágost (1872–1962) főherceg az 1868-ban létrehozott magyar királyi honvédség első főparancsnokának fia, az I. világháború legismertebb magyar tábornoka. Katonai pályafutását a közös hadseregben kezdi, majd a honvédségben folytatja. 1911 áprilisától a budapesti 31. közös gyaloghadosztály parancsnoka, május 1-jétől altábornagy. 1914. augusztus végéig a szerb harctéren, majd szeptembertől az orosz harctéren vezeti hadosztályát. 1914. november 1-jén lovassági tábornok és az orosz harctéren küzdő temesvári VII. hadtest parancsnoka. 1915 május–júniusában hadtestével a Plöcken-hágó környékén harcol az olasz hadszíntéren. 1915 júliusától 1916. november végéig a Doberdó védelmét vezeti a 2–9. isonzói csatában. 1916. november 1-jétől vezérezredes. 1916 decembere és 1918 januárja között a róla elnevezett hadseregfront parancsnoka Erdélyben és Bukovinában, majd a 6. osztrák–magyar hadsereget vezeti az olasz fronton. 1918 júliusától a Tiroli-hadseregcsoport élén áll. 1918. október 24-től tábornagy és a Monarchia balkáni haderőinek parancsnoka. Október 27-én mint királyi biztos Budapesten kinevezi a Károlyi-kormányt. 1919. augusztus 6–12. között Magyarország kormányzója. A két világháború között számos társadalmi egyesület elnöke, több művet is ír a világháborúról. A Doberdó védelméért (1915), valamint az 1916–17-ben az orosz és román fronton végzett tevékenységéért a Katonai Mária Terézia Rend parancsnoki keresztjét kapja.



A Monarchia hadseregében egészen 1917-ig alkalmazták a katonák testi fenyítését (gúzsbakötés, kikötés stb.). A fegyelmezés e brutális módszerét IV. Károly törölte el. A katonákat ezt követően a fizikumot erősen igénybe vevő fegyelmező alaki gyakorlatokkal, pihenőnap megvonásával, fogdába zárással, veszélyes őr- és frontszolgálatra vezényléssel szorították engedelmességre. A képen egy magyar katona kikötése látható.



A nyíregyházi 15. közös huszárezred katonái gyalogosan a lövészárokban. A háború első évének végétől álláháború alakult ki a frontokon, aminek következtében megváltozott a lovasság szerepe is. 1915-től a huszárok javarészét is gyalogosan vetették be a lövészárkokban. A karabélyokhoz és a géppuskákhoz több lőszert adtak, a katonákat felszerelték gyalogsági ásóval, gázálarccal, szuronnyal, kézigránáttal. Minden lovasezred lóval nem rendelkező katonáiból egy gyalogos lövészosztályt szerveztek. 1917 márciusában a lovasságot gyökeresen átszervezték, az 1., 2., 4., 6., 8., 10. közös és az 5. honvéd-lovashadosztályt nevük megtartásával, gyaloghadosztállyá alakították át. Minden gyalog- és lovashadosztálynál csak egy század maradt lóháton mint hadosztálylovasság, a felszabaduló lovakat a tüzérség kapta.



A közelharcban, előrenyomulás közben lévő katona védelmének növelése érdekében sok mindennel kísérleteztek. A képen látható páncélpajzs csak a kézifegyverek lövedékei és a repeszek ellen nyújtott védelmet.



A képen lovas géppuskásosztag látható. Annyiban különböztek a gyalogsági géppuskásosztagtól, hogy a málhás lovon szállított géppuskáikat nem szerelték fel védőpajzszsal, és minden huszár a saját lován lovagolt.

Magyar és orosz katonák közös postaládája. Az 1917. februári orosz forradalom után a keleti fronton mindenütt megnőtt a katonabarátkozások száma. Több frontszakaszon az osztrák–magyar katonák beszüntették az ellenségeskedéseket. Az 1917-es októberi forradalom után a harcok átmenetileg megszűntek az orosz hadszíntéren.



Magyar bakák borral kínálják az orosz katonákat.





Az oroszok előszeretettel alkalmaztak kémkedés céljából katonaruhába bújtatott nőket, polgári ruhás (koldusnak, parasztnak, kereskedőnek, ápolónőnek öltözött) személyeket, sőt gyerekeket is, akik a birtokukba jutott információkat személyesen közölték a cári katonai hatóságokkal, vagy postagalamb, távíró, harangozás, füst- és fényjelek segítségével továbbították üzeneteiket. Az elfogott kémek büntetése a legtöbb esetben halál volt. Képünkön egy magyar baka elfogott orosz kémeket őriz *(Rzeszow, orosz front)*.

Anna Doncova (Maida Pelagia) elfogott orosz kémnő.





Az 1914 M. 10 cm-es osztrák–magyar tábori tarackot 1915 tavaszán állították szolgálatba. A kezelőtüzéreket lövegpajzs védte. 12–16 kg-os lövedékét 8 km-re lőtte ki, lóval fogatolva vagy gépjárművel vontatták. A hegyekben három darabban szállították *(309. honvéd gyalogezred, Sokolov, orosz front).*



▲ 1917 nyarán német mintára minden gyaloghadosztálynál önként jelentkezőkből egy rohamzászlóaljat, továbbá századonként két rohamjárőrt állítottak fel. A rohamzászlóaljak kötelékébe egy géppuskás, egy aknavető, egy gyalogsági ágyús század és egy lángszóróosztag tartozott. Elitalakulatok voltak, jobb ellátást kaptak, többet pihentek az átlagos katonánál, és nem kellett szolgálniuk a lövészárokban. Különleges kiképzésük során elsajátították a kézigránát, a géppuska, a kézi lőfegyverek használatát, felkészültek a közelharcra, a gázvédelemre, a tartós futásra, az akadályok leküzdésére. Átjárót nyitottak az ellenség drótakadályrendszerén, betörtek az ellenséges lövészárokba, és leküzdötték az ellenállását, továbbá járőröztek az arcvonalban. A képen a rohamcsapat ellenséges drótakadályon hatol át.



Békési Csanády Frigyes
(1861–1937) tábornok 1917-ben, a képen gyalogsági tábornoki rangban. 1890-től a honvédségnél szolgál, a világháborúban altábornagyként a 20. és a 38. honvéd-gyaloghadosztályt, 1916 nyarától a X. hadtestet vezényli az orosz harctéren. 1917 februárjától a VI. hadtestet irányítja a román fronton gyalogsági tábornokként. 1917 nyarától a XIII. hadtest harcait vezeti az orosz, majd 1918 márciusától az olasz harctéren.



Fogarasi Tamásy Árpád
(1861–1939) tábornok, a képen táborszernagyi rangban. Katonai pályafutását a közös hadseregben kezdi, majd 1902-ben alezredesként áthelyezik a magyar királyi honvédséghez, ahol csapatnál és a honvédelmi minisztériumban szolgál. 1914 szeptemberétől altábornagyként a 23. honvéd-gyaloghadosztály parancsnoka az orosz hadszíntéren. Az ostromlott Przemyśl feladásakor, 1915. március 22-én orosz hadifogságba esik. 1917 augusztusában távollétében táborszernaggyá léptetik elő. 1918 februárjában tér haza, márciustól a 20. honvéd gyaloghadosztályt, áprilistól a XXII., júliustól a háború végéig a IV. hadtestet vezeti az olasz hadszíntéren.



A kézigránátot már az 1904–05-ös orosz–japán háborúban is használták, de tömegesen csak az I. világháborúban alkalmazták: az álláshàborúban először védekezés során árokból dobva, majd támadás alkalmával is. Használatára minden katonát kiképeztek. A képen látható 1916 M. csőkézigránát súlya 1 kg, kibiztosítás után 7 másodperccel robbant, kb. 30 m távolságra lehetett eldobni, egy 25 × 60 m-es területen fejtette ki repeszhatását. Az osztrák–magyar hadseregben használták még a 70 dkg-os nyeles, valamint a T-anyagnak nevezett ingerlő vegyi és robbanóanyaggal töltött, továbbá a német nyeles és tojáskézigránátot. A képen kézigránátdobást gyakorló katonákat látunk.



Egy hidroplán (Lohner-típusú repülőcsónak) jelentést ad le a NOVARA cirkálónak *(1917. május 15.)*.



Az 1883–85 között Angliában épült PANTHER osztrák–magyar cirkáló matróza varrás közben. A haditengerészek a hagyományos kék-fehér egyenruhát viselték.

A HELGOLAND matróza levelet ír (jobbra lent).



▲ A SANKT GEORG páncélos cirkáló matrózai pihenőben. A 8000 tonnás hajó 1901 és 1905 között épült Polában, 1908-tól a világháború végéig a Monarchia cirkálóflottájának zászlóshajója.



Nagybányai Horthy Miklós

(1868–1957) sorhajókapitány a NOVARA gyorscirkáló fedélzetén tisztikarával. A fiumei Haditengerészeti Akadémiát végzi, majd tengerésztisztként szolgál különböző beosztásokban. 1909 decemberétől 1914. július végéig Ferenc József szárnysegédje, 1914 januárjától sorhajókapitány. 1914 augusztusától 1915 januárjáig a HABSBURG csatahajó parancsnoka, majd 1917. május végéig az újonnan szolgálatba állított NOVARA gyorscirkáló parancsnoka. 1915. május 5-én az U8 német tengeralattjárót vontatva áttör az otrantói tengerzáron. 1915. május 24-én részt vesz az Adria partján fekvő Porto Corsini olasz kikötő elleni támadásban. 1915. december 5-én az albániai San Giovanni di Medua kikötőjében elsüllyeszt tizenkilenc kereskedelmi hajót és egy francia tengeralattjárót. 1916. május 9-én az Otrantói-szorosban elsüllyeszt, illetve megrongál két-két felfegyverzett antanthalászgőzöst. Az 1917. május 15-i otrantói csata során megsebesül, felépülése után 1918. február 1-jétől a PRINZ EUGEN csatahajó kapitánya. Az 1915. december 5-i San Giovanni di Medua elleni sikeres támadás és az otrantói csata sikere miatt a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét kapja. 1918. február végétől ellentengernagy, és az osztrák–magyar hadiflotta főparancsnoka. 1918. október 31-én, altengernagyi kinevezésének napján átadja a flottát a Délszláv Nemzeti Bizottságnak. A háború után 1919-ben a Nemzeti Hadsereg főparancsnoka, 1920. március 1-jétől 1944. október 16-ig Magyarország kormányzója. 1948-tól a portugáliai Estorilban él családjával. 1957-ben hal meg. 1993-ban Kenderesen újratemetik.



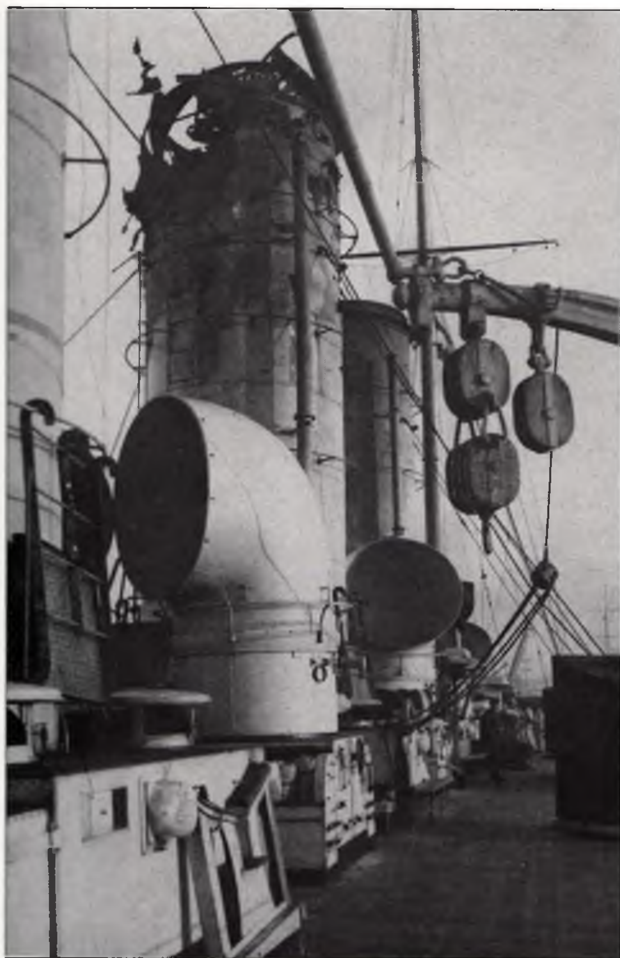


Az osztrák–magyar haditengerészet legnagyobb győztes tengeri ütközetéhez, az otrantói csatához felfejlődő gyorscirkálók *(1917. május 15.)*. Jól láthatók a cselből megrövidített hátsó árbocok, így az ellenség messziről rombolóknak vélhette a cirkálóhadat.



Az otrantói csatában részt vevő gyorscirkálók megsegítésére Cattaróból kifutott SANKT GEORG páncélos cirkáló a TÁTRA torpedóromboló és torpedónaszádok kíséretében egy császári és királyi tengerészeti repülőgépről készült légi felvételen.





A NOVARA sérült orr-része az otrantói csata után. A gyorscirkáló 1912–15 között épült a fiumei Ganz és Társa Danubius Hajógyárban. A 3500 tonnás hajó 27 mérföld óránkénti sebességet ért el, a világ leggyorsabb hadihajói közé tartozott, kilenc 10 cm-es, egy 7 cm-es ágyú, hat torpedóvető cső képezte fegyverzetét. Személyzete 340 főből állt. 1915 nyarán többször hajtott végre támadást olasz parti célpontok ellen, december 5-én az albániai San Giovanni di Meduát lőtte. 1916. január 27-én részt vett a Durazzó elleni támadásban, majd április 3-án és július 8–9-én az Otrantói-szorosban harcolt. 1917. május 15-én az otrantói csata egyik főszereplője. 1918 áprilisában háromszor támadta az olasz partokat. 1919-ben a francia flottához került, ahol THIONVILLE névvel 1941-ig szolgált.

A HELGOLAND megrongálódott kéménye az otrantói csata után. Jól láthatók az ellenséges találatok nyomai. A hajót (a SAIDA cirkálóval együtt) a háború után Olaszország kapta meg.





Kompresszoros fúrógép segítségével készül a kaverna és a tüzelőállás.

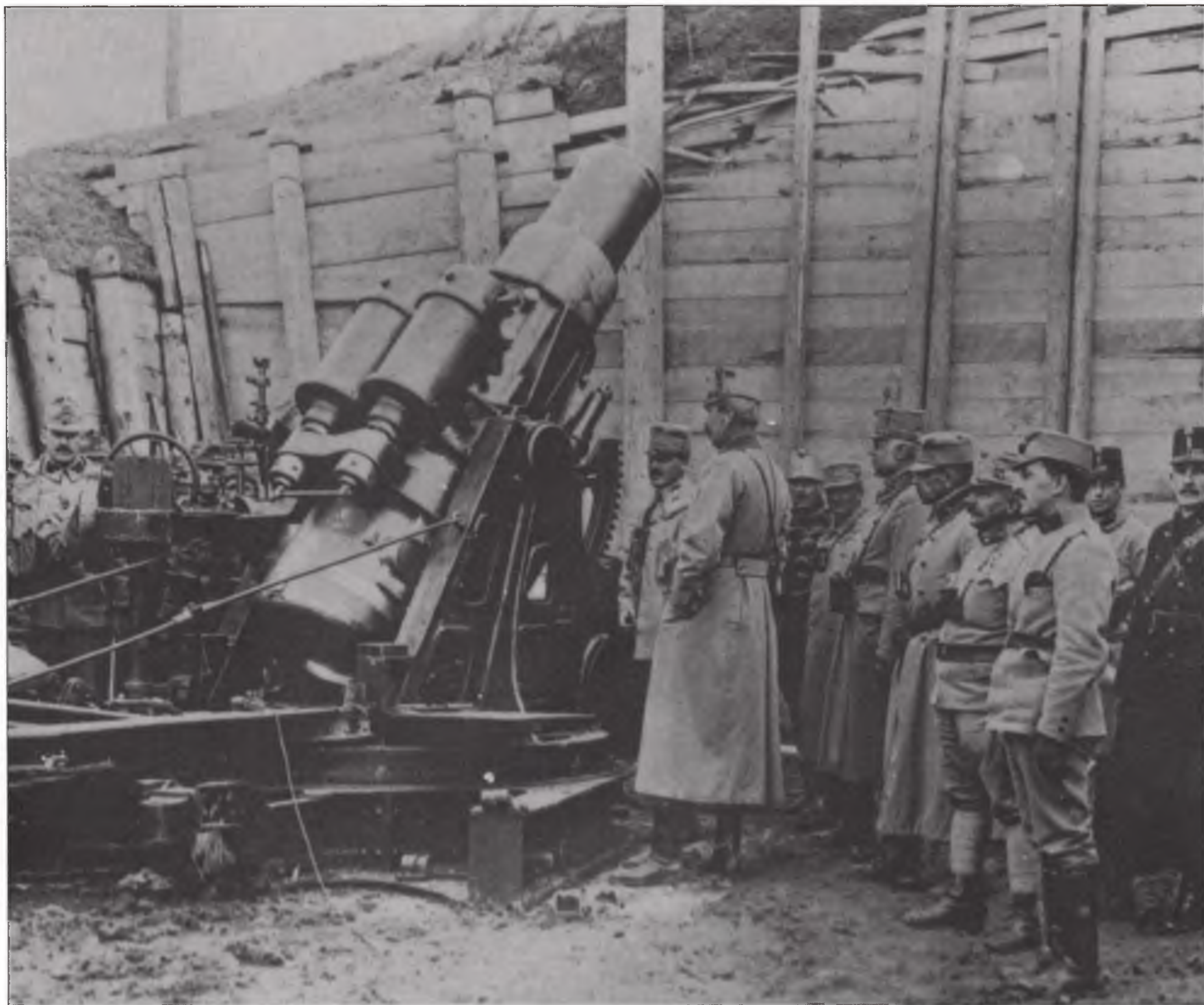


A székesfehérvári 17. honvédgyalogezred állásainak leplezett bejárata a Monte San Gabrielén *(1917. szeptember)*.
A leplezett bejáratokat az ellenséges tüzérségi megfigyelők és a felderítőgépek megtévesztésére alkalmazták.





Az 1917 októberében végrehajtott caporettói áttörés a központi hatalmak legnagyobb szabású hadművelete volt az olasz fronton. Az újonnan felállított német 14. és a két osztrák–magyar Isonzó-hadsereg csapatai döntő vereséget mértek az olaszokra. A szövetségesek a Piave folyóig nyomultak előre a frontvonalat több mint 200 km-rel megrövidítve. Az olasz vereség (10 ezer halott, 300 ezer sebesült, 350 ezer hátországi katonaszökevény) oly mértékű volt, hogy a hadsereget újjá kellett szervezni. A Monarchia 30 ezer, a németek 40 ezer katonát veszítettek. A megszállt északolasz területeken osztrák–magyar közigazgatást vezettek be. Az olasz hadszíntéren mindkét oldal vesztesége oly nagy mértékű, a sebesültek száma oly magas volt, hogy még a templomokban is szükségkórházat rendeztek be *(1917. november)*.

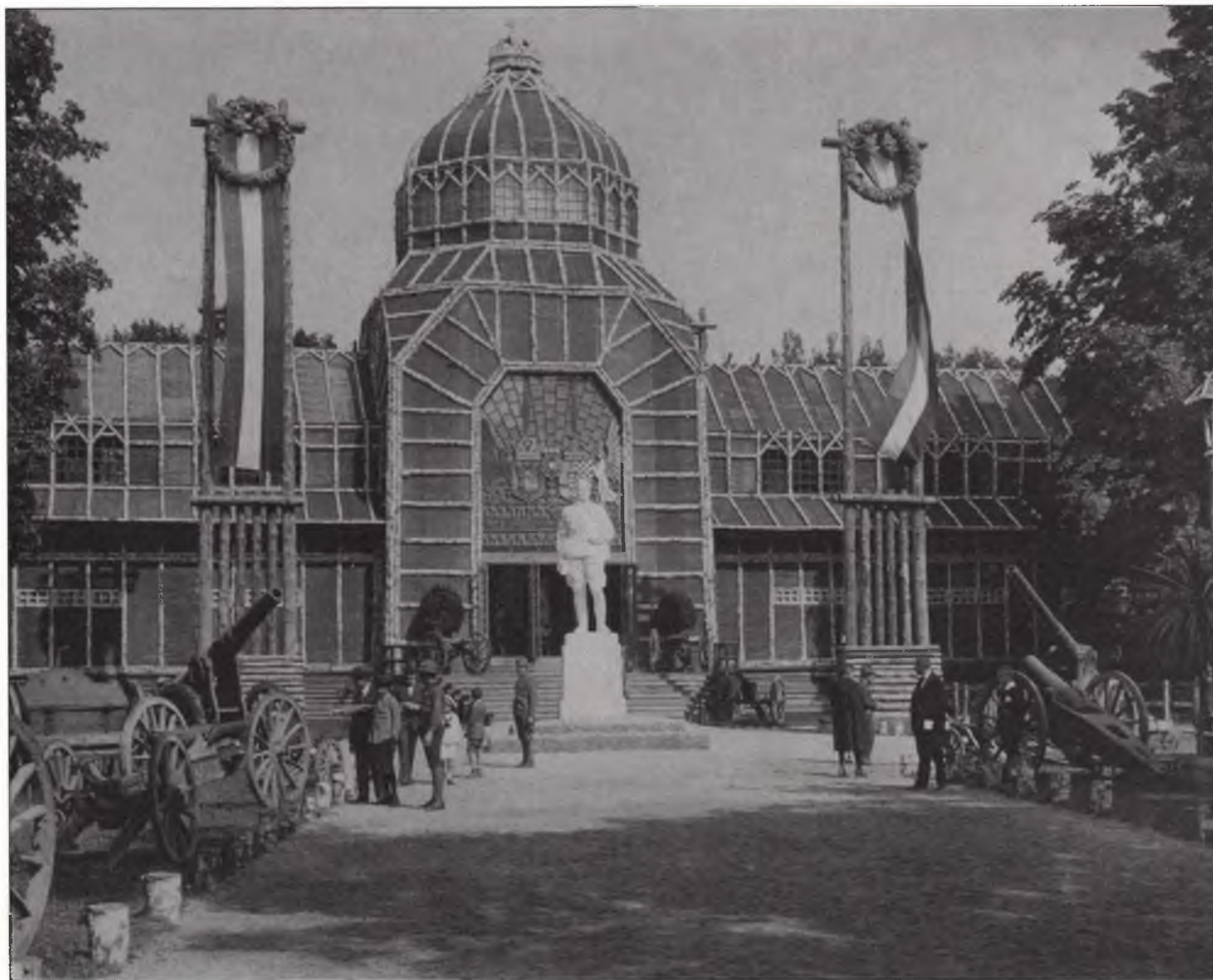


▲

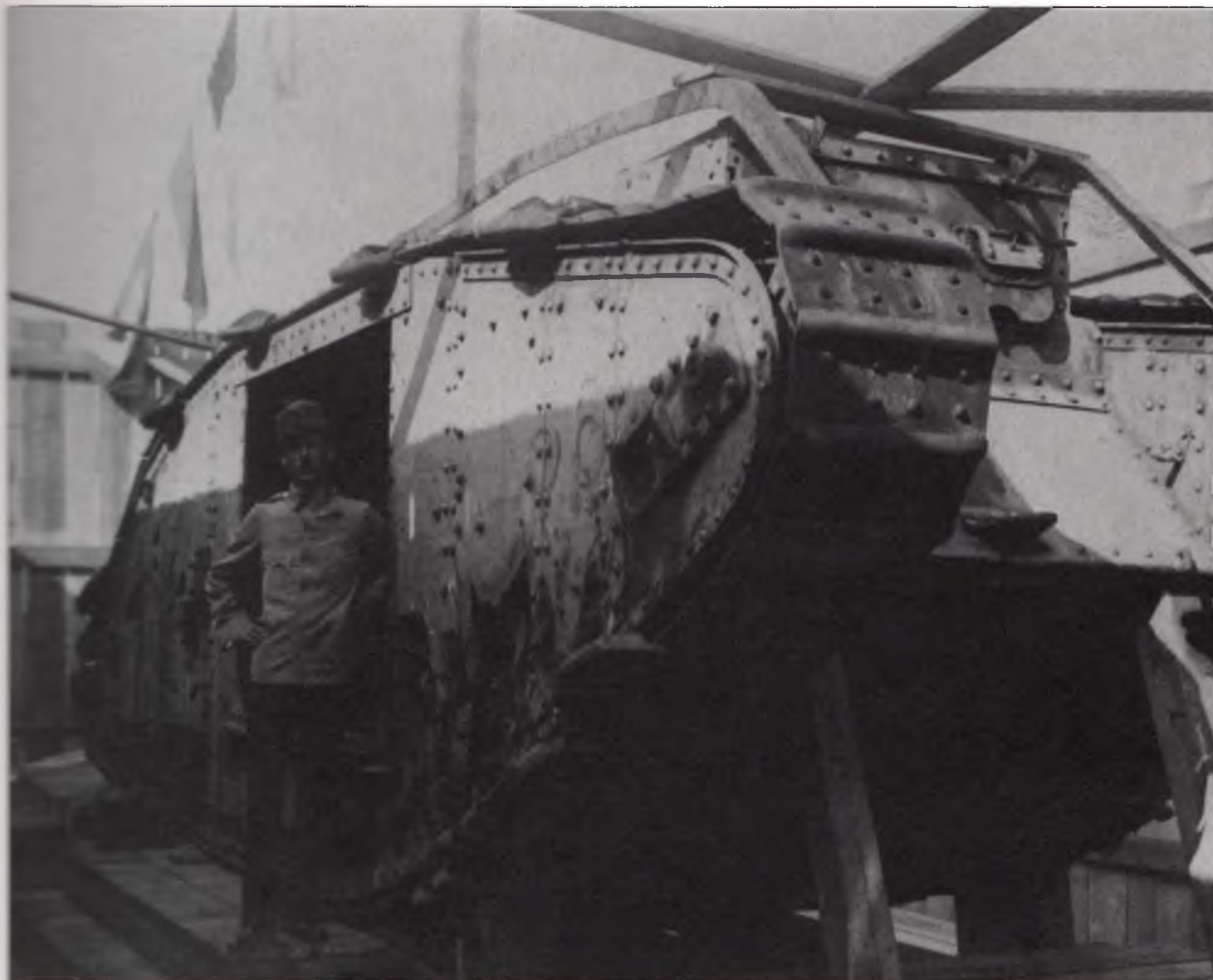
Jenő főherceg (1863–1954) tábornagy egy 1916 M. 30,5 cm-es nehézmozsarat szemlél (középen köpenyben). Gyorsan ível felfelé a katonai pályán a közös hadseregben. A világháború kitörésekor lovassági tábornokként az önkéntes hadigondozás főfelügyelője. 1914 decemberétől az 5. hadsereg parancsnoka a balkáni hadszíntéren. 1915 májusától vezérezredesként a délnyugati (olasz) front parancsnoka. 1916 májusában személyesen vezeti a róla elnevezett hadseregcsoport harcait a dél-tiroli offenzíva során. 1916 novemberétől tábornagy. 1918 januárjában szabadságolják, a háború végén nyugdíjazzák. 1917 januárjában háborús érdemei elismeréseként az uralkodótól a Katonai Mária Terézia Rend nagykeresztjét kapja.



A háborús gazdálkodásban kimerült országok kénytelenek voltak polgáraikhoz fordulni támogatásért: ennek egyik legelterjedtebb formája a hadikölcsönjegyzés volt. A magyar állam az I. világháborúban nyolc alkalommal, 16 milliárd korona értékben bocsátott ki hadikölcsönkötvényt a háborús kiadások finanszírozására. A kis címletű állami értékpapírból bárki jegyezhetett. A lakosság nagy része szinte minden felesleges pénzét a kezdetben 6%-os kamatozású hadikölcsönkötvényekbe fektette, amelyek az infláció miatt elértéktelenedtek, jelentős veszteséget okozva tulajdonosaiknak. A 7. hadikölcsönt a honvédség vezetőinek felhívására a honvédek és a népfelkelők tömegesen jegyezték. A képen a 6. magyar hadikölcsönt jegyző katonát látunk *(1917. június 11)*.



A margitszigeti hadi kiállítás főpavilonjának bejárata. József Ágost főherceg vezérezredes kezdeményezésére 1917. szeptember 16-án nyílt meg, majd a téli szünet után 1918. május 1-jétől október 1-jéig ismét nyitva tartott. A kiállítás belépődíjakból befolyt bevételét az 1916-os román betörés erdélyi hadikárosultjainak juttatták. A kiállítás építője Medgyaszay István műépítész főhadnagy volt. A főpavilonban József főherceg háborús emléktárgyai, a Szurmay-pavilonban az Uzsoki-hágó körüli harcokat bemutató dombormű, zsákmányolt orosz és román fegyverek, zászlók, lövedékek, fotók kaptak helyet. A Vöröskereszt tevékenységét, továbbá a kiemelkedő háborús képzőművészek műveit külön csarnokban mutatták be, a közönség a szabad téren fedezéket és fedett lövészárkot is láthatott. 1918 júniusában hadikölcsönplakát-kiállítás nyílt meg, júliusban a kiállítás egy zsákmányolt angol harckocsival bővült.



Kilőtt és megrongált oldalú, zsákmányolt MARK IV. angol harckocsi a margitszigeti hadi kiállításon. A britek 1915-től élen jártak a harckocsik kifejlesztésében. Ebből a típusból több mint ezer darab készült. A 28 tonnás acélmonstrumot 125 lóerős motor hajtotta, és csak 6 km/óra sebességgel tudott közlekedni. Hatótávolsága 56 km, páncélzata 10 mm-es volt. fegyverzetét két 57 mm-es ágyú és két 8 mm-es géppuska, vagy hat 8 mm-es géppuska, személyzetét hat fő képezte. A Monarchia és Oroszország nem gyártott harckocsit a világháborúban, a britek, franciák, németek, olaszok viszont igen.

Egy Brandenburg D I. vadász és egy Aviatik C I. felderítő (a kép közepén és tőle balra), valamint négy Brandenburg C I. felderítő repülőgép légi találkozása *(1917. szeptember)*. Katonai célokra a Monarchiában 1910-től használtak repülőgépeket. 1912-től a háború végéig működött Bécsújhelyen a Repülőtiszti Iskola, ahol százas csoportokban két hónap alatt képezték ki a légi-megfigyelő-tiszteket és a legénységi állományú pilótákat a közös hadsereg számára. 1915-től 22 pilótakiképző pótszázad működött a Monarchia területén, Magyarországon a legnagyobbak Újvidéken és Szombathelyen voltak. 1918-ban a szárazföldi repülőcsapatok állományába közel 1000 tényleges és ugyanannyi tartalékos tiszt, több mint 1850 altiszt és legénységi állományú, valamint 38 ezer fős földi személyzet tartozott. A haditengerészeti repülők alá 800 aktív és 50 tartalékos tisztet, 750 altisztet és katonát soroltak be.



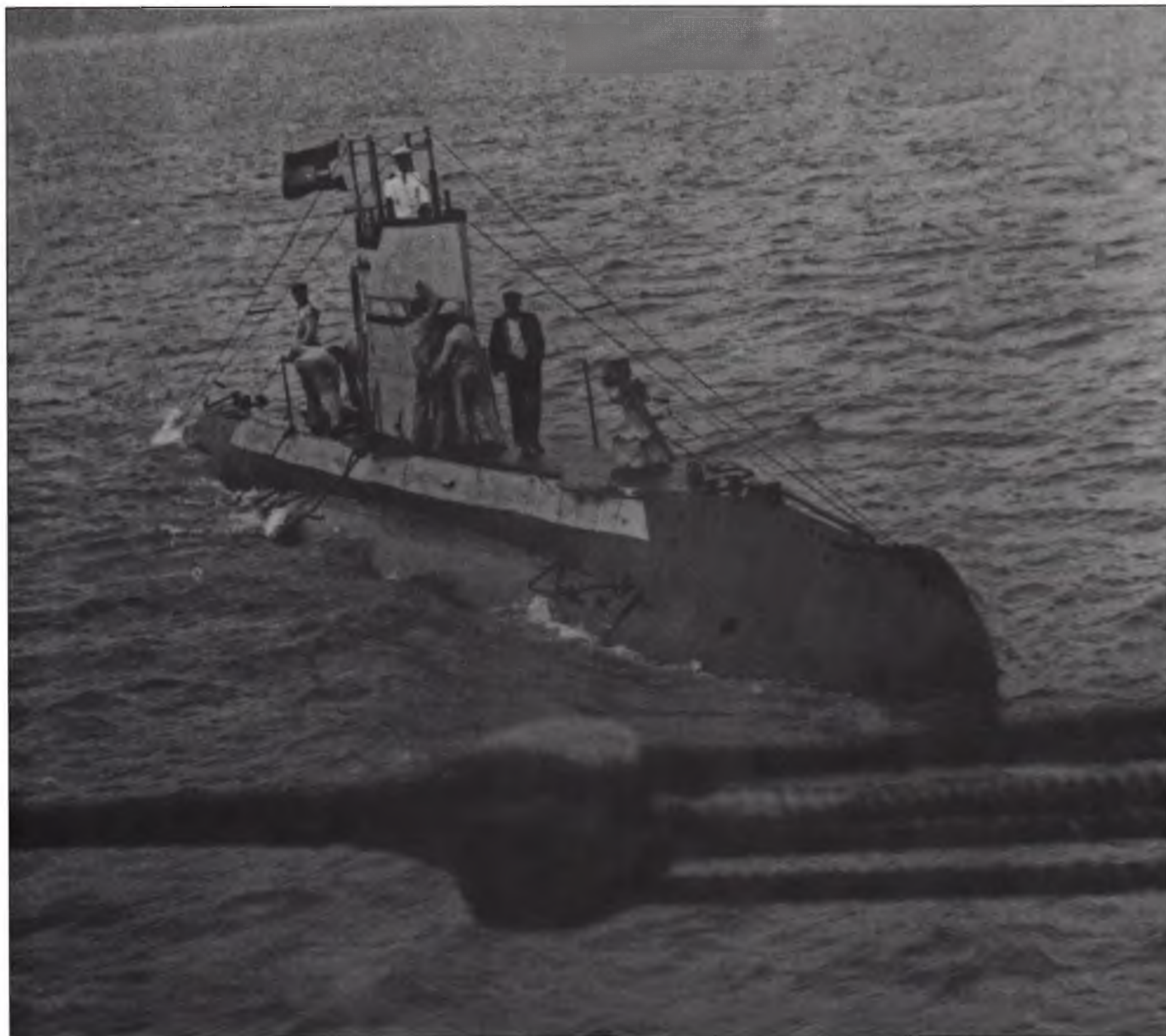




Indulásra készen: Albatros D III. vadászrepülőgépek a dél-tiroli Pergine repülőterén *(olasz front)*. Az Albatros repülőgépet német licenc alapján Ausztriában gyártották. Az együléses, kétfedelű gépet 225 lóerős Daimler-motor hajtotta, 190 km/óra sebességet és 5,5 km repülési magasságot ért el, hatótávolsága 500 km volt. Két légcsavarkörön keresztül előretüzelő géppuskával szerelték fel, melyet a pilóta működtetett. Az általában együléses vadászgépeket az ellenséges repülőgépek, léghajók, ballonok levegőben történő leküzdésére és a saját repülők védelmére használták. A pilóta az egész géppel célozva támadta ellenfelét. Az osztrák–magyar vadászgépeket csak 1916-tól és döntően az olasz fronton alkalmazták. A Monarchia területén a legfontosabb repülőterek Bécs környékén (Fischamend, Aspern, Bécsújhely) és Budapest körül (Albertfalva, Aszód, Mátyásföld) voltak. Az olasz fronton Casarsa, Feltre, Levico, Navolc, Pergine, Prosecco helységekben helyezkedtek el a legismertebb repülőterek.



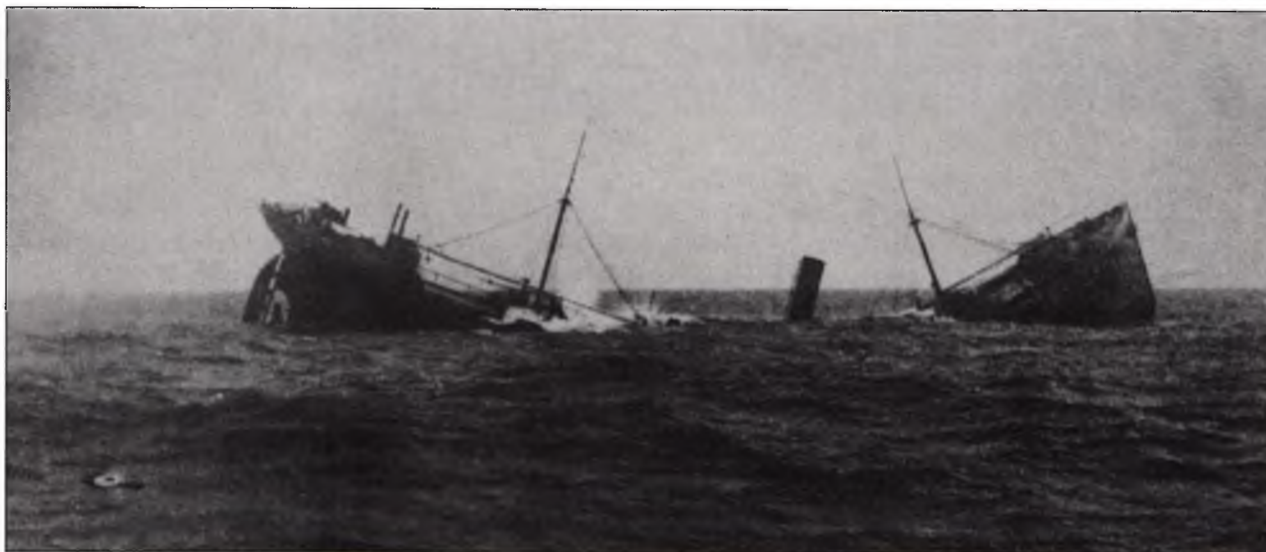
Ittebei és eleméri Kiss József (1896–1918) az I. világháború legeredményesebb magyar vadászpilótája. A „levegő lovagja" nevet azért kapta, mert tizenkilenc levegőben legyőzött ellenfele közül kilencet élve kényszerített leszállásra. 1915 őszén frontszolgálatból jelentkezett repülőnek, elvégezte a bécsújhelyi pilótaiskolát. 1916 májusától az olasz front dél-tiroli szakaszán található perginei repülőbázison szolgál altisztként. Az 1917 novemberében Perginében alakult 55. vadászrepülő-század kötelékében Albatros D III., majd Phönix D II. vadászgéppel aratta legtöbb légi győzelmét. 1918. május 24-én két kísérőjével nyolc brit vadászgéppel folytatott légiharcot, amikor lelőtték. Másnap lezajlott temetésén a brit légierő köteléke koszorút dobott a sírjára. Halála napján az uralkodó hadnaggyá léptette elő.



Az osztrák–magyar U5 tengeralattjáró a polai kikötőben. (Az U6-tal együtt a fiumei Whitehead Torpedó és Gépgyárban épült 1908–09-ben.) 1910. április 1-jén állt szolgálatba. Vízkiszorítása 240 tonna volt, felszíni sebessége 11 csomó, fegyverzete négy-öt darab 45 cm-es torpedóból, egy 4,7 cm-es gyorstüzelő ágyúból állt, legénységét 19 fő alkotta. 1917. május 16-án gyakorlat közben aknára futott és elsüllyedt, de kiemelték, és a háború végéig szolgálatban maradt. A francia LEON GAMBETTA páncélos cirkálót 1915. április 27-én az Otrantói-szorosban, az olasz NEREIDE tengeralattjárót 1915. augusztus 5-én Pelagosa előtt süllyesztette el, később még egy görög és egy olasz kereskedelmi gőzöst küldött a tenger fenekére. Magyarországon 1908-tól 1918-ig összesen tizenhárom tengeralattjáró épült.



Az U3 és U4 császári és királyi tengeralattjárók kifutás előtt Polában. A két hajó 1907–08-ban épült a németországi Kielben. 1909 szeptemberében álltak szolgálatba a Monarchia haditengerészeténél. A 240 tonnás vízkiszorítású naszádok óránként 12 mérföldet tudtak megtenni, legénységük 21 fő volt. Fegyverzetüket egyenként három darab 45 cm-es torpedó, valamint egy 3,7 cm-es löveg alkotta. Az U3 1915. augusztus 13-án Brindisi előtt olasz vízibomba-támadás következtében megsérült és elsüllyedt. Az U4 1915. június 9-én a Brindisibe tartó brit DUBLIN cirkálót rongálta meg torpedójával, majd 1915. július 18-án az olasz GIUSEPPE GARIBALDI páncéloscirkálót süllyesztette el Gravosa előtt. Ezenkívül tizenöt különböző nemzetiségű kereskedelmi hajót küldött a tenger fenekére a háború során.



Az osztrák–magyar U29 tengeralattjáró által a Földközi-tengeren Máltától északra megtorpedózott DALTON brit felfegyverzett gőzös *(1917. április 10.)*.

1918



Az 1917. októberi orosz forradalom nyomán hatalomra került bolsevik kormány december 5-én fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal, majd Breszt-Litovszkban megkezdődtek a béketárgyalások. A breszt-litovszki békét 1918. március 3-án írták alá, amelynek értelmében Szovjet-Oroszország elveszítette Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot (összesen 780 ezer km^2 területet 56 millió lakossal), 6 millió német márka hadisarcot kellett fizetnie, és le kellett szerelnie hadseregét. Megállapodás született a hadifoglyok kölcsönös hazaengedéséről is.
A képen az osztrák–magyar küldöttség látható Breszt-Litovszkban a béketárgyalások szünetében *(1918. február)*. Balról az első gróf Ottokar Czernin közös külügyminiszter, mellette dr. Gratz Gusztáv, a közös külügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője, mögöttük bacsányi Csicserics Miksa altábornagy, a hadsereg-főparancsnokság képviselője, a harmadik sorban jobbról Wulff Olaf korvettkapitány, a haditengerészet képviselője, a negyedik sorban jobbról Pokorny Hermann, a vezérkar hírszerző szolgálatának alezredese.



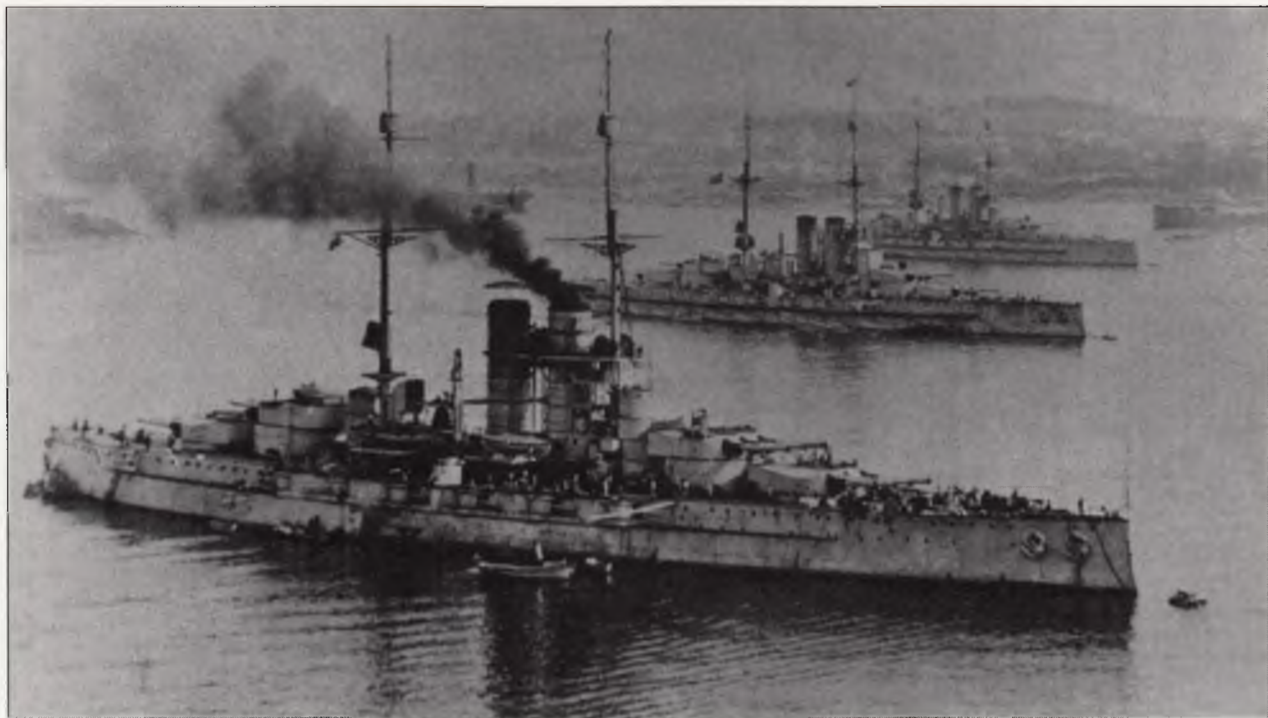
Románia 1916 augusztusában üzent hadat Ausztria–Magyarországnak, s mintegy 420 ezer fős hadseregével betört a gyakorlatilag védtelenül hagyott Erdélybe. Ám hiába volt jelentős számbeli fölényben, megfelelő háborús tapasztalatok híján seregei nem vehették fel a versenyt a harcedzett és jól irányított szövetséges hadseregekkel. A román frontot 1917 januárjában csak orosz csapatok segítségével tudták a Duna–Szeret vonalon stabilizálni, s Románia haderejét is csak antant segítséggel sikerült újjászervezni. Az 1917. októberi oroszországi forradalom alapvetően megváltoztatta a helyzetet: orosz támogatás nélkül Románia nem vállalhatta tovább a harcot. Az 1918. március 5-én megkötött bufteai előzetes béke után, május 7-én Bukarestben írták alá a központi hatalmak és Románia közötti békeszerződést, amely rendelkezett egy 5636 km²-es, a Kárpátokban lévő, nem összefüggő terület átengedéséről és más gazdaságilag előnyös lépésekről a Monarchia javára. A román hadsereget leszerelték, Bulgária pedig megkapta Dél-Dobrudzsát. A képen a bukaresti béke aláírása látható 1918. május 7-én. Az asztalnál ülnek balról jobbra: Ahmed Nessimy török külügyminiszter, rajeczi Burián István osztrák–magyar külügyminiszter, Richard von Kühlmann német külügyminiszter, Vaszil Radoszlavov bolgár miniszterelnök.



A kassai 34. közös gyalogezred egyik rohamraja. A rohamkatonák felszereléséhez 1895 M. Mannlicher ismétlőkarabély, szurony és az ahhoz hasonló rohamkés, rohamsisak, négy – állásépítésre szolgáló – üres homokzsák, kézigránátok, kenyérzsák (benne 40 karabélylőszer), drótvágó olló, csákány, gázálarc és ásó tartozott. Egyenruhájuk azonos volt a gyalogságéval, de könyökükre és térdükre erős szövetfoltokat varrtak. A rohamsisak homlokrészére néha páncéllemezt szereltek a kézifegyverek lövedékei ellen, időnként pedig a felsőtestet védő páncélt is alkalmaztak.



Osztrák–magyar 1914/16 M. 9 cm-es aknavető. 5,5 kg-os lövedékét 130–450 méterre repítette, hátulról töltötték.



A SZENT ISTVÁN, a TEGETHOFF és a VIRIBUS UNITIS osztrák–magyar csatahajók Polában. Az 1912 decemberében szolgálatba állt VIRIBUS UNITIS volt a világon az első csatahajó, amelynek mindegyik forgatható páncéltornyában három löveget helyeztek el.

A SZENT ISTVÁN csatahajó tatja. Az osztrák–magyar haditengerészet egyetlen teljesen magyar építésű csatahajója az I. világháborúban, egyben a legnagyobb hajó, amely valaha magyar gyárban készült. 1912 januárjában kezdték építeni a fiumei Ganz és Társa Danubius Hajógyárban. 1914. január 17-én bocsátották vízre, az ünnepségen Ferenc Ferdinánd trónörökös tüntetőleg nem volt jelen. 1915. november 17-én lépett szolgálatba, a háborúban lőgyakorlatokon és Pola légvédelmében vett részt. Első és egyben utolsó nagyobb útjára 1918 júniusában került sor. Vízkiszorítása több mint 21 ezer tonna, sebessége 20 mérföld, személyzete 1094 fő volt. Fegyverzetét tizenkét darab, négy lövegtoronyban elhelyezett 30,5 cm-es löveg, továbbá tizenkettő 15 cm-es, tizenkettő 7 cm-es, kettő 4,7 cm-es Skoda-löveg, valamint négy 53,3 cm-es torpedóvető készülék képezte.





A süllyedő SZENT ISTVÁN, háttérben a TEGETHOFF csatahajó. 1918. június 10-én hajnali 3 óra 30 perckor a MAS 15-ös (olasz torpedóvető gyorsnaszád) két torpedója a Premuda-szigettől 9 mérföldre délkeletre eltalálta a SZENT ISTVÁN-t, amely azonnal 10 fokkal jobbra dőlt. A mentést a kísérő torpedónaszádok végezték, mivel csatába indulva a két csatahajón nem voltak mentőcsónakok. A hajó 6 óra 12 perckor elsüllyedt. 89 ember vízbe fulladt, 1005 tengerészt sikerült kimenteni. Ez volt az osztrák–magyar haditengerészet legsúlyosabb vesztesége a háborúban.



A SZENT ISTVÁN csatahajó életben maradt matrózainak kimentése a tengerből.



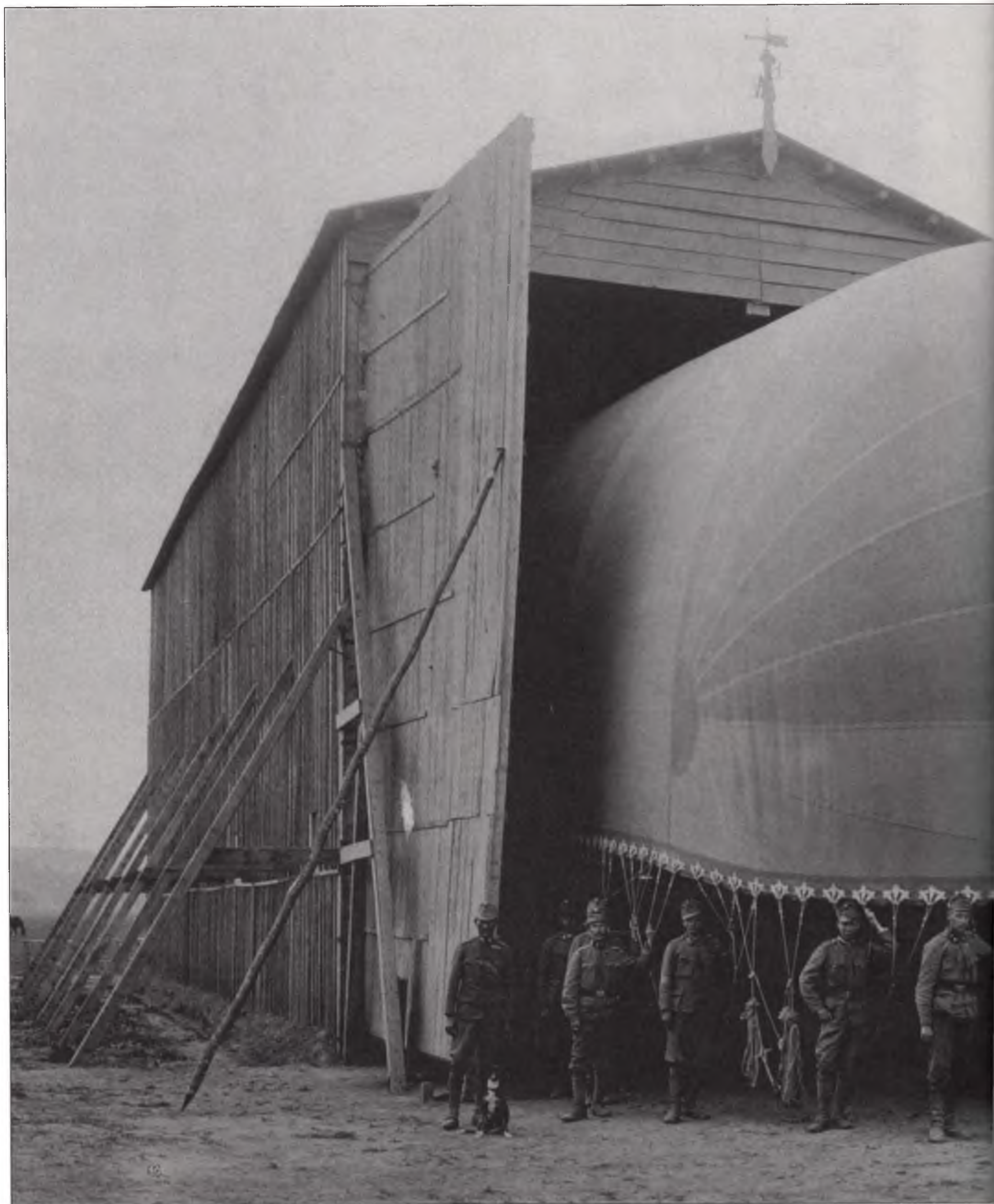
Az 1918. június 15-én megindított és július 7-ig tartó piavei offenzíva a Monarchia hadseregének utolsó támadása volt az olasz hadszíntéren, melyhez minden bevethető erőt igénybe vettek. A Svetozar Boroević tábornok hadseregcsoportjának alakulatai (fele magyar katonákból állott) több ponton átkeltek a Piave folyón. A túlparton néhány kis hídfőt építettek ki, 4-5 km-t haladtak előre, elfoglalták a Montello-hegyhát nagy részét, a számbeli fölényben lévő, brit és francia egységekkel megerősített olasz védelmet azonban nem sikerült áttörniük. A Piave hirtelen áradása, a megfelelő tüzérségi támadás hiánya és az utánpótlási gondok miatt az osztrák–magyar csapatokat visszavonták a folyó bal partjára. A hadműveletek a dunai birodalom hadseregének vereségével végződtek. A Monarchia összességében 150 ezer főt (az antant 85 ezer embert) és nagy mennyiségű hadianyagot veszített.
A képen egy 1915 M. 7,5 cm-es hegyi ágyút szállítanak át egy ideiglenes tutajon a Piave felső szakaszán. A pajzzsal felszerelt löveg 6,5 kg-os lövedékét 7 km távolságra lőtte ki, lóval fogatolva vontatták, vagy hét egységben málházva továbbították.



A Petróczy István (1911-től századosként a bécsújhelyi császári és királyi repülőiskola első parancsnoka, majd a világháborúban az osztrák–magyar katonai repülőgépgyártás irányítója), Kármán Tódor és Zurovecz Vilmos által tervezett PKZ 1. helikopter felszállás közben a pestszentlőrinci Lipták Gyárban. Az acélcsővázas szerkezetű, egymással ellentétesen forgó, 6 méter átmérőjű, kétszárnyú légcsavarral ellátott helikoptert három 120 lóerős Le Rhone-forgómotor hajtotta. A kötött ballonok helyettesítésére szánták. A gép egyik változata 1918-ban a földhöz rögzítve fél óráig lebegett 50 méter magasságban.



A PKZ 1. helikopter a budapesti Magyar Általános Gépgyár udvarán. A felhajtóerőt szolgáltató légcsavarpár felett, egy gondolában megfigyelő látható.





A kiszolgáló legénység 1898 M. kötött megfigyelőléggömböt vezet ki a Wierbow melletti léggömbcsarnokból *(orosz front)*. A német Parseval és Siegsfeld tervei alapján készült, 600 m³-es hurka alakú sárkányballonokat hidrogénnel töltötték fel. A feltöltés 12 órát vett igénybe. Motoros csörlőkkel engedték fel, illetve szállították le. Csúcsmagassága 800–1200 méter volt, a gondolában álló megfigyelő szabad szemmel 6, távcsővel 12 km-re látott el. A fronton a tüzérségi tűz irányításában, az ellenséges csapatmozgások megfigyelésében volt nagy szerepük. Ellenséges repülőtámadás esetén a megfigyelő ejtőernyővel kiugrott. A Monarchia a háború alatt összesen 181 darab, századokba összevont megfigyelő léggömbbel rendelkezett, és 26-ot veszített. A rendelkezésre álló néhány kormányozható léghajót nem vetették be. A ballonok a várak, haditengerészeti támaszpontok (pl. Przemyśl, Krakkó, Cattaro, Pola) védelmében is fontos szerepet játszottak. Az antant bombázógépei ellen többek között 2000–3000 méter magasra felengedett 80–100 m³-es ballonokból álló léggömbzárral védekeztek. A tartókötelekbe belegabalyodó ellenséges repülőgép sorsa a legtöbbször megpecsételődött.

Ünnepség a hátországban *(Pozsony, 1918. szeptember)*.





Magyar gyerekek nyaralni indulnak a Károly Király Gyermeknyaraltatási Akció keretében. 1918 nyarán hathetes turnusokban több ezer budapesti és vidéki gyerek – többségük hadiárva – üdült isztriai nyaralóhelyeken.



Nádasi Tersztyánszky Károly (1854–1921), a képen vezérezredesi rangban. Pályafutása kezdetétől végig a közös hadseregben szolgál. A világháború kitörése után lovassági tábornokként a budapesti IV. hadtest élén a Szerbia elleni hadműveletben vesz részt, majd 1914. augusztus végétől az orosz fronton harcol. 1915 februárjában a Przemyśl felmentésére létrehozott hadseregcsoport parancsnoka, 1915 júniusától a Monarchia balkáni haderőinek főparancsnoka, 1915 szeptemberében az újonnan alakult 3. hadsereget vezeti, majd leváltják. 1916 júniusától vezérezredesként a 4. hadsereg parancsnoka, majd 1917 márciusától a 3. hadsereget irányítja az orosz fronton. 1917 szeptemberétől a háború végéig a lovas testőrszázad kapitánya Bécsben.



Dentai Rohr Ferenc (1854–1927) báró, a képen tábornagyi rangban. Pályáját a közös hadseregben kezdi, majd 1901-ben ezredesként áthelyezik a magyar királyi honvédséghez, 1904–05-ben vezérőrnagyként a székesfehérvári V. honvédkerület parancsnoka, majd 1909-ig altábornagyként honvédlovassági felügyelő. 1913–14-ben lovassági tábornokként a honvédség főparancsnoka. A világháború kitörése után az osztrák–olasz határ erődítési munkálatait irányítja, 1915 májusától a róla elnevezett hadseregcsoport (1916 februárjától 10. osztrák–magyar hadsereg) Karintiát védi az olasz betörés ellen. 1916 júniusától vezérezredesként a 11. hadsereg parancsnoka Dél-Tirolban, 1917 márciusától az 1. hadsereget irányítja a román hadszíntéren, 1918 februárjától mint tábornagy. 1918 szeptembere és decembere között a magyar királyi Darabont Testőrség kapitánya Bécsben.



A háború valóságának megörökítése: tábori fényképészek munka közben. A haditudósítók, a tábori fényképészek, a hadifestők és más képzőművészek a hadsereg-főparancsnokságon belül működő, mintegy 400 fős sajtó-főhadiszállás irányítása alá tartoztak. Mintegy egynegyedük volt magyar. A frontot bejáró haditudósítók névsorában olyan hírességeket találunk, mint Móricz Zsigmond vagy Molnár Ferenc. A fotográfusok közül Balogh Rudolf, Hehs Aladár, Jelfy Gyula érdemel említést. Az állásokban maguk is közvetlen benyomásokat szereztek a háborúról. Megörökítették a frontharcokat, a katonaélet apró mozzanatait, a táj szépségét vagy éppen kietlenségét.

Rajzolók, festők, szobrászok járták hivatalos haditudósítóként a harctereket, hogy műveikkel hírt adjanak, beszámoljanak a háború eseményeiről – no és hogy lelkesítsék a katonákat és az otthoniakat. Mednyászky László például alighogy kitört a háború (ekkor már több mint 60 éves volt) a Budapesti Hírlap és az Új Idők rajzolójaként az orosz frontra indult, 1915–16-ban pedig már mint a Monarchia hivatalos haditudósító-festője a szerb harctéren dolgozott. A legismertebb hadifestők között ott találjuk Edvi Illés Ödönt, Kisfaludi Strobl Zsigmondot, Maróti Gézát, Márffy Ödönt, Pór Bertalant, Révész Imrét. A képen Vastagh Géza festőművész, hadifestő látható alkotás közben, a munkácsi 11. honvéd gyalogezrednél Galíciában. A bevonult magyar hadifestők és képzőművészek alkotásaiból időnként jótékony céllal kiállítást rendeztek.





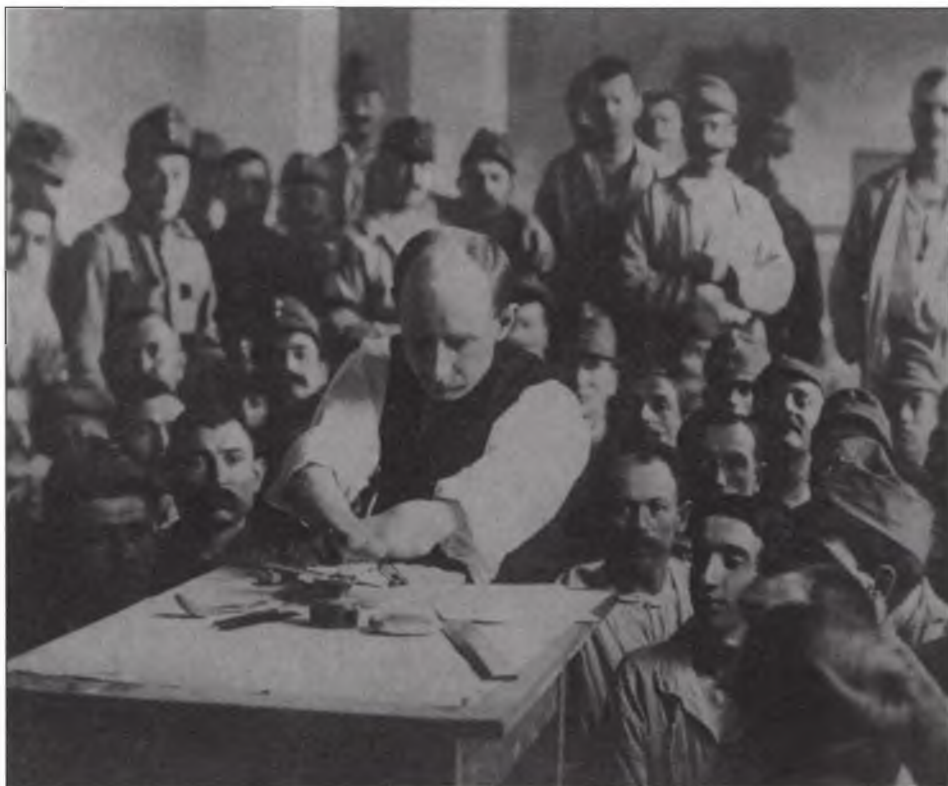
A frontról fegyvertelenül hazatérő katonák *(1918. november)*. A frontvonalak felbomlása után mintegy 2 millió kiéhezett, lerongyolódott osztrák–magyar katona indult haza vonaton, szekéren, lóháton, gyalog. Néhány honvédhadosztály zárt rendben, fegyvereit megtartva érkezett haza, ők még vállalták volna a harcot hazájukért, de az új kormány lefegyverezte a hadsereget.



Hazaérkezett magyar hadifoglyok ebédért állnak sorba a budapesti Nyugati pályaudvaron. A breszt-litovszki béke aláírása (1918. március 3.) után sok osztrák–magyar hadifogoly térhetett haza. Nagy részüket kis idő múlva újra bevonultatták, és az olasz frontra küldték. Az Oroszországból érkezett magyar hadifoglyok elmaradt zsoldjukat két összegben kapták meg: az igazolási eljárás előtt előleget kaptak, majd az eljárás lezárása után a teljes járandóságot kézhez vehették.



A sebesült szeméből elektromágnes segítségével távolítják el a gránátszilánkot egy helyőrségi kórházban. A háború során a Monarchia nagyobb helyőrségeiben összesen huszonnyolc kórház működött, mindegyik ezer katonát láthatott el, és tábori kórházat állított fel.



Bemutató egy katonai kórház ortopéd sebészetén: hogyan kell fogni csonkolt kézzel a kést, villát, kanalat.

Rokkant magyar katonák foglalkoztatása a Gyáli úti Zita Kórházban, Budapesten.



A nyitrai 14. honvéd-gyalogezred elesett-jeinek temetője a Kárpátokban.



Kenyeret adományoznak a rokkant katonáknak.


MIND HÖSÖK ÜN

1914


49. oldal

Ferenc Ferdinánd főherceg, trónörökös a VIRIBUS UNITIS vízre bocsátásakor, 1911. június 24-én.
Thronfolger Erzherzog Franz Ferdinand beim Stapellauf von VIRIBUS UNITIS am 24. Juni 1911.
Heir to the throne Archduke Francis Ferdinand at the launching of VIRIBUS UNITIS, on June 24, 1911.


51. oldal

Gavrilo Princip letartóztatása a szarajevói merénylet után, 1914. június 28-án.
Die Verhaftung von Gavrilo Princip nach dem Attentat im Sarajewo, am 28. Juni 1914.
The arrest of Gavrilo Princip on June 28, 1914, after the assassination in Sarajevo.


51. oldal

Az elhunyt trónörököspár felravatalozott koporsói Trieszteben.
Die Aufbahrung der Särge des ermordeten Thronfolgepaares in Triest.
The catafalque of the deceased heir and his wife in Triest.


52. oldal

Önkéntes katonákat toborzó csapat Budapesten.
Freiwillige anwerbende Gruppe in Budapest.
A group of recruiting volunteers in Budapest.


52. oldal

Újoncok bevonulása a budapesti Mária Terézia laktanyába.
Einrückende Rekruten in die Maria Theresia Kaserne in Budapest.
New recruits entering the Maria Theresa barracks in Budapest.


53. oldal

A mozgósítási parancs értelmében bevonuló bosnyákok Budapesten.
Einrückende Bosniaken nach der Anordnung der Mobiliesierung in Budapest.
Joining up Bosnians after the mobilization in Budapest.


53. oldal

Honvédgyalogszázad felszerelése a laktanya udvarán.
Die Ausrüstung einer Kompanie der königlich ungarischen Honved Infanterie am Hof der Kaserne.
The equipment of a Honvéd infantry company in the barrack-square.


54–55. oldal

Magyar gyalogos katonák bevagonírozásra várnak.
Ungarische Infanteristen warten auf die Einwaggonierung.
Hungarian soldiers waiting for entrainment.


56. oldal

Az 5–15 éves „hadköteles" állatokat hátas-, hámos- vagy málháslóként sorozzák be.
Pferdemusterung von Reit-, Zug- und Packpferden.
Enlistment of animals of military age as riding, draught- and pack-horses.


56. oldal

Magángépkocsikat soroznak a budapesti Vérmezőn.
Musterung der Privatkraftfahrzeuge auf der Generalwiese (Vérmező) in Budapest.
Enlistment of private cars in the Vérmező in Budapest.


57. oldal

Magyar katonák kiképzése közelharcra, puska és szurony helyett bottal egy laktanya udvarán.
Nahkampfausbildung von ungarischen Soldaten am Kasernenhof, statt Gewehr und Bajonett mit Stock.
Training of Hungarian soldiers for close combat with sticks instead of rifles in a barrack-square.


58. oldal

Géppuskáskiképzés a brassói 24. honvédgyalogezrednél.
Maschinengewehr-Ausbildung beim 24. Kronstadter Honved Infanterieregiment.
Training the use of machine-gun at the 24th (Brashov) Honvéd infantry regiment.



58. oldal

A Ludovika Akadémia tüzérhallgatóinak kiképzése egy 1911 M. 30,5 cm-es Skoda-mozsár kezelésére.
Die Ausbildung von Frequentanten der Ludovika Akademie für die Bedienung eines 30,5 cm Mörsers.
Artillery cadets of the Ludovika Military Academy learning the use of the M 1911 30,5 cm Skoda mortar.



59. oldal

Síkiképzés az Alpokban.
Skiausbildung in den Alpen.
Skiing training in the Alps.



59. oldal

Gyalogsági lőkiképzés télen.
Infanterie-Schießausbildung im Winter.
Musketry training of the infantry in winter.



60. oldal

Báró Hazai Samu vezérezredes.
Generaloberst Baron Samuel Hazai.
Colonel-General Baron Samu Hazai.



60. oldal

Gróf Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy, vezérkari főnök.
Feldmarschall Graf Franz Conrad von Hötzendorf, Chef des Generalstabes.
Chief of the General Staff Field-Marshal Franz Count Conrad von Hötzendorf.



61. oldal

Livnói Hadfy Imre gyalogsági tábornok.
General der Infanterie Emmerich Hadfy von Livno.
General of the Infantry Imre Hadfy of Livno.



61. oldal

Báró kövessházi Kövess Hermann tábornagy.
Feldmarschall Baron Hermann Kövess von Kövessháza.
Field-Marshal Hermann Baron Kövess of Kövessháza.



62. oldal

Díszelgéshez felsorakozott népfelkelő gyalogezred katonazenekarral.
Defilierendes Landsturm Infanterieregiment mit Militärkapelle.
Territorial infantry regiment with military band lined up for a parade.



63. oldal

Budapest városa zászlót ajándékoz a 3. népfelkelő hadtápzászlóaljnak.
Die Stadtgemeinde von Budapest schenkt Fahne dem dritten Landsturm Etappenbataillon.
The city of Budapest presenting a flag to the 3rd territorial supply service battalion.



64–65. oldal

Eskütétel a zászlóra. A magyar katonák az uralkodóra és a haza védelmére tettek esküt.
Fahneneid auf den Herrscher und auf die Verteidigung des Vaterlandes.
Taking of the oath to the flag. Soldiers took the oath to the sovereign and the defense of their country.



66. oldal

Tábori mise a frontra indulás előtt.
Feldmesse vor dem Abmarsch an die Front.
Field mass before going to the front.



66. oldal

A budapesti házi ezred, a 32. közös gyalogezred búcsúztatója a frontra indulás előtt.
Abschiedsfeier des k.u.k. 32. (Budapester) Infanterieregimentes, vor dem Abmarsch an die Front.
Saying farewell to the 32nd (Budapest) Common infantry regiment before going to the front.



67. oldal

A soproni 9. közös huszárezred (Nádasdy-huszárok) frontra szállítása vasúton.
Eisenbahn-Transportierung des k.u.k. 9. (Ödenburger) Husarenregimentes an die Front.
The transport of the 9th (Sopron) Common cavalry regiment to the front by train.



68. oldal

Fellobogózott katonavonat a frontra indulás előtt a budapesti Ferencvárosi pályaudvaron.
Beflaggener Militärzug vor der Abfahrt an die Front am Franzstädter Bahnhof in Budapest.
Troop train with flags at the Ferencváros railway station in Budapest before going to the front.

1915

1916



112. oldal

Osztrák–magyar legénység barakkja a hadifogságban.
Baracke der österreich-ungarischen Mannschaft in einem Kriegsgefangenenlager.
The barracks of the Austro-Hungarian prisoners-of-war.



113. oldal

Magyar hadifoglyok a Szentpétervár–Murmanszk vasút építésén 1915–16-ban.
Ungarische Kriegsgefangene während der Bau der Eisenbahnlinie Sankt Petersburg-Murmansk.
Hungarian POW-s at the construction of the St. Petersburg-Murmansk railway in 1915–16.



113. oldal

Orosz hadifoglyok barakkot építenek.
Russische Kriegsgefangene bauen eine Baracke.
Russian prisoners-of-war building barracks.



114. oldal

Osztrák–magyar 1914 M. 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteg Isztambulban.
K.u.k. 15 cm schwere Feldhaubitzbatterie M 14 in Istambul (Konstantinopel).
A battery of Austro-Hungarian M 1914 15 cm heavy field howitzer in Istanbul.



115. oldal

A Monarchia tisztje teveháton, khaki uniformisban és trópusi kalapban a török fronton.
K.u.k. Offizier auf einem Kamel reitend in Khakiuniform mit einem Tropenhelm an der türkischen Front.
An officer of the Monarchy going on camel, in khaki uniform and sun-helmet at the Turkish Front.



116. oldal

Monarchiabeli katonák Jeruzsálemben a Ferenc József halála alkalmából celebrált gyászmisén.
Österreich-ungarische Soldaten in Jerusalem. Gottesdienst für verstorbenen Kaiser und König Franz Josef I.
Soldiers of the Monarchy in Jerusalem, at the requiem celebrated for the death of Francis Joseph I.



117. oldal

Cs. és kir. 1914 M. 15 cm-es nehéz tábori tarackos üteg Kum Biunnál, a török fronton.
K.u.k. 15 cm schwere Feldhaubitzbatterie M 14 bei Kum Biun an der türkischen Front.
A battery of Imperial and Royal M 1914 15 cm heavy field howitzer at Kum Biun, at the Turkish Front.



117. oldal

Magyar tüzér szamárháton trópusi öltözékben Bir-Sebánál, a török fronton.
Ungarischer Artillerist auf einem Esel reitend in Tropenuniform bei Bir-Seba an der türkischen Front.
Hungarian artilleryman on a donkey, in tropical uniform in Bir-Seba, at the Turkish Front.



118. oldal

Tábori távbeszélő-állomás egy osztrák–magyar hegyi tarackos üteg palesztinai utóvédállásában.
Feldtelefonstation in der Nachhutstellung einer k.u.k. Gebirgshaubitz-Batterie in Palestina.
Army telephone-station at the rear-guard of an Austro-Hungarian mountain howitzer battery in Palestina.



119. oldal

Cs. és kir. 1910 M. 10 cm-es hegyi tarack szétrobbant csővel a török fronton.
K.u.k. 10 cm Gebirgshaubitze M 10 nach dem Rohrkrepierer an der türkischen Front.
A M 1910 10 cm mountain howitzer with exploded barrel at the Turkish Front.



120–121. oldal

Gyalogsági géppuskásosztag lovakra málházott gépfegyverekkel az olasz fronton.
Infanterie-Maschinengewehrabteilung mit dem Lasttier aufgepackten Maschinengewehre.
An infantry machine-gun squad with machine-guns packed on horseback at the Italian Front.



122. oldal

Épülő kaverna a Görztől északra húzódó Monte Santón.
Kaverne im Bau, nördlich von Görz, am Monte Santo.
A cavern under construction at the Monte Santo, north of Görtz.



123. oldal

Légvédelemre használt 1905/08 M. 8 cm-es osztrák–magyar tábori ágyú az olasz hadszíntéren.
Zur Fliegerabwehr verwendete 8 cm Feldkanone M 1905/08 an der italienischen Front.
An M 1905/08 8 cm Austro-Hungarian field gun at the Italian Front.



123. oldal

Osztrák–magyar 1911 M. 42 cm-es mozsár tüzelőállásban az olasz fronton.
K.u.k. 42 cm Mörser M 1911 in der Feuerstellung an der italienischen Front.
Austro-Hungarian M 1911 42 cm howitzer at firing position at the Italian Front.


134. oldal

Auguszta főhercegné az orosz frontról hazatérő rokkantakat várja a budapesti Nyugati pályaudvaron.
Erzherzogin Augusta wartet auf die heimkehrenden Invaliden am Budapester Westbahnhof.
Archduchess Augusta at the Westren railway station waiting for the invalid soldiers returning home.


135. oldal

A Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyző Hivatalának szalmacipő-akciója.
Die Strohschuche-Aktion des Kriegshilfeamtes von königlich ungarischen Landesverteidigungsministerium.
The straw shoe action of the Welfare Organization for Disabled Servicemen of the Ministry of Defense.


135. oldal

Iskolás lányok kézmelegítőt készítenek a fronton harcoló katonáknak.
Schülerinnen machen Pulswärmer für die Soldaten, die an der Front kämpfen.
Schoolgirls preparing hand warmers for the soldiers fighting at the front.


136. oldal

A Batthyány téri Szent Anna-templom harangjainak elszállítása a hadifémgyűjtés keretében.
Abtransport der Glocken von Heilige Anna Kirche in Budapest, im Rahmen des Kriegsmetallsammeln.
The bells of the Saint Ann church being carried away as part of the metal collection for the army.


136. oldal

Leszerelt és elszállításra váró harangok egy vasúti pályaudvaron.
Abmontierte Glocken, auf Wegtransportierung wartend, an einem Bahnhof.
Bells removed and waiting for being taken away at a railway station.


137. oldal

Fémgyűjtőtelep Budapesten. Az ócskavasból majd ágyút gyártanak.
Metallsammelstelle in Budapest. Aus dem Alteisen wird Kanone.
Metal collection plant in Budapest. Cannons will be made out of the scrap-iron.


138. oldal

Nagy Pál altábornagy.
Feldmarschalleutnant Paul Nagy.
Lieutenant-General Pál Nagy.


138. oldal

Báró Arthur Arz von Straussenburg vezérezredes, a Monarchia utolsó vezérkari főnöke.
Generaloberst Baron Arthur Arz von Straussenburg, der letzte Chef des Generalstabes der Monarchie.
Colonel-General Arthur Baron Arz von Straussenburg, the last Chief of the General Staff of the Monarchy.


139. oldal

Osztrák–magyar menetoszlop átvonulása az erdélyi Lemneken.
Österreich-ungarische Marschkolonne durchmarschiert Lemnek, in Siebenbürgen.
Austro-Hungarian route column marching through Lemnek in Transylvania.


139. oldal

1914/16 M. 9 cm-es aknavető szállítása lóval vontatott kétkerekű taligán.
Ein 9 cm Minenwerfer M 1914/16 auf einer zweirädrigen bespannten Karre.
A M 1914/16 9 cm mine-thrower carried by an one-horse two-wheeler.


140. oldal

Huszárvirtus a harcok szünetében.
Eine Husarenbravour in der Kampfpause.
Hussar bravura between battles.


141. oldal

A harcok szünetében.
In der Gefechtspause.
In the interval between battles.


142. oldal

Hadiözvegyek és -árvák javára rendezett mulatság Erdélyben.
Belustigung in Siebenbürgen, die zugunsten der Kriegswitwen und Kriegswaisen veranstaltet wurde.
Feast for the benefit of war-widows and war-orphans in Transylvania.


143. oldal

Katonai sportünnepély Erdélyben.
Militärsportfest an der rumänischen Front.
Military sports celebrations in Transylvania.


143. oldal

Katonai sportünnepély Erdélyben.
Militärsportfest an der rumänischen Front.
Military sports celebrations in Transylvania.


144. oldal

Osztrák–magyar legénység ebédjének kiosztása az olasz fronton.
Verteilung der Mittagessenportionen für die österreich-ungarische Mannschaft an der italienischen Front.
Portioning of lunch for the Austro-Hungarian soldiers at the Italian Front.


144. oldal

Ebédelnek a bakák.
Mittagessen der Infanteristen.
Infantrymen having lunch.


145. oldal

Tiszti ebéd a román fronton.
Mittagessen der Offiziere an der rumänischen Front.
Officers' lunch at the Romanian Front.


146. oldal

I. Ferenc József osztrák császár és magyar király.
Franz Josef I., Kaiser von Österreich, König von Ungarn.
Francis Joseph I, Emperor of Austria and King of Hungary.


147. oldal

IV. Károly magyar királlyá koronázása.
Die Krönung von Karl IV. zum König von Ungarn.
Coronation of Charles IV King of Hungary.


148–149. oldal

Egy zászlóalj feleskiiszik a Monarchia új uralkodójára, IV. Károlyra.
Ein Bataillon vereidigt auf den neuen Herrscher der Monarchie, auf Kaiser und König Karl.
A battalion taking an oath to Charles IV, the new ruler of the Monarchy.

1917


151. oldal

1916 M. 12 cm-es légaknavető állásban.
Ein 12 cm Luftminenwerfer M 1916 in der Stellung.
M 1916 12 cm air mine-thrower in firing position.


152. oldal

Osztrák–magyar őrjárat fehér hólepelben a Wischberg (Karintia) déli lejtőjén.
Österreich-ungarische Patrouille im Winteruniform auf dem südlichen Abhang von Wischberg, Karintien.
Austro-Hungarian patrol wearing white snow-veil on the southern slope of the Wischberg, Carinthia.


153. oldal

Váltás érkezik egy magashegységi állásba az olasz fronton.
Hochgebirgsstellung an der italienischen Front: die Ablösung kommt an.
Arrival of the relief at a high mountain station at the Italian Front.


154. oldal

Faanyagszállítás magashegységbeli nehéz terepen, az olasz fronton.
Holzabfuhr im Hochgebirge an der italienischen Front.
Transportation of timber on hard ground in the high mountains, at the Italian Front.

1918

Kiadja a Scolar Kiadó
1016 Budapest, Avar u. 8/b
Tel./fax: 466-76-48
scolar@scolar.hu
www.scolar.hu

Felelős kiadó: Érsek Nándor
Felelős szerkesztő: Illés Andrea
Reprodukciók: Basa János
Térképek: Nagy Béla
Angol fordítás: Kovács Bea
Német fordítás: Dr. Balla Tibor

Nyomás: Dürer Nyomda Kft., Gyula
Felelős vezető: Megyik András

ISBN: 963-9193-895

A 20. század a „háborúk százada". Nem élt e korszakban olyan nemzedék, mely ne tapasztalta volna meg a véres harcok következményeit: a lövészárkokat, a bombázásokat, a támadástól való félelmet – és a nagyapák, apák, férjek halálát. A sorban az első a Nagy Háború volt, amely lángba borítva az egész világot, újrarajzolta Európa térképét. Nagy hatalmak, ősi dinasztiák hullottak a porba, miközben új államok váltak a világ máig meghatározó uraivá. Az I. világháború harcterein magyar katonák küzdöttek hazájukért, az Osztrák–Magyar Monarchia fennmaradásáért és a történelmi Magyarország létéért – hiába.

„Szarajevó, Doberdó, Trianon" című képes albumunk több mint 200 korabeli fotón keresztül mutatja be Magyarország 1914 és 1918 közötti történetét, I. világháborús éveit. Az igazságos küzdelem boldog mosolyával frontra induló katonák és a hazatérő rokkantak világa – mi történt a harcok 51 hónapja alatt? A sorozástól a kiképzésen át a frontharcokig, majd a hazatérésig kísérjük a magyar katonákat. Ott lehetünk velük a lövészárkok sártengerében, az olasz, az orosz, a balkáni, a román, a török frontokon, láthatjuk a véres harcok és a bajtársiasság pillanatait, a fájdalom óráit. A háború azonban nemcsak csaták, haditechnikai újdonságok története – az otthoniak életében is jelen volt, a hétköznapok részévé vált. Gyermekek, asszonyok segítették az idegenben lévőket, ahogy tudták, és élték mindennapjaikat a gyász árnyékában. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum eddig sosem látott fotói az otthonmaradottak életébe is bepillantást engednek.

A kötetet Balla Tibor hadtörténész térképekkel kísért összefoglaló esszéje vezeti be, a fotók időrendi sorrendben, évekre bontva követik az eseményeket.

